

DIAKONHJEMMET HØGSKOLE

Mellom barn og voksen. Mellom avhengighet og selvstendighet?

Om kommunikasjon og relasjon
mellom ungdom og deres foreldre,
og om å forstå og håndtere vansker.

Masteroppgave
i Familieterapi og Systemisk praksis.

Kari Fonn

30.04.2010

Kull MGFAM Ho6 C

27 983 ord.

Forord.

Jeg har mange års erfaring fra arbeid med ungdom og foreldre ved en barneverntjeneste. Intensjonen har ofte vært å bidra til bedret håndtering av konflikter, og til utvidet refleksjon rundt hva som er viktig for bedret livshåndtering for ungdommen. Dette masterstudiet ble en mulighet for meg til å få ungdom og foreldre i tale om sine utfordringer fra en annen posisjon. Jeg undret meg over hvilke forventninger ungdom og foreldre har til hverandre, og hvordan disse var tilpasset den enkeltes forutsetninger. Men mine antakelser om overdrevet forventningspress, eventuelt opposisjon, fra begge parter ble gjort til skamme av mine informanter. Jeg antok videre at intervjuene kunne bli preget av pragmatiske konflikter om regler og urealistiske forhåpninger om materielle goder og prestasjoner. Men informantene gikk mer fundamentalt til verks. Det var overraskende at de nesten utelukkende snakket om relasjoner, og at de i så stor grad var villige til å fortelle om vanskelige erfaringer. Jeg skylder dem stor takk for at de presenterte sine tanker og følelser så nyansert som de gjorde, og dermed også ga meg mulighet for videre refleksjoner i prosjektet. De har tilført meg ny og utvidet innsikt i ungdommer og foreldres relasjonelle utfordringer. Viktigst har vært den vesentlige betydning foreldrene har for ungdommene, at de er tilgjengelige for dem, selv om relasjonen også kan være krevende og motsetningsfylt. Deres største behov er å bli lyttet til og motta emosjonell støtte, mens gode råd ikke synes å bidra til ønsket endring i særlig grad.

Intervjuene ble foretatt i mai 2009, og denne presentasjonen ble ferdigstilt i april 2010. Uten variert støtte ville det neppe blitt noen masteroppgave. Jeg vil først rette en takk til

inspirerende kollegaer ved min arbeidsplass, Bergenhus barneverntjeneste, og til min sjef Svanhild Alver som ga meg mulighet til å gjennomføre studiet. Videre gjorde mine medstudenter fra Bergen - Heidi Farstad Kvalheim, Heidi Eriksen Losnedal og Toril Mjelde - studiet både mye morsommere og mer interessant enn det kunne ha vært. Samarbeidet vil bli husket med glede. En stor takk rettes til Randi Bagge. Hun har vært en uvurderlig veileder og støtte, med sin sensitive, imøtekommende og interesserte respons på mine variable behov underveis i prosessen. Noen venner og kollegaer har pløyd seg gjennom tekst mot slutten av arbeidet: Ann Nilsen, Sølve Randal, og Merete Liisberg, samt min søster Marit Fonn. Og en takk til Kjell, som har måttet forholde seg til mine refleksjoner og mulige fortolkninger til varierte tider på døgnet. En hovedsakelig lyttende respons og mat på bordet har nok vært kloke valg.

Sammendrag.

Med utgangspunkt i intervjuer med fire jenter på ca 16 år og to foreldre, utforskes hvilke vansker de opplever i hverdagen, hvordan disse håndteres og hvordan foreldre kan bistå ungdommene positivt. Ut fra et ønske om å se nærmere på ungdom som opplever særlige utfordringer i ungdomstiden, er det rekruttert informanter som mottar hjelpetjenester fra kommunal barneverntjeneste. Gjennom en fenomenologisk tilnærming tilstrebes at deres egne beretninger står tydelig fram. Samtidig danner deres fortellinger grunnlag for utvidede og teoretiske drøftinger på mer generell basis. Drøftingene belyses gjennom systemisk forståelse, narrativ teori, tilknytningsteori og utviklingsteori.

De vansker som tydeligst beskrives er emosjonelle vansker, vansker med å oppnå sosial anerkjennelse, og vansker med å mestre skole. Beskrivelser av positiv endring knyttes til at de har fått bistand fra viktige voksne. Viktigst er foreldre, som beskrives som overordnet betydningsfulle. De bidrag som verdsettes høyest, er emosjonell støtte og å bli lyttet til. Jentene mottar imidlertid slik foreldrestøtte i varierende grad. De som har mottatt begrenset foreldrestøtte har vært avhengige av støtte fra profesjonelle hjelpere eller voksne fra familie eller nettverk.

De intervjuede foreldre beretter om store utfordringer i møte med sine ungdommers behov for bistand til å regulere følelser og selvdestruktiv sosial atferd. De anser tilgjengelighet og en

åpen dialog som grunnleggende for å lykkes. De er bekymret for deres framtid, mens ungdommene selv ser framover med større optimisme.

Prosjektet angir noen forsiktige anvisninger for foreldreutøvelse:

Foreldres forståelse av sine barn, av deres vansker og behov, styrer håndtering og foreldreutøvelse. Tilpasningsatferd er ungdommers hovedstrategi, og kan tildekke behov. En forutsetning for innsikt i ungdoms behov er å lytte til dem. Videre må ungdommen gis mulighet for reell påvirkning ut fra sine individuelle forutsetninger. Selvstendighet utvikles gjennom dialog og anerkjennelse, og tilgang på mestringserfaringer. En forutsetning for utforskning og søken etter nye erfaringer er trygghet. Ungdom har betydelige behov for emosjonell støtte. Men å fortolke og imøtekomme ungdommers umiddelbare emosjonelle behov kan forandre god håndtering av egne følelser fra foreldres side.

Innhold.

Forord.....	2
Sammendrag.....	3
Mellom barn og voksen – mellom avhengighet og selvstendighet?.....	7
Prolog.....	7
1. Innledning.....	7
1.1. Tema og problemstilling.....	7
1.2. Om kontekstforståelse og overordnede perspektiv.....	9
1.2.1. Virkelighetsforståelse.....	9
1.2.2. Samfunnet som kontekst.....	10
1.2.3. Familien og foreldrerollen i en kompleks kontekst.....	11
1.3. Fra barn til voksen - barndom og utvikling.....	12
1.3.1. Barnets rett til medvirkning.....	14
1.4. Å være ungdom.....	14
1.4.1. Pubertet og biologisk utvikling.....	15
1.4.2. Ungdom med særlige utfordringer og det offentlige hjelpeapparat.....	16
2. Teori.....	17
2.1. Systemisk forståelse og narrativt perspektiv.....	18
2.2. Tilknytningsteori.....	19
2.2.1. Tilknytningsteori.....	20
2.2.2. Tilpasning, makt og avhengighet.....	22

2.2.3. Tilknytningsteori og narrativ terapi.....	23
2.3. Nyere utviklingspsykologi og temperamentsforskning	24
2.4. Livssyklus og ungdomstid.....	25
2.5. Oppsummering av og sammenhenger mellom teorier.....	26
3. Metode.....	27
3.1. Vitenskapsteori og metodevalg.	27
3.1.2. Om fortolkning.	28
3.1.3. Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet.	29
3.2. Innhenting av informasjon og analyse – gjennomføring.....	30
3.2.1. Innhenting av informasjon.....	30
3.2.2. Utvalg og rekruttering.	31
3.2.3. Selve intervjuet.....	33
3.2.4 Analyse av innhentet informasjon.....	34
3.3. Etiske dilemmaer og problemstillinger.	35
4.0. Empiri, analyse og drøfting av vansker.....	37
4.1. Om informantene.....	38
4.1.1. Om ungdommene.	38
4.1.2. Om foreldrene og deres forutsetninger.....	38
4. 2. Ungdommenes beskrivelser av vansker og selvbeskrivelser.....	39
4.2.1. Beskrivelser av vansker.....	39
4.2.2. Forståelse av vanskers framvekst.	40
4.2.3. Selvbeskrivelser forøvrig.	43
4.2.4. Håndtering av vansker.....	44
4.3. Foreldrenes beskrivelser av ungdommenes vansker og ressurser.	46
4.4. Framtidsperspektiv.	48
4.4.1 Ungdommenes framtidsperspektiv.....	48
4.4.2. Foreldrenes perspektiv på ungdommenes framtid.....	49
4.5. Drøfting av vansker, forståelse og håndtering.....	50
4.5.1. Viktigste funn.	50
4.5.2.Forståelse av vansker.....	51
4.5.3. Håndtering av vansker.....	57
4.5.4. Selvbeskrivelser og identitet.....	57
5.0. Empiri, analyse og drøfting av relasjon og kommunikasjon.	59
5.1. Ungdommenes beskrivelser av forholdet til foreldre.	59

5.2. Foreldres beskrivelser av relasjon, kommunikasjon og foreldreutøvelse.....	63
5.2.1. Relasjon, kommunikasjon og foreldreutøvelse	64
5.2.2. Forhold som påvirker relasjon og foreldreutøvelse.....	67
5.2.3. Støtte i foreldreutøvelse.....	68
5.3. Drøfting av relasjon og kommunikasjon.	69
5.3.1. Viktigste funn.	69
5.3.2. Betydning av foreldre og foreldrerelasjon.	69
5.3.3. Foreldreutøvelse.	72
6.0. Oppsummering.	79
6.1. Vansker og håndtering av vansker.	79
6.1.1. Vansker.....	79
6.1.2. Håndtering.	79
6.2. Mulige anvisninger for foreldreutøvelse.	80
Epilog.	81
Litteratur:.....	82

Mellom barn og voksen – mellom avhengighet og selvstendighet?

Prolog.

Jeg skulle reise med tog. Jeg steg på og fant mitt sete, ved siden av en stor og kraftig gutt i 15-årsalderen. Han satt henslengt og bredbeint i sitt sete, med caps og musikk på øret, og utstrålte arroganse og egosentrisitet. Jeg satte meg motvillig ned, og forsvant fort bak min medbrakte avis. Etter en stund kom det forsiktig fra sidemannen: "Unnskyld, kan jeg spørre deg om noe? Du skjønner, jeg har aldri reist med tog alene før, og vet ikke hvordan jeg skal komme meg av på rett sted".

1. Innledning

1.1. Tema og problemstilling.

Intetanende får gutten på toget på denne måten innlede min tekst. Kanskje husker han den ukjente damen fra toget, kanskje ikke. Men han gir oss et bilde som umiddelbart viser ungdommers eksistensielle posisjon. Han signaliserer iøyenfallende selvbevissthet, samtidig som han viser sårbarhet og opplevelse av overhengende fare for å overmannes av virkelighetens kaos.

Gjennom mitt arbeid i kommunal barneverntjeneste har jeg kommet i kontakt med mange ungdommer som har blitt "meldt" til barnevernet fordi deres handlinger har framstått som kaotiske og selvdestruktive. Det har variert i hvilken grad jeg har opplevd at mitt bidrag har

vært hjelpsomt. Ungdommers signaler kan oppleves tvetydige og være vanskelig å forstå. Mens barnet entusiastisk kan legge ut om sine drømmer, holder ungdommen kortene tettere til brystet. Gamle drømmer svinner hen, men hva erstattes de med? Etterspør vi håp og planer på måter som er håndterlig for dem? Er vi interesserte i dem? Hva vil vi oppnå når vi snakker med ungdom? Hvordan forstå hva ungdom ønsker å oppnå gjennom sin kommunikasjon?

Ungdomstiden kalles en brytningstid. Jeg tar utgangspunkt i at både ungdommer og voksne forventer at ungdommen skal oppnå en livssituasjon preget av selvstendighet og autonomi, men at det en legger i innholdet i disse begrepene vil variere. Min hypotese er at vårt forhold til begrepene avhengighet og selvstendighet er essensielle og styrer våre forventninger og derigjennom vår kommunikasjon. Som mor til en utadvendt gutt formidlet jeg eksempelvis en gang en bekymring til hans førskolelærer om at han var så lite flink til å leke alene, om det burde gjøres noe med det? Ja, sa hun uanfektet, dersom du tror at han i framtiden kommer til å bo alene i et hus i skogen. Mer ble aldri sagt om den saken. Men det enkle svaret klargjorde egne, ureflekterte forestillinger om selvstendighet, om uavhengighet og om å klare seg alene. Er det nedfelt i vår kultur en forestilling om at helten som går alene til Nordpolen er inkarnasjonen av den ultimate selvstendighet?

Jeg har i dette prosjektet tatt utgangspunkt i ungdom som mottar tjenester fra barnevernet. Jeg er særlig opptatt av hvordan foreldre kan kommunisere på en hjelpsom måte med sine ungdommer når disse møter særlige utfordringer, hvordan de kan påvirke deres forutsetninger og strategier for å håndtere livet sitt.

Mine informanter, fire ungdommer og to foreldre, slipper delvis til med sine egne ord. Men for det meste er fortellerstemmen, som velger og fortolker, min. Slik kan masteroppgaven også forstås som et narrativt produkt, der forfatteren riktignok observerer og fortolker andres liv, men et stykke på vei kanskje også sitt eget. Men en narrativ tilnærming søker det tvetydige som utgangspunkt for å utvide sin forståelse. Det er slik en motsetning mellom det akademiske krav til analytisk klarhet, og det å la det tvetydige tre fram og gi rom for de ennå ikke tenkte eller uttalte refleksjoner.

Temaer som generelt knyttes til ungdomstiden, er utvikling av selvforståelse og identitet, løsrivelse fra foreldre og nyorientering mot verden og andre sosiale arenaer, der de skal mestre nye sosiale og intime relasjoner. De forventes å utvikle selvstendighet i forhold til materiell og mental livshåndtering, og å møte virkelighetens utfordringer som reflekterte aktører i egne liv. Brukermedvirkning er en rådende ideologi som etterhvert er implementert i

ulike praksisfelt. En intensjon i min tilnærming er å bidra til at barnets *forutsetning* for medvirkning kan styrkes gjennom kommunikasjon som utforsker og avklarer retning og strategier, og der deres nærmeste voksne blir deltakere og bidragsyttere på måter som bidrar til at ungdommen kan påvirke eget livsløp.

Prosjektet belyser følgende problemstillinger.

- **Hva opplever ungdommene som sine største vansker i hverdagen, og hvilke strategier har de i møte med disse?**
- **Hvordan kan foreldre eller andre voksne bistå ungdommene til å mestre hverdagens utfordringer, med sikte på forventet selvstendighet?**

Presentasjonen er disponert slik at den innledningsvis settes inn i en overordnet forståelsesramme. Deretter følger beskrivelse av teori og forskningsmetode, kap. 2 og 3. Videre følger presentasjon av empiri, analyse, drøfting i kap. 4 og 5, og oppsummering, kap. 6. Prosjektets drøfting hviler i hovedsak på en systemisk forståelse, på narrativ teori, tilknytningsteori og utviklingspsykologi.

Problemstillingene forutsetter en nyansert forståelse og tilnærming for å gi mening. Det er særlig søkt å ivareta den nærhet og det mangfold som kom til uttrykk i det empiriske grunnlagsmaterialet.

1.2. Om kontekstforståelse og overordnede perspektiv.

1.2.1. Virkelighetsforståelse.

Dette prosjektet har sin basis i fire ungdommer og to mødre, og deres beskrivelser av hvordan de oppfatter sin egen virkelighet på et gitt tidspunkt. Eller mer presist, hvordan de velger å fortelle om dette.

Virkelighetsoppfatninger er både interpersonlige og intrapersonlige i den forstand at vi deler noen av våre erfaringer og tanker, mens at andre ikke deles. Det siste kan handle om at erfaringer oppleves for uvesentlige, at de ikke er etterspurte, eller at de vekker emosjonelt ubehag. Noen erfaringer deles helst med våre nærmeste, andre med noen vi ikke er følelsesmessig engasjert i. Dette prosjektet handler om å få fram erfaringer som er nærværende i hverdagen, men kanskje ikke i særlig grad deles.

Virkelighetsoppfatninger er individuelle, men må også forstås som skapt i, og av, et sosialt fellesskap.

Den virkelighet og betydning vi tillegger og selv og andre, samt erfaringene og begivenhetene i våre liv, er interaksjonelle fenomener, som er skapt og opplevd av individer gjennom samtale og handling med hverandre og seg selv (Anderson 1997: 27).

Prosjektet kan sies å være forankret i en sosialkonstruksjonistisk virkelighetsforståelse. Ideer, sannheter eller selvidentiteter er produkter av menneskelige relasjoner (Gergen 1994).

Anderson (1997) sier at vi kontinuerlig konstruerer vår virkelighetsoppfatning og selvoppfatning i samspill og dialog med andre, og at selvet er i kontinuerlig utvikling.

Betydningsfulle relasjoner og kommunikasjon vektlegges. Men hun viser også til Shotter (ibid), som påpeker betydningen av det tilfeldige og kreative i den menneskelige interaksjon, at vi også beveger oss i en tilfeldig strøm av vedvarende interaksjon.

Sosiale kontekster på ulike nivå påvirker vår forståelse av oss selv og av omgivelsene. Noen perspektiver på slike kontekstuelle forhold presenteres i det videre.

1.2.2. Samfunnet som kontekst.

Ungdommene og foreldrene prosjektet omhandler lever i et urbant, vestlig samfunn, der utviklingsveiene er mindre oversiktlige enn de var for tidligere generasjoner. Den enkelte må nå velge løsninger ut fra en mangfold av livsoppskriftstilbud. Noen snakker om forvitring av det sosiale fellesskapet, der lokal kunnskap blir erstattet med abstrakte systemer som beherskes av eksperter, og gjensidige forpliktelser i relasjoner svekkes (Hundeide 2007).

Samfunnsmessige endringer har påvirket oppvekstbetingelser og familiers forutsetninger som omsorgsbasis. Bronfenbrenners omfattende undersøkelse av oppvekstforhold i USA i 1980 og 1992 oppsummerer utviklingstendenser som: Økende andel eneforsørgerfamilier, mindre engasjement i barnas fritid grunnet tidskonflikt mellom arbeid og familie, økt mediepåvirkning med vekt på forbruk, materialisme og vold, og økende forskjeller mellom fattig og ”rik”(Aagre 2006).

Klassebakgrunn og –tilhørighet setter begrensninger for livsbetingelser som er vanskelige å overskride. Elisabeth Backe-Hansen (2004) beskriver barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår. Det påvises sammenheng mellom fattigdom og en rekke skadelige oppvekstbetingelser: Dårligere fysisk og psykisk helse, og dårligere sosial, emosjonell og kognitiv fungering, samt lavere utdanning og svakere tilknytning til arbeidslivet. Dette

skyldes ikke familieøkonomi alene, men at barn og unge eksponeres for en rekke risikofaktorer i tillegg til, og som konsekvens av, fattigdommen. Men det oppsummeres også:

Fattigdom må sees som en blant mange risikofaktorer, der utfallet avhenger av mengden risikofaktorer så vel som varigheten og intensiteten på belastningene barn og unge utsettes for. Viktige, beskyttende faktorer er derimot nære relasjoner til voksne som forener omsorg og oppfølging på funksjonelle måter, at prososial atferd læres og forsterkes, og at barn og unges læringskapasitet stimuleres (Backe-Hansen 2004: 7).

Bourdieu (1997) inndeler sin ressursforståelse ved hjelp av begrepene økonomisk og kulturell kapital. Disse vil ofte sammenfalle, men kulturell kapital, eksempelvis språklig kapital, sportslig kapital, politisk og sosial kapital, kan i vesentlig grad kompensere for evt manglende økonomisk kapital. Norske undersøkelser (ibid) viser f.eks. at foreldres utdannelsesnivå har stor betydning for ungdommers skoleprestasjoner, selv om lønnen kan være lav.

Kjønnsperspektivet blir nedtonet i oppgaven da det ikke er en variabel i det empiriske materialet. Kort nevnes likevel at på tross av at jentene i økende grad inntar utdanningsinstitusjonene, dominerer menn stadig yrker med maktposisjon i arbeidslivet. Hvis kjønns- og klassefaktorer kombineres er kvinner med lav utdanning og svak økonomi overrepresentert blant eneforsørgere. Dette gir utfordringer i forhold til å skape gode oppvekstvilkår for sine barn. I ungdomsalder viser jentene større refleksiv kompetanse enn guttene, mens guttenes væremåte skaffer dem større oppmerksomhet (Aagre 2006).

Skolen som viktig samfunnsinstans er også i endring. Om dette sier Bourdieu (1997:151):

Det gamle skolesystemet skapte ikke så mye forvirring som det nåværende. Med sitt kompliserte skoleforløp bidrar dagens system til at folk får forhåpninger som ikke er særlig godt tilpasset til de sjanser de reelt har for å få oppfylt disse forhåpningene.

1.2.3. Familien og foreldrerollen i en kompleks kontekst.

I vårt samfunn råder en oppfatning av kjernefamilien som standardnorm og optimalt utgangspunkt for oppfostring av barn. Men kjernefamiliens dominans tilhørte den vestlige verden innenfor en kort tidsepoke. Mangfold og temposkift har inntrådt også i familiesfæren, og barn vokser opp i ulike og ofte skiftende familiekontekster. Raske endringer og få vedtatte sannheter utfordrer foreldrerollen. Det kan bli vanskelig å finne rollemodeller og entydige strategier i den daglige strøm av oppgaver som skal løses. Det kan være få sosiale arenaer å utvikle nye foreldreroller i, og mange opplever å stå alene med sin forvirring. Særlig

utfordrende kan det være for enslige foreldre dersom en mangler en annen voksen å reflektere rundt foreldreskapet med, og å dele ansvar og oppgaver med.

Foreldreoppgaven er forankret i barnets behov for trygghet, og for utforsking og mestring. Gjennom relasjonelt samspill og sensitiv tolkning av barnets signaler gies tilpasset utviklingsstøtte og nødvendig beskyttelse. Forståelse av, og forventninger til barnet, er sentralt for utøvelsen av foreldreskapet (Hundeide 2007). Særlig i ungdomsfasen skaper motsetninger mellom forventninger og handlinger vansker i relasjonen.

Selv om en av familiens vesentlige oppgaver er å skape grunnlag for kontinuitet og sammenheng i barn og unges liv, er familien noen ganger selv direkte årsak til vansker og krevende omstillinger, som skilsmisser, konflikter, flyttinger mm. Bistand fra privat nettverk eller offentlige instanser kan være avgjørende i slike faser (ibid).

1.3. Fra barn til voksen - barndom og utvikling.

Noen utvalgte tema presenteres her som forståelsesramme for anvendt teori, se kap. 2.

Tradisjonelle utviklingsteorier opererer med utviklingsstadier som foregår trinnvis i en gitt rekkefølge. Filosofen Archer (2004) sier at stadie-teorier innebærer at barndom ansees som et stadie på vei mot å bli voksen, den normative status og utviklingens mål. Utvikling er en bevegelse fra det primitive til det modne menneske. På et tidspunkt opphører man være et barn, og er da blitt en voksen. Barnets verden og den voksnes verden er separate verdener. Juridiske rettigheter operasjonaliseres ut fra et slikt prinsipp; på 18-års-dagen går en fra ingen selvråderett til full selvbestemmelsesrett.

Den optimale forventning til en vellykket utviklingsprosess er å bli en autonom person, en selvstyrt voksen (av gresk: autos = selv og nomos = lov; selvstyrende). Archer sier det slik:

The ideal adult is equipped with certain cognitive capacities, is rational, physically independent and autonomous, has a sense of identity, and is conscious of her beliefs and desires, and thus able to make informed free choices for which she can be held personally responsible (Archer 2004:39).

Et annet utviklingskonsept er å betrakte det å bli voksen som en kontinuerlig modningsprosess som aldri fullføres. Barndom konstrueres da ikke så mye som en periode i livet, men mer som en umodenhet som kan være tilstede til en viss grad livet gjennom. Her strekkes ingen linje mellom barndom og det voksne liv. I den ytterste konsekvens kan

barndom sees på som en sosial konstruksjon, skapt av en kulturell kontekst. Dette perspektivet har imidlertid liten praktisk relevans, da den biologiske utvikling vanskelig kan underkjennes. Spedbarnet er totalt avhengig, og modning er en gradvis prosess. Dagens fokus på barns gradvise rett til medvirkning kan forankres i en slik forståelse (Archer 2004).

Hundeide (2007) snakker om det sosialt og kulturelt konstruerte barnet, kalt et sosiokulturelt perspektiv på utvikling. Barnet er i utgangspunktet biologisk disponert til å assimilere kultur gjennom dialog med viktige andre, og trenger en sensitiv veileder i de sosiokulturelle fellesskap som må mestres. Barnets utvikling er ikke bare en spontan, indredrevet utvikling, men i høy grad også en assistert utvikling, en kulturelt ledet prosess. Denne veiledningen er ikke nødvendigvis en bevisst og reflektert prosess. Som deltakere i kulturelle fellesskap er vi bærere av normative oppfatninger av barnet, dets utvikling og dets oppdragelse, som formidles gjennom en *"intuitiv barneoppdragelse"*. Slike oppfatninger er ikke bare individuelle, de skapes innenfor rammen av kulturelle prototyper eller *"formater"* (Bruner 1983), også kalt *"diskurser"* (Foucault 1973, Parker 1992). Slike sosiokulturelle diskurser er vi sosialisert inn i, vi tar dem for gitt, de blir usynlige for oss.

Hundeide er opptatt av at omsorgsgivers oppfatning av sitt barn er avgjørende for deres handlinger, og for barnets selvforståelse. Han viser til Vygotskys begrep *"sonen for mulig utvikling"*, og erstatter dette med *"soner for mulig utvikling i omsorgsgivers oppfatning av barnet"* som fundamentalt i et endringsperspektiv. Sosialisering skjer gjennom daglig samspill og rutiner, utviklet gjennom gjensidige forventninger mellom barn og voksen, av Hundeide kalt kontrakter og metakontrakter, som etterhvert blir til indre kontrakter, i tråd med Vygotskys tese om at ytre samhandling blir til indre operasjoner (Vygotsky 1978). Ytre forpliktelser blir til indre forpliktelser og avtaler med en selv, det oppstår indre dialoger, indre *"stemmer"*. Det vises til hva Bahktin kaller *"flerstemt mening"* av vår oppfattelse av verden. Våre mentale prosesser er indre dialoger med tenkte eller reelle mottakere.

Systemisk forståelse har sitt hovedfokus på at utvikling skjer i en interpersonlig kontekst. Gjennom dialog og deltakelse utvikler barnet sin subjektivitet i samspill med andre mennesker. Selvforståelse og identitet skapes gjennom kontinuerlig kommunikasjon. Avhengighet og selvstendighet er forutsetninger for hverandre, ikke motsetninger, i sirkulært samspill. Selvstendighet forankres og integreres i individet gjennom refleksive prosesser.

1.3.1. Barnets rett til medvirkning.

Archer (2004) er opptatt av barns kapasitet for og rett til medvirkning, opp mot deres behov for og rett til beskyttelse. Han knytter dette opp mot FNs barnekonvensjon. Hans hovedfokus er barnets rett til medvirkning. For eksempel sier Archer at full selvråderett også gir rett til å utsette seg for skade, mens barn ikke kan frigjøre seg fra retten til beskyttelse. Han framhever særlig barnets fundamentale rett til å bli hørt. Verdien av å lytte til barna ligger i at det blir lettere for voksne å fatte rett beslutning. En kan bedre beregne omkostningene ved å beslutte mot barnets vilje.

Archer sier at barnets kompetanse og kapasitet utvikler seg gradvis mot nivået til en voksen beslutningstaker. Graden av medvirkning må utvikles i takt med forutsetningene, ellers kan barnet få et beslutningsansvar det ikke kan forutse konsekvensene av. Medvirkning kan handle om å bli hørt, medinnflytelse; om å delta i beslutningsprosesser, medbestemmelse; eller om full rett til å bestemme, selvbestemmelse. Barnas synspunkt skal anerkjennes uavhengig av hvilken vekt de tillegges, men det ligger et spenningsforhold mellom prinsippet ”barnets beste” og barnets rett til å bli hørt. Barnets mulighet for påvirkning overkjøres gjerne av den voksne beslutningstaker når vurderingene ikke sammenfaller, og den voksne knytter sitt standpunkt opp mot ”barnets beste”.

1.4. Å være ungdom.

Ungdom som begrep kan forstås som sosialt og kulturelt konstruert, tilhørende en gitt tid og et gitt sted. Her avgrenses ungdomsbegrepet til å betegne en livsfase mellom det å være barn og å være voksen, i motsetning til å betegne en tilstand som kan inntre med ulik styrke i alle livsfaser. Innebygget i fasetenkning ligger en forventning om en transformasjonsprosess, der ”produktet” voksen skal tre ut. Formelt forventes det at dette skjer ved fylte 18 år. Juridisk har ikke ungdomsfasen en egen posisjon, men inngår som del av barnebegrepet.

Forståelse av ungdom endrer seg i pakt med samfunnsutvikling og rådende kulturelle og vitenskapelige debatter og diskurser. Thuen og Sommeschild (1997) inndeler sin rapport i kapitler som gir overskrifter for en historisk utvikling av vårt syn på barn: Det underdanige barnet, det naturskapte barnet, det snille, flittige og flinke barnet, og det lykkelige barnet. Gullestad (1996) sier at det historisk sett har funnet sted et perspektivskifte i generasjonenes forståelse av ungdomstiden, fra å ”være til nytte” til å være ”seg selv”, fra disiplin og plikt til ekspressivitet, der det å ”finne seg selv” er en hovedoppgave. Identitetssøken gjennom utvidet utforskning og rolleeksperimentering, med mot til å våge det ukjente, blir synliggjort gjennom

mange og markante kulturelle uttrykk, ”identitetsmarkører”. Giddens (1996) sier at identiteten skapes gjennom en sammenhengende fortelling om en selv som kontinuerlig justeres gjennom refleksive prosesser, kombinert med andres oppfatninger av en selv. I ungdomsårene øker bevisstheten om eget identitetsprosjekt. Selvet iscenesetter seg selv gjennom livsstil og handlinger som innlemmes i klesvaner, spisevaner, oppførsel, smak og møtesteder. I et posttradisjonelt samfunn inngår livsstilen i kjernen av selvidentiteten og dens uopphørlige endringsprosess.

Willis (1990) mener at ungdom i stor grad formes gjennom det meningsarbeidet de legger ned i å forstå den verden av ting, symboler og koder de omgir seg med, og at dette symbolske arbeidet er en livsnødvendig virksomhet som bidrar til å forme deres selvbevissthet, som et jordsmonn deres videre livsmuligheter vokser ut fra. Han er opptatt av hverdagestetikk som et potensiale for kontakt med egen skaperkraft. Han påpeker identitetsmarkering gjennom det å være annerledes, og det krevende i et slikt prosjekt knyttet opp mot selvbildet. Det kan bli en ”tvang”, eller en konkurransepreget lek med symboler, et slags rebusløp hvor det gjelder å være rask til å knekke nye koder og nyte de symbolske seire inntil andre følger etter.

Ungdomskulturen er grunnleggende sosial, men også eksklusiv i forhold til voksne, og har en flytende karakter, den er i konstant utvikling (ibid).

1.4.1. Pubertet og biologisk utvikling.

Visse sider ved den biologiske utvikling i ungdomstiden er essensielle for å fortolke atferd i hverdagen. Puberteten (Kvalem og Wichstrøm 2007) er en periode med rask fysisk modning, der hormonelle endringer påvirker utseende, følelser og atferd. I tillegg øker potensialet og forutsetninger for nyanserte kognitive prosesser, som evne til oppmerksomhet og til å vurdere og beslutte. En særlig utvikling synes å foregå i forhold til å bearbeide og sette sammen informasjon. Evnen til å planlegge, forberede og gjennomføre handlinger, å vurdere konsekvenser, til selvrefleksjon og til å samordne tanker, handlinger og følelser øker.

Der er store variasjoner i når puberteten inntreffer. Den fysiske modningen kan oppstå tidlig og skje raskt. Den kognitive utviklingen foregår saktere og varer inn i voksen alder. Det kan se ut til at det kan oppstå et gap mellom takten på utviklingen på disse områdene, at mange i den tidlige ungdomstiden ikke er godt nok kognitivt rustet til å håndtere de følelsesmessige og atferdsmessige utfordringene de står overfor. Totalt sett kan disse endringene være forvirrende og vanskelige å forutse, fortolke og håndtere. De rent fysiske endringene påvirker også omverdenens oppfatning av og forventning til ungdommene, samt ungdommens egne

forventninger til seg selv. Puberteten kan også inntreffe i utakt med venner. Mange forhold kan skape usikkerhet og forvirring, og øke ungdommenes sårbarhet (ibid).

1.4.2. Ungdom med særlige utfordringer og det offentlige hjelpeapparat.

Når ungdom møter vansker i hverdagen, kan det være vanskelig å avgrense bekymringsfulle vansker fra vanlig utforskende ungdomsattferd. Ungdom er ofte avhengig av at andre, hovedsakelig foreldre, registrerer endringer i deres utviklingsforløp. Dersom de ikke er i posisjon til å bistå, eller har tilstrekkelig kompetanse, er offentlige hjelpetjenester tilgjengelige. Erkjente vansker blir da gjerne kategorisert. Hjelpesystemer er organisert ut fra oppdeling og fragmentering, der emosjonelle vansker henvises til psykiatrien (BUP), atferdsvansker og sammensatte vansker til barneverntjenesten, skolevansker til PPT, mens sosiale vansker blir et anliggende for mange av arenaene barnet opptrer på.

Prosjektets informanter er rekruttert fra barneverntjenesten. Lov om barneverntjenester retter seg mot ”barn med særlige behov”, en udifferensiert betegnelse for uavgrensede vansker. Barnevernets utviklingssenter på Vestlandet (Iversen, Havik, Jakobsen og Stormark 2006) har undersøkt psykiske vansker hos hjemmeboende barn med tiltak fra barnevernet. Familiene var dårligere stilt hva angår sosioøkonomiske forhold enn befolkningen for øvrig, med flere enslige foreldre, dårligere økonomi, lavere utdanning og dårligere boforhold, samt flere belastninger med dårlig psykisk helse og rusproblematikk. De fant en betydelig større andel barn med emosjonelle symptomer, atferdsproblemer, hyperaktivitet og totale vansker enn i den generelle barnegruppen. Barna bekymrer seg mye, har ofte hodepine, vondt i magen og er lei seg. Samlet er omfanget av psykiske vansker blant disse barna stort. De sier også at disse vanskene ikke utelukkende kan forklares med dårlige oppvekstvilkår.

Foreldreskapet utfordres når ungdom utvikler særlige vansker, og det er utviklet et variert spekter av støtte og veiledningstiltak for å prøve imøtekomme deres behov. Det er et uttalt politisk mål å prøve å hjelpe flest mulig barn innenfor familien framfor plassering utenfor hjemmet. Barnevernet har de senere år særlig satset på metoder med sikte på å regulere atferd. Dette prosjektet utforsker andre tilnærminger, se neste kapittel.

2. Teori.

De mest åpenbare fellestrekkene i det empiriske materialet er at intervjuene gjennomgående er preget av fortellinger som omhandler relasjonelle erfaringer og følelser. Det ble derfor nærliggende å ha som utgangspunkt ved valg av relevant teori. Mine valg har, i tillegg til en overordnet systemisk forståelse, falt på tilknytningsteori og narrativ tilnærming, supplert av nyere utviklingspsykologi og livssyklussteori. Tilknytningsteori fordi den nettopp har sitt hovedfokus på nære relasjoner og regulering av følelser. Det narrative perspektivet gir anvisninger for utforskning av selve fortellingene, deres innhold og organisering. Nyere utviklingspsykologi integrerer individuelle og relasjonelle utviklingsperspektiv. Den bidrar til sette fokus på det enkelte barns individualitet, og barnets bidrag inn i samspillet, som aktør og aktiv påvirker i kommunikasjon og relasjon. Livssyklussteori er særlig opptatt av hvordan ulike livsfaser fordrer periodevis nytilpasning livet gjennom. Et særlig fokus settes på forståelse av maktforholdet i foreldre-barn-relasjonen. Dette er et viktig supplement til en systemisk forståelse og tilnærming, der dette perspektivet kan bli underslått (Foucault 1973).

I tillegg til primærkilder, brukes kilder som integrerer ulike teoretiske perspektiver og som representerer nyere refleksjoner rundt teoriens anvendelse, blant annet for å kunne innlemme flere perspektiver. Teoriene utgir seg ikke for å tilby altomfattende forståelser, men er analytiske redskap for å organisere og fortolke virkeligheten med sikte på bedret håndtering. Ved integrert bruk vil teoriene kunne berike og utfylle hverandre, og redusere de mangler de kritiseres for når de står alene. Slik inngår teoriene også i dialogiske prosesser med hverandre.

2.1. Systemisk forståelse og narrativt perspektiv.

Utviklingen av **systemisk teori** som forståelsesramme for menneskers interaksjon knyttes til G. Bateson. Vi er alle deltakere i kommunikasjonssystemer, og påvirker hverandre uavbrutt og gjensidig, i sirkulære prosesser. Systemer har ofte innebygde forutsetninger for å regulere seg etter ytre påvirkning på en hensiktmessig måte. Men når kommunikasjonsmønstre låser seg må systemet tilføres noe utenfra. Terapiens virkemiddel er dialog og endring av kommunikasjon, gjennom sirkulære prosesser der alle deltar. Systemteorien påvirket, og utviklet, ulike terapeutiske retninger. Innen de postmoderne tradisjoner er det et særlig fokus på språket som bevegende faktor (Anderson 1997). Problemer blir skapt og organisert gjennom språket, og kan oppløses gjennom språket, gjennom at vårt forhold til sammenhenger og mening forandres. Språket reflekterer ikke virkeligheten, men skaper den. Anderson sier hun forstår sosiale systemer som språkssystemer.

Også selvet dannes, preges og omformes gjennom språk og fortelling. Selvet er ikke en stabil og varig størrelse, men er alltid i ferd med å bli til. Hundeide (2007) referer til Goffman og Gergen, og sier at samme person kan ha et reservoar av personlige del-selv, som tildels kan være motstridende, og som kan bli aktivert avhengig av det som er passende og opportunt i den foreliggende situasjon. William James siteres (ibid:55): *”Du har så mange selv som du har forhold til andre”*. De relasjonelle selvene er knyttet til personer som en har hatt et forhold til gjennom sitt liv. I våre indre dialoger har vi alltid en adressat som regulerer dialogen, som forplikter oss og som det kan være knyttet lojalitet til. De relasjonelle selvene kan også være i dialog med hverandre, på samme måte som et tidligere og senere ”selv” kan føre en indre dialog. Anderson (1997) sier at selvet består av mange jeg og snakker med mange stemmer som kommuniserer med hverandre og skaper komplekse, narrative strukturer – selvet er polyfonisk (ibid).

Det narrative perspektiv fokuserer på at vi organiserer våre liv, og oppfatningen av våre liv, gjennom fortellinger (Lundby 1998). Av særlig betydning er fortellinger der selvet står i sentrum. Vi konstruerer vår selvoppfatning gjennom de selvnarrativene vi forfatter om oss selv. Mening skapes i språklig samspill mellom forteller og tilhører. Barn lærer å organisere og skape mening av sine erfaringer gjennom å gjøre språklig rede for opplevelser. Meningsdannelsen ligger i å oppdage seg selv som sosial aktør. Aktørdimensjonen aktiveres gjennom lytterens respons. Barns tilegnelse av narrativ kompetanse går slik parallelt med tilegnelse av mening.

Siden foreldre ikke har tilgang til barnets ”egentlige” mening, må de fortolke. De kan da tillegge barnet intensjoner også om de ikke finnes (Mæhle 2007). Men denne prosessen ansees som et nødvendig bidrag fra omsorgsgiverne for å skape mening for barnet. Mening skapes i en samspillskontekst (Vygotsky 1978). Barnet sosialiseres gjennom et triadisk system, der det koordinerer oppmerksomhet mot objekter og mot en sosial partner for å hente respons for å kunne tolke som mening.

Historiene om oss selv er dynamiske og forvandles gjennom å fortelles. Ny informasjon kan medvirke til en tvetydighet som gir potensial til omskriving av historien eller finne historier som er gått tapt. Nyskriving, eller dekonstruksjon og restrukturering, av historier er det sentrale, bevegende virkemiddel som medvirker til endring, og dermed mestring av eget liv. Dysfunksjonelle og undertrykkende narrativer kan dermed utfordres.

Narrativ terapi setter klientens kunnskap om eget liv i sentrum. Men gjennom at vår identitet dannes av mange stemmer, utsettes vi også for normativ bedømmelse, og internaliserer ekstern bedømmelse fra andre. Ifølge Foucault (1973) internaliserer vi dominerende narrativer i den kulturen vi lever i.

Systemisk og narrativt perspektiv kritiseres for å neglisjere individuelle følelsesmessige erfaringer, for å mangle perspektiv på utvikling, og overse sammenhenger mellom relasjonelle mønstre og vansker (Dallos 2006).

2.2. Tilknytningsteori.

Tilknytningsteoriens grunnlegger, Bowlby, var eklektisk og bygget blant annet på systemisk teori. Dallos og Vetere (2009) påpeker slektskapet mellom teoriene gjennom sitt fokus på sosial utveksling i sirkulære prosesser. De spør seg derfor hvorfor tilknytningsteori ikke har hatt en sentral plass innen systemisk familierapi, og svarer at det trolig skyldes at den i sin tid ble identifisert med psykodynamisk tilnærming, og dermed forbundet med de individualistiske tradisjoner den systemiske familierapien utviklet seg i kontrast til. I forhold til tradisjonell psykoterapi, tilførte tilknytningsteorien et viktig bidrag gjennom et skifte i oppmerksomhet fra det intrapersonlige til det interpersonlige (Rutter 1997). I dette prosjektet forstås tilknytningsteori som systemisk.

2.2.1. Tilknytningsteori.

Med tilknytning menes her det følelsesmessige båndet et barn etablerer til sin(e) primære omsorgsperson(er) (Bowlby 1994, Broberg 2000). Tilknytningsteori er først og fremst en teori om mennesket som sosialt vesen, hvordan vi fungerer i relasjoner og hvordan vi regulerer følelser. Teorien er basert på at vi, ut fra et evolusjonsbasert overlevelsesinstinkt, har et fundamentalt behov for å knytte oss til andre for å søke trygghet og beskyttelse når vi står overfor trusler om fare, tap og motgang (Dallos og Vetere 2009). I særlig grad er det en teori om barns atferd når de utsettes for fare eller påkjenning. Når et barn er redd, fortvilet eller engstelig vender de seg til foreldrene for beskyttelse, trøst og omsorg. I tillegg til overlevelsesfunksjonen, hjelpes barnet til å håndtere følelser. Hvordan foreldre responderer på barnets signaler skaper mønstre for følelsesmessig regulering.

Det skilles mellom to hovedgrupper av tilknytningsstrategier, trygg og utrygg. Trygg tilknytning etableres når barnet kan stole på at omsorgsgiver tilbyr nødvendig beskyttelse og emosjonell støtte. Dette forutsetter at omsorgsgiver er tilgjengelig, forutsigbar og sensitiv for barnets signal. Responsivitet handler om evne til å oppfatte og fortolke signaler som er implisitte i barnets atferd, og på bakgrunn av dette handle raskt og hensiktsmessig (Ainsworth, Bell & Stayton 1974). Erfaringer fra trygge tilknytningsrelasjoner styrker evnen til å forholde seg til utviklingsmessige utfordringer, og muliggjør fleksible mestringsstrategier. Barnet kan bruke foreldrene som en trygg base for utforskning av verden (Broberg 2000).

Utrygg tilknytning utvikles når beskyttelse og støtte ikke er tilstrekkelig tilgjengelig, unnvikende strategi, eller er uforutsigbar, ambivalent strategi. Barnets strategier kan bli å undertrykke tilknytningsatferden, eller forsterke den. Når omsorgspersonen gir lite respons, søker barnet å deaktivere det emosjonelle systemet for å redusere risiko for frustrasjon – en strategi som involverer aktiv uoppmerksomhet mot truende hendelser, og undertrykker tanker og minner som vekker ubehag. Barnet trekker seg tilbake og blir selvtilstrekkelig. Når omsorgspersonen er inkonsistent og uforutsigbar i sin respons, opprettholder barnet, og kan forsterke, sine emosjonelle signaler i håp om å få oppmerksomhet til slutt. Udekkede tilknytningsbehov vil okkupere store deler av barnets tenkning og oppmerksomhet, og det vil være mindre tilgjengelige for andre aktiviteter (Dallos og Vetere 2009).

Intensjonen bak det enkelte barns håndtering vil være å oppnå størst mulig følelse av trygghet i den aktuelle situasjon. Barnets handlinger og kommunikasjon kan forstås som et svar på den tilgjengelighet og sensitivitet den nærmeste omsorgspersonen har vist i samspillet, det vil

si som en adekvat tilpasningsstrategi under de rådende omstendigheter. Intensjonen med barnets handlinger vil være å utløse omsorg fra sine nærmeste. Det kan forøvrig være viktig å være oppmerksom på at oppvekstmiljø som disponerer for utrygg tilknytning, vanligvis også inkluderer andre risikofaktorer (Mæhle 2007) som ikke trenger å ha med tilknytning å gjøre.

Tilknytningsteorien har i utgangspunktet vært mest opptatt av foreldre som den regulerende part i samspill, men Grossman (1985) fant at barnets interesse for og egenrespons på innkomne stimuli var en prediktor for trygg tilknytning. Mæhle (ibid) peker på betydningen av å anerkjenne begge parter bidrag.

Barnet utvikler indre arbeidsmodeller ut fra den respons de møter. Disse bygges opp av kognitive og emosjonelle minner fra samspill, fra grunnleggende erfaringer om hva det kan forventes av beskyttelse og emosjonell støtte. Det vokser fram samhandlingsmønstre som etterhvert internaliseres (Klette 2007), og det utvikles forutsigbare indre arbeidsmodeller som i stor grad vil være selvregulerende og selvbevarende.

Tilknytningssøkende atferd er tilstede hele livet. De indre arbeidsmodellene og de tilhørende strategiene vil særlig komme til uttrykk i pressede og vanskelige situasjoner, og utløse automatiserte selvbeskyttelsesreaksjoner. Usikre tilknytningsstrategier er ofte dysfunksjonelle i andre situasjoner enn den opprinnelige. Trygg tilknytning øker vår evne til selvregulering av følelser og håndtering stress, vår evne til å stole på andre og søke hjelp, og vår evne til å motta emosjonell støtte (Dallos og Vetere 2009). Det skapes positive sirkler som åpner opp for utforskning og glede sammen med andre, og bidrar til videre bygging av kompetanse og selvregulerende kapasiteter. Vi får slik en gradvis framvekst av autonomi. Trygge tilknytningsstrategier bidrar til utvikling av fleksibilitet, og mulighet for å velge når en skal være autonom og når en skal søke hjelp (ibid). Trygg tilknytning forløser barnets potensiale for utforskning. Trygg avhengighet er en forutsetning for å utvikle selvstendighet.

Tilknytningsteori ser altså på **avhengighet og selvstendighet** som forskjellige sider av samme sak. Utviklingsforløpet omhandler hvordan vi kollektivt balanserer disse behovene. Det er en foreldreoppgave både å forberede den unge til økt selvstendighet som voksen samfunnsborger, men også å se til at de ikke skubbes ut før de er modne for det.

Tilknytningsteori kan gi anvisninger for hva som representerer utviklingsstøtte, og hva som representerer risiko, for hvilke samspillskvaliteter som henholdsvis bør styrkes og reduseres.

Tilknytningsteori kritiseres for at dens hovedfokus på dyadiske relasjoner blir for snevert, og for at den er for deterministisk ved at den tillegger tidlige erfaringer for stor vekt. Den står også i fare for å pålegge foreldre skyld dersom barn blir usikre og får vansker med emosjonell regulering og tilpasning. I tillegg trekker den barnet som egen agent i samspill for lite inn (Dallos og Vetere 2009, Mæhle 2007).

2.2.2. Tilpasning, makt og avhengighet.

Hafstad og Øvreeide (2007) peker på at det er en viktig forutsetning at relasjonen mellom foreldre og barn ikke er likeverdig. Maktforholdet er ujevnt. For barnet, som den avhengige aktør i relasjonen, innebærer det at tilpasning er en av dets viktigste utviklingsstrategier. I møte med hverdagens kontinuerlige uforutsigbarhet, er barnet avhengig av å opprettholde kontakt med omsorgspersonen. Det vil fra spedbarnsalder samregulere sin oppmerksomhet med denne, og tilpasse seg den andres respons. Tilpasningsatferd er en aktiv søken etter anerkjennelse og forutsigbarhet, i utgangspunktet en kortsiktig relasjonell innsats, som stabiliseres ved gjentakelser. I en maktrelasjon vil den maktsvake måtte endre sin atferd for å opprettholde en trygg relasjon. Manglende tilpasning kan innebære risiko for avvising. Tilpasningspresset vil rette seg mot barnet som den mest avhengige.

Tilpasning er i utgangspunktet en positiv utviklingsstrategi for barnet. Det er når maktforholdene skaper ubalanse mellom tilpasningsforventninger og vitale behov hos barnet at tilpasningen blir et problem. Maktgenerert tilpasning kan bli anerkjent som kompetanseutvikling hos barnet, selv om den fungerer vikarierende for undertrykte behov. Alternativt vil opposisjon være eneste måten barnet kan få erfaring med seg selv som autonom på.

Hafstad og Øvreeide (2007) formulerer to målområder for kontakt med og veiledning av barnets viktigste voksne. Det ene er å bistå den voksne i å forstå barnet, hva barnet viser at det trenger frihet til, begrensning av, støtte til og beskyttelse mot. Det andre er å regulere samsvaret mellom barnets behov og foreldrenes forventninger og forståelse av sin rolle i forhold til barnet.

Skjervheim (1996) peker på vesensforskjeller mellom assymetriske og symmetriske relasjoner, se drøfting s. 56.

2.2.3. Tilknytningsteori og narrativ terapi.

Dallos og Vetere (2009) integrerer det narrative og tilknytningsteoretisk perspektivet, og fokuserer på det følelsesmessige innhold i viktige relasjoner, på avhengighet og forventninger om tillit, og hvordan følelser og tilknytninger håndteres i møte med angst, fortvilelse og vansker. Ved bruk av tilknytningsnarrativer, og Attachment Narrativ Therapy (ANT), tilføres den narrative tilnærming det emosjonelle perspektiv den er kritisert for å mangle, og tilknytningsteori gjøres terapeutisk anvendbar. Sammen med familien kan relasjonelle mønstre utforskes. De er opptatt av hvordan barn lærer å skape narrativer av sine følelsesmessige erfaringer, og hva som hjelper dem til å utvikle ferdigheter i åpen, konsistent og sammenhengende kommunikasjon. ANT (ibid) er også opptatt av narrativs organisering, og forholdet mellom tanker og følelser, mellom logisk, kognitiv og fornuftsbasert erkjennelse, og følelsesbetont erkjennelse, se drøfting s. 52.

Hafstad og Øvreeide (2007) er opptatt av maktaspektets påvirkning på barns narrativer. Barns tilpasningsstrategier kan medvirke til at sentrale erfaringer i viktige relasjoner er utelatt fra medopplevelse og narrativer.

Markerte emosjonelle erfaringer som ikke gies dialogisk bearbeiding sammen med trygge kompetente voksne, vil kunne forbli uklar for barnet og binde dets livsutfoldelse. Særlig gjelder det erfaringer som har aktivert barnet sterkt følelsesmessig. Barnet kan først og fremst måtte tilpasse seg voksnes utelatelser, punktueringer og språk på sine erfaringer (ibid:106).

De er også opptatt av at mening i stor grad er bundet til den relasjonen den oppstår i. Et samforstått tema vil ha et innebygget lojalitetskrav. Der det er avvisningserfaringer, utrygghet og maktanvendelse, kan det bli vanskelig for barnet å få integrert egne erfaringer i meningsdannelsen. Barnet står heller ikke fritt til å redefinere mening, eller eksponere utelatte erfaringer, sammen med eksempelvis en terapeut, dersom det samtidig aktiverer mulighet for underkjenning og avvisning fra den viktige voksne. Barnets relasjonelle avhengighet begrenser hvor fritt det kan agere. Det kan oppstå konflikter i meningsdannelsen, hvilke erfaringer som kan uttrykkes av hvem og til hvem.

Det er viktig å sjekke ut foreldres forståelse av vanskenes framvekst. Når den emosjonelle reguleringen brister i familier, kan perspektiver på problemer lett bli polariserte. Når følelser vekkes hos foreldre kan egne tilknytningssystemer bli aktivert. I møte med disse konstrueres gjerne narrativer som søker å redusere kognitiv kompleksitet, som mangler integrasjon og refleksjon, og fokuserer på emosjonell respons. Dette igjen øker spenningen og polariserer

dialogen. En overordnet strategi er å hjelpe familiene til å utvikle mer kognitive og refleksive måter å kommunisere på – som ”kjøler” følelser. Det er viktig at familiens medlemmer forstår hverandres perspektiv.

2.3. Nyere utviklingspsykologi og temperamentsforskning.

Innen nyere utviklingspsykologi er Daniel Stern sentral. Vesentlig er Sterns (2003) syn på barnet som aktiv medspiller i tilknytningsprosesser, og følelsenes betydning som et uttrykk for fellesskaperfaringer. Utvikling av selvet skjer parallelt med utviklingen av relasjoner, gjennom interpersonlige erfaringer. Hans selvutviklingsmodell beskriver ulike utviklingsområder som inntreffer på ulike trinn i utviklingsforløpet, men deretter er sentrale utviklingsområder livet gjennom, i motsetning til Freuds modell der utviklingsoppgavene på hvert stadie må løses før en tar fatt i det neste. I det relasjonelle samspillet er det omsorgspersonens oppgave å bidra til regulering av barnets ulike tilstander. Begrepet affektiv inntoning er vesentlig, en ikke-verbal empatisk kommunikasjon, der foreldrene kan lese atferd som emosjonell tilstand, og respondere slik at barnet kan kjenne igjen sin opprinnelige følelsestilstand. Videre skiller han mellom kategori- og vitalitetsaffekter, slik at kvaliteten ved følelser, som intensitet, rytme osv, kan bringes inn i terapien uten at en er avhengig av å gi følelsene et rett navn, eller kategori.

Magne Mæhle (2007) viser til potensialet i å integrere tilknytningsteoriens forståelse av det almene, og temperamentsforskningens utforskning av individuelle forskjeller. Han mener at dette individuelle aspektet må innlemmes i vår forståelse for en meningsfull praksis. Det gjelder både barnets individualitet, foreldrenes forståelse av denne, og videre deres interesse og respekt for barnets egenart. Han beskriver to bidrag som fundamentale: 1. At barns utvikling er et produkt av samspill med kompetente andre. 2. At barnet selv er aktiv bidragsyter i samspillet, og at barnets egenart og særegenhet må tillegges betydning.

Barnets aktiveringsnivå har betydning for dets evne til positive oppmerksomhet. Betingelsene for samspill kan bli redusert dersom aktiveringen er for lav eller for høy. Terskler for aktivering og responsivitet varierer i forhold til barnets tilstand og alder, og noen barn kan ha spesielt høye eller lave terskler. Avvikende terskler innebærer at de blir vanskeligere å regulere med hensyn til oppmerksomhet og følelser, og de vil i større grad enn andre barn være avhengige av foreldres sensitivitet og forståelse. For pågående stimuli kan forstyrre barnets selvregulering. Når barn har reguleringsproblemer, kan barnets negative affekter

oppleves og fortolkes som skremmende og utålelige, og dermed utløse tvingende samspillsmønstre.

Barn trenger sensitiv bistand for å kunne organisere og regulere sanseinntrykk. Endring av samspill krever at foreldre forstår barnets signaler som funksjonelle, og tilpasser sine responser og initiativ til disse signalene. Ved opptrening av samspillsferdigheter hos foreldre, er det vesentlig å fokusere på anerkjennelse av barnets atferdsmessige og temperamentsmessige kjennetegn, på å øke sensitiviteten overfor barnets signaler, og å hjelpe omsorgsgiver til hensiktsmessige måter å respondere på.

Atferdsgenetisk forskning er opptatt av samspill mellom gener og miljø, eksempelvis hvordan faktorer som antas å ha genetisk basis, som temperament, påvirker foreldre-barn samspillet. En anser at genene påvirker miljøet, og at miljøet påvirker i hvilken grad og hvordan genetiske disposisjoner framtrer.

Mange teorier, eksempelvis systemisk teori, stiller seg kritisk til å fokusere på ulikheter som interpersonlig forankret: 1. En ser sosial påvirkning som enerådende, eller dominant. 2. En anser spørsmål om eventuelt biologisk forankring for uvesentlig for valg av tilnærming.

2.4. Livssyklus og ungdomstid.

Livssyklus-modeller er opptatt av at våre liv er organisert slik at familier gjennomgår en rekke forutsigbare og uforutsigbare perioder med behov for endring, reorganisering og ny tilpasning (Dallos og Vetere 2009). Slike forandringer er blant annet basert på normative kulturelle verdier og forventninger for hva som skal skje, og når, og er ofte nedfelt i kulturelle ritualer og seremonier. Slike forventninger påvirker prosesser og endringer av relasjoner og tilknytning, eksempelvis skjer en forflytning av relasjoner fra oppvekstfamilie til etablering av partnerrelasjon og nyfamilie. Tilknytningsteori trekker oppmerksomheten mot den viktige emosjonelle prosess som involveres når krav om endringer innen familiesystemer oppstår. Det kreves endringer i organisasjonsmønstre, forståelse om og forventning til hverandre og hva et familieliv skal være (ibid).

I ungdomstiden skjer en endring av identitet fra barn til voksen, og en reorganisering av tilknytningsmønstre. Barnet krever mer uavhengighet, retter og likeverdighet. Hun vender seg nå mer mot jevnaldregruppen for emosjonell støtte, intimitet og tilknytning. Ungdommen skal på dette stadiet fortolke seg selv og andre i nye relasjoner, og erfarer komplekse tilknytnings tilførsler. Strategier for respondering og tilgjengelighet, for evne til å inngå i nye relasjoner og

til å beskytte seg mot destruktive relasjoner, bygger i henhold til tilknytningsteori på deres indre arbeidsmodeller fra oppvekstfamilien. Hun løper relasjonell og emosjonell risiko, og trenger hjelp til å regulere de intense følelser som hører alderen til. Ungdom kan veksle mellom intense avhengighetsforhold til jevnaldrende, og å vende seg til foreldre for støtte.

2.5. Oppsummering av og sammenhenger mellom teorier.

I en systemisk forståelse oppstår vansker når den gjensidige, sirkulære kommunikasjonen mellom mennesker låser seg. Tilknytningsteori er særlig opptatt av vanskers relasjonelle og emosjonelle forankring, av hvordan interaktiv respons i nære relasjoner preger oss og influerer på våre strategier i nye relasjoner – vi stiller ikke med ”blanke ark”. Vansker utvikles når tilpasningsstrategier går på bekostning av ivaretagelse av egne grunnleggende behov. Tilknytningsteori kan gjøres terapeutisk anvendbar gjennom en narrativ tilnærming. Da kan relasjoner og strategier utforskes uten kategorisering. Vesentlig er å utforske undertrykte fortellinger, og å tilstrebe sammenheng og kontinuitet i fortellinger.

I relasjonen mellom barn og foreldre er barnet den avhengige part. Foreldrene er den ansvarlige part som kan utøve makt i relasjonen. Samtidig er barnet en selvstendig aktør og påvirker foreldrerrespons som medskaper i kommunikasjonen. Barn, og voksne, har også individuelle forutsetninger for å inngå i relasjoner. Sentralt er terskler for aktivering.

3. Metode.

3.1. Vitenskapsteori og metodevalg.

Intensjonen i prosjektet har vært å få fram nyanserte kvaliteter ved ungdommers og foreldres opplevelser av seg selv og nære relasjoner, av erfaringer og forventninger, gjennom beskrivelser fra egen livsverden. Dette fordrer en kvalitativ forskningsmetode.

Jeg har valgt fenomenologisk metode (Landridge 2006), som tar utgangspunkt i den subjektive opplevelsen, og søker å oppnå en forståelse av den dypere mening i enkeltpersonens erfaringer. Gjennom førstehånds beskrivelser av livserfaringer søker en etter betydninger og grunnleggende strukturer i opplevelsene. Forskeren må søke å frigjøre seg fra forutinntatte ideer om det som undersøkes, og søke å se fenomen fra ulike vinkler.

Forskeren er det subjekt som velger hva som er betydningsfullt i alle faser og prosesser i et forskningsprosjekt. Når en problemstilling er valgt, skal den være styrende for analysen av den framkomne tekst. Det forhindrer ikke at det kan være fristende å velge beskrivelser som bekrefter de antakelser en måtte ha omkring problemstillingen på forhånd, at ens forforståelse styrer valgene i prosessen. I dette prosjektet er det en bevisst forforståelse at foreldre og ungdom har forventninger til hverandre som ikke alltid samsvarer med forutsetninger for å innfri, og at dette kan forhindre at kommunikasjon mellom foreldre og ungdom blir hjelpsom. Generell forforståelse er tilstede gjennom forskerens erfaringer fra et levd liv, privat og

profesjonelt, innenfor den samfunnsmessige kontekst som er presentert tidligere. I denne oppgaven har erfaringer fra arbeid med ungdom og foreldre i vanskelige livssituasjoner vært vesentlig.

I analysen er Amadeo Giorgis versjon av fenomenologisk metode valgt som utgangspunkt (ibid). Analysen deles i fire steg: Grundig gjennomlesning av teksten, oppdeling av teksten i mindre deler etter tema, vurdering av meningsenhetenes betydning, og organisering av meningsenhetene så det framkommer en strukturert beskrivelse av de undersøkte fenomen.

Av kritiske innvendinger mot fenomenologisk metode, trekkes fram at det kan ligge til grunn en antakelse fra forskernes side om at deltakernes språk reflekterer livsopplevelsene deres. Ut fra en sosialkonstruksjonistisk forståelse vil språket ikke bare reflektere en persons opplevelser, det er også med på å konstruere opplevelsene. Det vi kan undersøke er formuleringen av opplevelsene, ikke opplevelsen i seg selv. Det deskriptive ved fenomenologisk analyse oppleves av kritikere som en begrensning i metodens direkte anvendbarhet og samfunnsnytte (ibid).

3.1.2. Om fortolkning.

Hermeneutikken angir en overordnet forståelsesmåte innen de fortolkende tradisjoner. Den er opptatt av vår forståelse og fortolkning av det opplevde. Vi kan ikke observere uten å fortolke, prøve å gi mening til det vi ser. Virkeligheten er ikke en sannhet men mange fortolkninger. Språket vil både betinge og begrense forståelsen.

De individuelle beskrivelser må forstås ut fra en kontekst. Den ene konteksten er selve intervjusituasjonen, angitt i beskrivelsen av intervjuet nedenfor. Den andre konteksten er den sammenheng, den virkelighet, informanten lever sitt liv i. Der er ikke innhentet data om denne, da ressursbruken ble vurdert for stor i forhold til betydning for oppgavens formål. Slik sett er intervjuene tildels løsrevet fra en individuell kontekst. De settes i stedet inn i en overordnet sosial kontekst, med vekt på forståelse av det samfunn livet til informantene utspiller seg i, og de dominerende kulturelle normer og perspektiv som påvirker forståelsen av ungdom, foreldreskap og utvikling, se kap.1.

Om intervjusituasjonens kontekstuelle betydning sier Hundeide (2007) at intervjuer av barn synes å følge en grunnleggende ”metakontrakt” om gjensidig justering, bygget på skjulte forpliktelser og lojaliteter. Selv små barn justerer språk og uttrykk til det de forventer er

passende for mottakeren. Eldre barn justerer seg til den mening de antar mottaker er ute etter. Bakhtin sier:

En språklig ytring er en tosidig handling. Den er like mye bestemt av den som ytringen er rettet mot, som av den som frambringer ytringen. En ytring er et produkt av det gjensidige forholdet mellom taler og tilhører... Jeg utformer mine verbale ytringer ut fra min antasning av den andres perspektiv, i siste instans fra samfunnets perspektiv (ibid:183).

Informantene i denne oppgaven framviser stor velvillighet i forhold til å besvare intervjuers spørsmål. En kan likevel spørre seg hvem de retter sin fortellerstemme mot, hvor de forankrer sin lojalitet, når de blir bedt om å beskrive personlige og sårbare tema om seg selv og sine foreldre. Også for ungdom er avhengighet og lojalitet en grunnleggende dimensjon i foreldrerelasjonen. Hundeide sier at dersom ens tilnærming bygger på en forståelse av mennesket som meningssøkende og fortolkende, blir problemet å finne barnets fortolkningsutgangspunkt. Svarene må forstås ut fra barnets egen opplevelse av sin situasjon og sine alternativer, og av de komplekse sett av forhold som påvirker deres forståelse og valg.

En kan spørre seg hvilken funksjon det fortalte har hatt for informantene i denne undersøkelsen. Ville de være hjelpsomme? Søkte de anerkjennelse? Sorterte de virkeligheten for bedre å håndtere den? I så fall kan forskningsintervjuet utilsiktet ha fått en klinisk funksjon.

En kvalitativ intervjuform gir rom for å fortelle om livet sitt slik de ønsker det skal være framfor hvordan det oppleves i hverdagen. Eller sagt på en annen måte, de kan forsterke og befestede ønskede virkelighetsbeskrivelser og nedtone andre. Det kan også være vanskelig å ordlegge seg om følelser og viktige relasjoner, og det kan framstå hjelpsomt å støtte seg på normative beskrivelser.

Samtidig kan konteksten i disse intervjuene ha framstått mer frigjørende i forhold til å fortelle om seg selv enn det informantene er vant til i andre situasjoner. For disse ungdommene, som har erfaringer med et hjelpeapparat som skal undersøke og beslutte eller diagnostisere, kan intervjuet ha blitt opplevd som ”løsrevet” fra en forpliktende kontekst der utsagn kan få uforutsette konsekvenser.

3.1.3. Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet.

Når forutsetningen er at det enkelte individ konstruerer sin genuine virkelighetsoppfatning, og den stadig er i endring, møter forskningen utfordringer i forhold til fortolkning og legitimitet. Tradisjonelle begreper knyttet til legitimitetstenkning er sprunget ut av kvantitative metoder,

som reliabilitet, validitet og generalisering. Thagaard (2003) viser til Denzin og Lincoln (1994), som finner det mer hensiktsmessig å benytte betegnelser som troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet i kvalitativ forskning.

Troverdighet krever at forskeren tydeliggjør forutsetningene for den framkomne tekst. Gjennomføring og presentasjon av intervjuet må være forståelig og etterrettelig, og sees i forhold til og analyseres ut fra anerkjente metoder og teorier på måter som synliggjøres for leseren.

Bekreftbarhet, eller validitet, handler om at en faktisk undersøker det en mente å undersøke, og at det er samsvar mellom premisser og tolkning (Kvale 2004). I prinsippet skal det finnes dokumentasjon for enhver tolkning av datamaterialet dersom tolkninger skal kunne bekreftes av annen forskning (Thagaard 2003). Det skal presiseres hvordan den forståelsen prosjektet resulterer i framkom.

Overførbarhet knyttes til at tolkningene skal kunne overføres til forhold utover de aktuelle informanter, benevnt analytisk generalisering av Kvale (2004). Begrepet kan også knyttes til gjenkjennelse (ibid), at tilstrekkelig mange lesere kan kjenne seg igjen fra egne erfaringer. I denne oppgaven vektlegges dette perspektiv. Kvalitet ved opplevelser som kommer til uttrykk gjennom individuelle og personlige beretninger kan ha relevans utover seg selv når det finner sted en gjenkjennelse hos lytter og leser. Når fortellingen også rommer elementer av annerledeshet, kan en gå i dialog med forteller og fortelling.

3.2. Innhenting av informasjon og analyse – gjennomføring.

3.2.1. Innhenting av informasjon.

Prosjektplan, intervjuguide, utvalg og framgangsmåte ved rekruttering av informanter er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NSD, vedlegg 4). Dette impliserer at problemstillingen er funnet relevant, at spørsmålene ansees etisk forsvarlige, at informasjon til informanter synes å sikre et tilstrekkelig informert samtykke, og at rekrutteringsprosessen ivaretar etiske krav til konfidensialitet. Men det påhviler forskeren et ansvar for at også gjennomføringen blir etterrettelig og etisk forsvarlig.

3.2.2. Utvalg og rekruttering.

Jeg har ønsket å utforske situasjonen til ungdom med særlige utfordringer, og har henvendt meg til barneverntjenesten i en bykommune i Sør-Norge for å rekruttere ungdommer. Etter lov om barneverntjenester skal barn med særlige behov få vurdert sitt hjelpebehov av barneverntjenesten: *”Barneverntjenesten skal, når barnet på grunn av forholdene i hjemmet eller av andre grunner har særlig behov for det, sørge for å sette igang hjelpetiltak for barnet og familien.”*

I utgangspunktet kan det i alle barns liv oppstå situasjoner der foreldre alene ikke er i stand til å ivareta deres behov tilstrekkelig på kort eller lang sikt. Forholdet mellom barnets individuelle behov og foreldrenes kapasitet til å ivareta disse er altså vesentlig. Det kan handle om individuelle forutsetninger, om sosial situasjon og om andre livsbetingelser. Jo flere av disse faktorene, jo større sannsynlighet for et misforhold mellom behov og potensialet for behovsdekning. I mitt utvalg er ikke størrelsen på dette misforholdet vurdert ved utvalgelse. Utvalget er heller ikke søkt å være representativt for barn som har kontakt med barneverntjenesten. Det har ikke syntes hensiktsmessig å definere en mer avgrenset ungdomsgruppe da det lett kunne blitt forskerens egen, potensielt innsnevrede oppfatning av hvordan ungdom kan forstås som ble lagt til grunn for eventuelle kriterier i så måte.

Mitt utvalg er ungdom på ca. 16 år, og foreldre til ungdom på ca. 16 år, som har kontakt med barneverntjenesten.

Jeg har ønsket å fokusere på aldersgruppen rundt 16 år, som er alder for overgang fra ungdomsskole til videregående skole. Ved dette skiftet forventes at ungdom skal ha forutsetninger for å ta vesentlig ansvar i eget liv, synliggjort gjennom ansvarliggjøring for egen skolegang. Det forventes altså at prosessen mot autonomi skal være godt igang og at de har noe perspektiv på framtid.

Jeg har intervjuet 4 ungdommer og 2 foreldre. Jeg anså 6 intervju som et håndterlig omfang i forhold til oppgavens format, og har prioritert ungdommene. Ungdoms- og foreldreintervjuene er ikke knyttet sammen da de etiske omkostningene ble vurdert for store. Det ville øke gjenkjennbarhet på ulike nivå, både generelt og internt blant deltakerne. Ved gjennomlesning av ferdig undersøkelse kunne en part få innblikk i den annen parts refleksjoner uten at dette var en intensjon. Det måtte dermed blitt gjort avgresninger i forhold til hvilke data som kunne brukes, for ikke å bevege seg inn i et klinisk felt der det kunne bli nødvendig med bearbeiding i etterkant av intervjuene. Det har ikke vært prosjektets formål å

sjekke opp eventuelle ulikheter i forståelse knyttet til samme ungdom, men å få perspektiver på fenomener mer generelt. En av mødrene er riktignok mor til en av ungdommene, men deres intervjuer blir behandlet som selvstendig tekst. Jeg ønsket heller ikke å intervju ungdom og foreldre sammen. Det kunne gitt interessant informasjon, men ble vurdert å kunne begrense informantenes åpenhet i forhold til endel av de relasjonelle spørsmålene.

Det ble en utilsiktet begrensning at utvalget bare omfatter kvinnelige informanter. Utgangspunktet var at begge kjønn skulle ble representert, men de forespurte guttene takket nei. Det er lite trolig at det er tilfeldig. Det kan være forhold ved undersøkelsens rekrutteringsform og innhold, med vekt på beskrivelser av vansker og relasjoner, som har favorisert jenter. Jeg valgte å ikke justere dette, eller legge større press på rekrutterende instans i et prosjekt av såpass begrenset format. Også ut fra etiske vurderinger framstod det riktig å bruke de informantene som var villige til å delta uten for mye overtalelse. Når det gjelder foreldrene, var en skjev kjønnsbalanse forventet da fedre er underrepresentert som omsorgspersoner.

Min posisjon i forhold til de to informantgruppene er forskjellig. Jeg er på mange måter en fremmed i ungdommens verden, jeg kjenner ikke deres virkelighet slik jeg kjenner og kan identifisere meg med foreldres virkelighet. Disse ulike forutsetningene kan virke inn på forståelse og fortolkning av utsagn. Begge posisjoner har sine fordeler og ulemper. Å være utenforstående kan både vanskeliggjøre og lette et tilstrekkelig åpent og nysgjerrig blikk. Identifisering med målgruppen kan innebære en forforståelse som avgrenser, men også gi en bedre forutsetning for relevante avgrensinger og mulighet for å gå i dybden.

Selv om jeg la inn få kriterier for utvalget ved min henvendelse til barneverntjenesten, er det tenkelig at saksbehandlerne, bevisst eller intuitivt, har lagt inn noen kriterier ved utvelgelse. Det er nærliggende å anta at de har valgt ungdom og mødre som er relativt verbale, som ikke er i en akutt sårbar situasjon, og som de selv har et såpass greit forhold til at det var naturlig å spørre.

Rekrutteringen foregikk ved at kommuneledelsen anbefalte barneverntjenestens ledelse å delta i prosjektet. Informasjonsbrev ble sendt barneverntjenesten, og etter endel purringer, samt introduksjon av et gavekort på kr. 200 som påskjønnelse, ble intervjuene gjennomført i løpet av en god uke.

Oppsummert om utvalget kan sies at de er jenter som har kontakt med barnevernet. De har opplevd store utfordringer og belastninger som har oppstått eller eskalert et sted i overgangen barneskole ungdomsskole. De har sannsynligvis vært i en relativt konstruktiv kontakt med hjelpeapparatet i den senere tid. De er ikke i en kritisk ustabil fase, men oppgir endel vansker i nåværende livssituasjon. Jentene håndterer verbal kommunikasjon godt.

3.2.3. Selve intervjuet.

Tema for ungdomsintervjuene var beskrivelser av livet her og nå, selvbeskrivelser, tidligere erfaringer, framtidsforventninger, foreldrerelasjon og kommunikasjon. Venne-relasjoner er utelatt for å begrense prosjektets omfang. Foreldrene ble spurt om lignende beskrivelser av sine ungdommer og av seg selv som foreldre (intervjuguide, vedlegg 2 og 3).

Intensjonen med intervjuet er nedfelt i problemstillingene, og ligger på to plan; i intervjusituasjonen var formålet å få fram den enkeltes beskrivelser best mulig. På overordnet plan er intensjonen å bidra til generell økt forståelse om prosjektets tema. Informantene ble gjort kjent med intervjuets intensjon gjennom et informasjonsbrev (vedlegg 1).

Intervjuer hadde ingen informasjon om informantene før selve intervjuet, utover kontakten med den aktuelle barneverntjeneste. Selve intervjusituasjonen var derfor et møte mellom to personer som kun skulle treffes denne ene timen, alene i et rom med en intervjuguide og lydopptaker mellom seg.

Det er anvendt et semistrukturert intervju, der intervju-guiden strukturerte hovedtrekkene i intervjuet og sikret fokus på sentrale tema. Men mange tema kom naturlig opp under samtalen uten direkte spørsmålsstilling, og i annen rekkefølge enn intervjuguiden. Også uventede tema som framstod betydningsfulle kunne integreres i intervjuene. Selve spørsmålene ble søkt formulert så åpne som mulig. Når intervjuer har klinisk erfaring, er det en relevant problemstilling om en klarer å regulere intervjuet slik at det blir et forskningsintervju, ikke et klinisk intervju. Det ble derfor valgt en intervjustil der informantene fortalte relativt fritt, og anerkjennelse ble søkt rettet inn mot at de fortalte, ikke hva de fortalte. Informantenes velvillighet til å fortelle gjorde det enkelt å framvise en nysgjerrig holdning og interesse for deres fortellinger, uten behov for å intervenere. De viste nysgjerrig interesse for å forstå spørsmålene. De fortalte om vanskelige erfaringer, men opplevdes å kontrollere fortellingene slik at de ikke overgikk det de hadde følelsesmessig kontroll på. Intervjustilen ble søkt å være vennlig, men tilbakeholden med hensyn til å kommentere beskrivelsene. Informantene så ikke ut til reagere negativt på de relativt sparsommelige bekreftelsene, men heller å sette pris på å

ikke bli for forstyrret i egne fortellinger. Slik sett opplevde jeg at deres fortellinger i liten grad ble styrt av respons som kunne tolkes evaluerende.

Informantenes verbale ferdigheter rundt vanskelige tema indikerer at de har snakket om dette før med personer de har hatt tillit til, noe som også direkte framkommer under intervjuene. Men noen uttrykte at de under intervjuet fikk spørsmål de ikke hadde fått før, som gjorde at de måtte tenke seg litt om.

Jeg fant denne intervjuerfaringen berikende i forhold til klinisk praksis. Intervjuformen brakte fram informasjon som ville vært nyttig for et potensielt videre klinisk forløp. Tidvis oppstod også reflekterende prosesser rundt beskrivelsene de brakte inn. Dette ble særlig tydelig gjennom transkribering, som gjorde intervjuene tilgjengelig for utvidet refleksjon og åpnet opp for nyanser som ikke ble registrert under selve intervjuet. Det framkom nye perspektiver på de vurderinger og opplevelser som fant sted under selve intervjusituasjonen.

3.2.4 Analyse av innhentet informasjon.

Det er forskerens oppgave å både ha et nært og et distansert forhold til det fortalte. Samtidig ligger forskerens interesse på et nivå utover den individuelle fortelling. Fortellingene må utforskes og utfordres, og forskeren må gjøre selvstendige valg i forhold til å avgrense hva i teksten som er relevant, og hvilke teorier og analytiske redskap som brukes for å utkrystallisere mening på et utvidet nivå.

Etter gjennomlesning av intervjuene framstod omtrent alt som betydningsfullt. Hovedfokus ble etterhvert rettet mot tema som kunne bistå til besvarelse eller korreksjon av problemstillingen, eller som framstod som uventede eller bemerkelsesverdige. Det var en krevende prosess å tvinge materialet inn i håndterlige kategorier, og samtidig beholde essensen i informantenes levende beretninger.

All tekst ble merket og valgt ut i den første kategoriseringen (utskrift fra transkribering vedlegg 5 og 6). Deretter ble fokus spisset og noe valgt bort. Videre ble alle intervjuene samlet med de nevnte tema som ramme. Innholdet ble fortettet gjennom sammenfatninger, meningsfortetting, og informantene ble representert gjennom sitater. Tildels går de ulike informantenes fortellinger i dialog med hverandre og frambringer et mangfold av opplevelser som kan gi utgangspunkt for forsiktige generaliseringer. Det er tilstrebet en fortetting av materialet som unngår fordreining av budskapet. Tildels hentes enkeltbeskrivelser fram og sees opp mot relevant teori. Følgende tema ble valgt:

- Ungdommenes beskrivelser av vansker og selvbeskrivelser.
- Foreldrenes beskrivelser av sine ungdommer, av vansker og ressurser.
- Framtidsperspektiv
- Ungdommenes beskrivelser av forhold til foreldre.
- Foreldrenes beskrivelser av relasjon, kommunikasjon og foreldreutøvelse.

Når empirien videre skulle drøftes opp mot teori, pekte to hovedkategorier seg ut: 1. Vansker. 2. Relasjon og kommunikasjon. Siden disse henger nøye sammen både i informantenes beskrivelser og teoretisk forståelse, opplevdes sorteringsarbeidet krevende. Eksempelvis er ”relasjon” sentralt og tildels overordnet alle de presenterte kategoriene, og samtidig en egen kategori. Slik sett kan ikke kategoriene forstås som avgrensede, men overlappende, og ikke hierarkisk helt sidestilt.

Drøfting opp mot teori er presentert atskilt fra empiri med intensjon om å tydeliggjøre at drøftingen ikke skal forstås som individuelle fortolkninger av informantene. Empirien presenteres gjennom sitat og forskerens gjenfortellinger, samt kommentarer og refleksjoner opp mot teori. For å gjøre sitatene lettere tilgjengelige, er omfattende bruk av noen ord, som ”liksom”, fjernet. Presentasjonen har sitt utgangspunkt i den transkriberte tekst. Men under intervjuene framstod også måten de fortalte på som vesentlig informasjon, eksempelvis følelsesmessige uttrykk og grad av innlevelse og detaljering. Dette blir i noen grad tatt inn i analysen.

3.3. Etiske dilemmaer og problemstillinger.

Informantene i denne oppgaven har snakket om egne, levde liv, om personlige og private forhold, om potensielt sårbare tema. Det har vært en intensjon å forholde seg til dem på en lydhør og respektfull måte, med fokus på å ivareta den enkeltes verdighet, i alle deler av prosessen.

Informantene har gitt informert samtykke til å delta i prosjektet. Men det er vanskelig fullt ut å kontrollere at informantene har forstått prosjektets innhold, og mulige konsekvenser av deltakelse. Særlig gjelder dette når informantene ikke er voksne. I dette prosjektet har det derfor vært særlig viktig å sikre at informantene ikke opplever seg misforstått eller krenket.

I intervjusituasjonen har en av utfordringene vært hvor nærgående og utfordrende spørsmål som kan stilles (Thagaard 2003). Det kan være vanskelig å vite når grensene eventuelt

overskrides, og medfører refleksjoner som er vanskelige å håndtere i etterkant. Et godt klima i intervjusituasjonen kan også medføre at denne virker forførende, og får informantene til å si ting de senere angrep på (Kvale 2004). Siden det kun har blitt gjennomført ett intervju med hver informant, er informasjon om dette ikke tilgjengelig.

Ivaretagelse av informantenes anonymitet vurderes ivarettatt gjennom utelatelse av lett identifiserbar informasjon. Det må imidlertid tas høyde for at informantene selv vil kunne gjenkjenne eget bidrag. Det oppstår mange etiske dilemmaer knyttet til fortolkning og presentasjon av informantenes beskrivelser. Leseren kjenner ikke de opprinnelige fortellingene. Disse gjengies gjennom forskerens fortellerstemme, som velger hvor den vil utvide og forminske, og som kan se dimensjoner i det fortalte og det uuttalte som kanskje ikke har vært tilsiktet fra den opprinnelige fortelleren.

I og med at forskeren studerer informantenes situasjon utenfra, vil forskerens perspektiv som oftest være forskjellig fra informantens forståelse av sin situasjon. De etiske problemene det reiser, er knyttet til informantens opplevelse av forskerens forståelse. Fordi informantens erfaringer og opplevelser settes inn i en annen sammenheng enn den som er kjent for informanten, kan forskerens tolkninger virke både fremmedgjørende og provoserende (Thagaard 2003).

Særlig når data analyseres opp mot teori, kan informanten oppfatte det teoretiske perspektivet fremmed i forhold til den forståelsen hun har av sin situasjon. Dersom utsagn som er ment som positive beskrivelser av et fenomen av ungdommer eller foreldre blir tolket som strategier for å håndtere vansker, kan informantens opplevelse være at beskrivelsen er snudd til noe negativt. Kvale mener at dilemmaet kan håndteres ved å markere et tydelig skille mellom forskerens eget perspektiv og den forståelsen informanten har. En nyansert teoretisk forståelse vil også kunne bidra til mindre bastante fortolkninger.

4.0. Empiri, analyse og drøfting av vansker.

Prosjektets problemstillinger omhandler hvilke utfordringer de intervjuede ungdommene opplever i sin hverdag, hvordan disse håndteres og hvordan foreldre eller andre kan bistå på en hjelpsom måte.

Det er en del av et alminnelig utviklingsforløp å møte utfordringer som en ikke umiddelbart klarer å håndtere, og som kan skape betydelige emosjonelt ubehag, sosiale nederlag og opplevelse av manglende mestring. I dette prosjektet vil begrepet ”vanske” handle om at en blir stående fast i slike reaksjoner slik at livsmestring begrenses.

Det er valgt å starte den empiriske presentasjonen med beskrivelser av vansker slik de framtrer for ungdom og foreldre i et ”her og nå” perspektiv. Erkjennelse av vansker er det utløsende utgangspunkt når endringsfokusede prosesser etterspørres, og gir det mest praksisnære utgangspunkt for å lese og forstå det videre materialet.

Dette problemorienterte perspektivet nyanseres med utvidede selvbeskrivelser og refleksjoner, samt foreldrebeskrivelser av de samme tema. Beskrivelsene blir videre drøftet opp mot valgt teori. Her fristilles empirien mer fra den enkeltes beskrivelser og brukes som utgangspunkt for flertydige refleksjoner. Intervjuene empirien bygger på gir ikke grunnlag for en individrettet fortolkning av den enkeltes livssituasjon.

Det empiriske grunnlagsmaterialet er håndtert som beskrevet i metodekapittelet. Det er valgt en tematisk presentasjonsform der informantene ikke trer tydelig fram som personer. De er ikke navngitt av to grunner: For det første er beskrivelser og forståelse av ulike fenomen overordnet synliggjøring av individuelle livsløp. For det andre sikres i større grad en etisk ivaretagelse gjennom redusert mulighet for gjenkjennelse, noe som er tillagt stor vekt.

4.1. Om informantene.

4.1.1. Om ungdommene.

Ingen av de fire jentenes biologiske foreldre bor sammen. Tre av jentene bor hovedsakelig hos mor, og én bor på hybel. Noen lever i komplekse familier, med søsken, halvsøsken og stesøsken, som de bor med eller som bor andre steder. Tre av dem har flyttet over 6 ganger, mens én har bodd stabilt i sitt nærmiljø. Tre av jentene er 16 år og går på skole. En er 17 år, og er uten skoleplass eller jobb. Tre av dem er i kontakt med psykiske hjelpetjenester. Mer om deres livssituasjon i kap. 4.2.

4.1.2. Om foreldrene og deres forutsetninger.

De to intervjuede foreldrene er mødre. Disse har ingen sammenheng med de intervjuede ungdommene. Mødrenes ungdommer er jenter på 15 og 16 år, begge nummer to i søskenflokken. Begge mødrene var 19 år da de fikk sitt første barn, og lite forberedt på oppgaven: ”..første gang da hadde jeg vel en sånn ..rosenrød illusjon ...men jeg kom jo fort ned på jorden ....” Morsoppgaven karakteriseres som ”et tyngende ansvar”.

En av mødrene bor i sitt opprinnelige nærområde med familie og nettverk rundt seg, og lever nå i et stabilt parforhold. Den andre er enslig forsørger og barnefar er død. Hun er tidligere rusmisbruker. Barna bodde i fosterhjem i 5 år, men har bodd hos henne de siste 10 år. Om å bli mor sier hun: ”...det var jo noe jeg selvfølgelig gledet meg veldig til... jeg hadde alle intensjoner om å skape et trygt hjem og å gi en god oppdragelse og oppvekst .. ”

Begge har hatt et vanskelig forhold til egne foreldre, og har ønsket å gjøre det annerledes overfor egne barn. De beskriver særlig mangel på kontakt og kommunikasjon:

– å avvise hele tiden...ja, det at man ikke har pratet sammen i det hele tatt, vi var syv stykker i familien og satt rundt bordet hver eneste dag og skulle spise middag og ingen pratet til hverandre...åh, nei det er grusomt.

Mens den ene tegner et bilde av barndommen som tidvis noe trist, ble den andre påført erfaringer som medførte betydelig større konsekvenser inn i voksenlivet. Hun omtaler familien som dysfunksjonell, med daglig krangling og kjefting. Hun ble utsatt for overgrep innen familien, som hun den gang ikke kunne fortelle noen om. Hun har gått i terapi siden hun var 17 år, og sier at hun brukte mange år på å lære ”å stå opp for meg selv, at jeg og var viktig og at jeg og kunne ta et valg og ikke bare var et offer....”. Begge sier at de ikke kan høste lærdom av sine foreldres omsorgsstrategier annet enn som eksempler på hvordan de ikke har ønsket å utøve eget foreldreskap.

Oppsummert ser vi mødre som begge har gått inn i foreldreskapet med begrensede rammebetingelser og støtte. Mens en senere etablerte seg i et nytt og stabilt samliv, har den andre over tid hatt store utfordringer med langvarig rusmisbruk, omsorgsovertakelse, vanskelig økonomi og lite støtte i foreldrerollen.

4. 2. Ungdommenes beskrivelser av vansker og selvbeskrivelser.

4.2.1. Beskrivelser av vansker.

Jentene beskriver først og fremst emosjonelle og sosiale vansker, og vansker med skolemestring. De beskriver plagsomme indre tilstander, som tristhet, depresjon, angst og sinne, i en grad som preger hverdagen og hemmer dem sosialt. Alle beskriver lav selvtillit, og oppgir skepsis og utrygghet overfor nye folk og relasjoner. En av dem sier:

Fra jeg våkner til jeg går og legger meg så er allting egentlig bare stress for meg. Veldig mange sier at jeg egentlig har veldig avslappa dager, men jeg stresser meg faktisk gjennom en dag, så en typisk dag for meg det er stress. Egentlig. Og jeg får heller aldri slappet av, føler jeg. Jeg klarer aldri å holde ro i kroppen.

Noen beskriver langvarig mobbing. Flere beskriver tilbaketrekning og defensive sosiale strategier, selv om de ønsker seg mer sosial kontakt og anerkjennelse fra jevnaldrende enn de får. En sier: ”Det er akkurat som at jeg har et skall rundt meg, men egentlig så er jeg veldig utadvendt.” Noen beskriver mer offensive og utadrettede sosiale strategier som fører til konflikter og ukritiske handlinger, gjerne i ruspåvirket tilstand. Flere beskriver krenkelser og overgrep. En forklarer seg slik:

..når jeg drikker så får jeg trang til å få oppmerksomhet.....det å drikke og ikke ha noen kontroll, det har fått utrolig masse konsekvenser... når jeg begynner å drikke da svikter evnen til å si nei.

Jeg ble faktisk litt mobbet på barneskolen, så jeg var faktisk ganske desperat etter å bli likt på ungdomsskolen, det var liksom siste sjanse. At jeg gjorde liksom det folk sa jeg skulle gjøre....Jeg var alltid inkludert i bråk, skulking, hvis det var noe drikking. Det var liksom ikke... jeg nølte ikke da.

Flere sier seg også delvis fornøyde med sitt sosiale liv, men det framkommer opplevelser av begrensede valgmuligheter. En sier hun ønsker hun hadde ” sånne virkelig gode venninner, som hverken drakk eller røykte eller gikk på fest. At det kunne ha vært sånn at vi hadde jentekvelder med pizza og jentefilmer og kino og sånne ting.”

Beskrivelser knyttet til skole er hovedsakelig beskrivelser av vansker med sosial tilpasning, konsentrasjon og mestring. Alle sier de sliter med å prestere, selv om de ikke opplever mangler ved sine grunnleggende forutsetninger. Flere vektlegger at de har lett for å gi opp og

miste motivasjonen. Èn har sluttet på skolen. Èn beskriver omfattende erfaringer med mobbing. Hun synliggjør det relasjonelle aspektet og behovet for at hennes anstrengelser blir sett og anerkjent:

Jeg prøver å komme meg opp for å komme meg på skolen, så går jeg, sliten, og kommer jeg meg på skolen så er det bare krangling med lærerne.

Sånn som nå, jeg får ikke kontakt med lærerne mine, de tenker at jeg kan gjøre så mye mer selv, men jeg gjør alt det jeg kan. Det sliter meg ut når de ikke vil skjønne hva jeg mener. Da gir jeg opp. Når ingen hører på meg da gir jeg opp, for at da er det ingen vits å prøve lenger en gang.

Jeg er virkelig bare sliten av å skuffe meg selv når det kommer til skole og sånn.

En annen beskriver også erfaringer fra mobbing i barneskolen. Hun går nå på spesialskole, men har likevel en enklere innfallsvinkel til skolegangen: ”Hvis jeg vil lære noe, så lærer jeg det fort, men hvis ikke, så greier jeg det ikke. Men jeg kan ikke få det bedre enn jeg kan. Så det er bare å gjøre det beste.”

En av jentene omtaler konsentrasjonsproblemer og mangler i tidligere skolegang, og sier at hun strever med å innfri egne forventninger. Men gode erfaringer med lærere har medvirket til at skolen likevel er hennes beste tid på dagen:

For det meste så er jeg litt lei. Når jeg er på skolen, så er jeg veldig veldig glad. Når jeg kommer hjem, så er jeg lei meg, og forvirret og sånn.... første del av dag og ettermiddagstid... det bytter, skifter veldig ofte.

Oppsummert ser det ut til at deres emosjonelle vansker både forankres i, og skaper, sosiale vansker. De synes også å knytte manglende skolemestring til emosjonelle og relasjonelle forhold. For noen synes også en egenatferd preget av vansker med å regulere aggressive impulser å virke konfliktskapende. Dette bringer dem tidvis i situasjoner med risiko for å bli utsatt for nye emosjonelle belastninger, krenkelser og overgrep, eller at de selv utøver aggressiv atferd.

Vansker knyttet til foreldrerelasjonen beskrives under tema om foreldre og relasjon.

4.2.2. Forståelse av vanskers framvekst.

Ungdommene blir ikke direkte spurt om hvordan de forstår sine vansker, men det framtrer av beskrivelsene at vanskene synes forankret i sentrale opplevelser og hendelser i fortiden. Disse framstilles organisert rundt individuelle hovedhendelser eller hovedtema. Dette er fortellinger om vanskelige erfaringer. Felles synes å være at jentene har vært i situasjoner de ikke har hatt forutsetninger for å kontrollere, tilpasse seg eller komme ut av, og som har vart over tid. De

forteller om disse hendelsene i lange intervaller, med lite bruk av støttespørsmål fra intervjuer.

Jentenes ulikhet i fortellerstil framstod som et vesentlig tilskudd til forståelse av det fortalte, eksempelvis i hvilken grad de nyanserer beskrivelser av hendelser. Noen har lite konkrete beskrivelser, mens andre henter fram motsetninger i fortellingene, som rommer både positive og negative erfaringer knyttet til samme hendelser og relasjoner.

Framvekst av vansker knyttet til erfaringer innen familien.

To av jentene knytter vansker til erfaringer innen familien, til foreldrenes atferd og valg. Disse formidler en ambivalent og kompleks foreldrerelasjon, og det framkommer vansker med å organisere foreldrebeskrivelsene. De beskriver store anstrengelser for å få støtte fra foreldrene, men uten at forsøkene lykkes.

For én jente er hovedtema omsorgssvikt gjennom hele livet, innbefattet alkoholmisbruk, voldsutøvelser fra far og å bli forlatt av mor. Fars overgrep klarer hun ikke å omtale. Hun har bodd mest med sin far, men snakker mest om sin mor. Hun gir omfattende beskrivelser av hvordan hun brått ble forlatt av henne i tidlig pubertet da moren valgte å leve med en ny kjæreste i utlandet: *”Og så en dag så bare var hun borte. Da jeg kom ned i stuen og spurte B hvor hun var, fikk jeg beskjed om at hun var reist ut av landet med kjæresten sin.”* Jenten har store vansker med å forstå dette valget, se kap. 5.1. Hun uttaler at foreldrene sviktet som omsorgspersoner, og omtaler egne bivirkninger som angst og sosiale hemninger. Hun har nå fått hjelp til å komme seg ut av situasjonen ved å flytte, og sier at de følelsemessige vanskene etter det ble mer nedtonet.

Den andre jenten snakker om *”den ustabile perioden”*, fra hun var ca. 10 til 15 år, karakterisert av skilsmisser, hyppige flyttinger, alkoholmisbruk, dødsfall og sykdom i familien, samt dramatiske konflikter mellom mor og samboer. Hun forteller først kortfattet, men etterhvert blir fortellingene mer detaljerte og nyanserte, og forvirring og ambivalens kommer til syne. Hun synliggjør at ovennevnte vansker i stor grad har sprunget ut av valg mor har gjort, og beveger beskrivelser av henne fra å være utelukkende positive, til å romme vansker og motsetninger. Når følelser intensiveres, avrunder hun med selvtrøstende kommentarer, som at *”det går bedre nå”*, eller at det ikke betyr så mye. Hun sier at hun etter denne perioden er blitt mer sosialt isolert og skeptisk og holder seg mest inne.

Selv om det av beskrivelsene til disse jentene framgår at foreldrene gjør en rekke valg som genererer ustabilitet i familien, tilkjennegir jentene stor forståelse for at foreldrenes handlinger er en konsekvens av egen vanskelige oppvekst. De har også forsøkt å bistå foreldrene i deres vansker, eksempelvis gjennom å gi øre til omfattende og repeterte beskrivelser av deres vansker, og ved å prøve å rådgi når mor utsetter seg for vold og krenkelser fra ny partner. De har mer fokus på mor som offer for egen barndom og egne vansker enn som aktør for eget ustabilt liv. Men på direkte spørsmål om konsekvenser i nåtid, balanserer sistnevnte slik:

... jeg har egentlig ingen formening om det, men... kanskje det kunne vært litt annerledes hvis det ikke hadde skjedd, for det skjedde endel når vi hadde den ustabile perioden. ... Men, akkurat nå idag, så gjør det meg ingenting.

Framvekst av vansker knyttet til erfaringer utenfor familien.

To av jentene forankrer vansker til erfaringer utenfor familien. De beskriver foreldrene entydig positive, og sier at foreldrestøtte har hatt avgjørende betydning for deres håndtering av vanskene.

En jente ser ut til å ha betydelige vansker med impuls kontroll, og havner i konflikter og slåsskamper med jevnaldrende. Hennes impulsstyrte kommunikasjonsstil har skapt vansker med kontakt og anerkjennelse fra jevnaldrende. Dette medførte at hun ble sosialt ukritisk, og ble utsatt for krenkelser og overgrep. Hun sier at denne risikoatferden oppstod i en periode der det ble større avstand i forholdet til mor, og hun løy om hva hun fortok seg. Hun forteller utfyllende om et overgrep fra en dominerende og eldre partner som utnyttet hennes følelsesmessige og sosiale behov. Han ble senere dømt for dette. Om overgrepets betydning sier hun: *"For det har jo påvirket selvtilliten min, væremåten min, personligheten min. Ofte kan jeg få sammenbrudd, liksom."* Hun oppgir imidlertid at disse vanskene i stor grad er overvunnet, og krediterer dette omfattende foreldrestøtte, at relasjonen til mor nå regulerer omfanget av risikosøkende atferd. Hun sier hun nå snakker med sin mor om alt.

Kombinasjonen av å oppleve at hun selv valgte å delta i ulike asosiale og selvdestruktive aktiviteter og det påfølgende overgrepet, synes å komplisere forståelsen hennes. Hun veksler mellom å sette spørsmålstegn ved egen atferd, for så å slå fast at hun ikke kunne handlet annerledes, og viser til trusler om represalier. Hun beskriver skyldfølelse knyttet til sin medvirkning til anmeldelse og påfølgende rettssak.

For den siste jenten er det presenterte hovedtema omfattende mobbing fra jevnaldrende og lærere gjennom oppveksten. Hun gir lite beskrivelser av hendelser, men reflekterer mer generelt om hvordan ungdom kan være mot hverandre. Det synes vanskelig for henne å bevege seg inn i de tilbakelagte hendelsene. Fortellingene er mye orientert mot egne indre tilstander. Foreldrene omtales entydig svært positive og støttende.

Oppsummert beskriver jentene først og fremst emosjonelle vansker som tristhet og indre uro, ”stress” og press, og vansker med å oppnå ønsket sosial kontakt og anerkjennelse. Noen beskriver utadrettede og konfliktskapende strategier, andre beskriver seg som sosialt hemmet, som defensive, avventende og tilbaketrukne. Deres intensjon synes å være sosial aksept, men de er mer alene enn de ønsker. Skolen presenteres som en arena langt på vei dominert av vansker. Som viktig sosial arena framstår skolen sentral med hensyn til å kunne forsterke interaksjoner mellom emosjonell og sosial fungering, både i negativ og positiv retning.

Jentenes forståelse av nåtidige vansker forankres i relasjonelle erfaringer. Erfaringene omhandler ustabilitet og krenkelser i nære relasjoner, enten innen familie eller i forhold til viktige andre. De som knytter ustabilitet og krenkelser til foreldres atferd og valg, formidler en ambivalent og kompleks foreldrerelasjon. Tre forteller at vanskene har inntrådt eller eskalert i førpubertet eller tidlig pubertet. Jentene veksler i hvilken grad deres beskrivelser er nyanserte eller kortfattede.

4.2.3. Selvbeskrivelser forøvrig.

Jentene synes spørsmål om hvordan de vil beskrive seg selv var uventede og litt vanskelige å svare på. En viss selvsensur under slik egenomtale kan ha funnet sted, men de beskriver seg selv som grunnleggende ressurssterke på mange områder. De regner seg som intelligente, ærlige, morsomme, forståelsesfulle, omtenkssomme, snille og pålitelige. De framhever særlig sine relasjonsferdigheter. Egenskaper knyttet til å være gode for andre, settes spesielt høyt. Disse ferdighetene forankres i et positivt utkomme av vanskelige erfaringer, at disse har gjort dem reflekterte og voksne for alderen. For alle gjelder at det framkommer nesten utelukkende positive utsagn på spørsmål om hvordan de tror andre oppfatter dem. En av jentene skiller seg ut gjennom få og degraderende selvbeskrivelser. Først gjennom å vise til utsagn fra familie og venner framkommer det beskrivelser om å være en god og positiv person for andre. Det framkommer et spenningsforhold mellom det som beskrives når hun snakker som subjekt, og når hun snakker via andres stemme.

En jente tydeliggjør andre motsetninger i seg selv. Hun har opplevd grove krenkelser, men forteller at positive følelser dominerer. *”Jeg er som oftest mest glad. Jeg kan bli litt irritert, og det går veldig fort over. Så jeg er aldri langsur. Jeg tar tingene som oftest med et smil, egentlig”*. Samtidig beskriver hun utagerende, aggressiv atferd, og plutselige vonde tanker om å skade andre. Selv om det fort snur, fører disse tankene og vansker med impuls kontroll til konflikter og sosiale tap.

På spørsmål om hva de er mest fornøyde med, svarer en enkelt: *”Det at jeg er såpass oppegående etter alle årene som har gått.”*

Oppsummert strever jentene med sosial kontakt og anerkjennelse, samtidig som de forstår seg selv som ressurssterke. De verdsetter særlig sine relasjonskvaliteter. Man kan tenke at de slik tilegner sine vanskelige erfaringer en nytteeffekt.

4.2.4. Håndtering av vansker.

Jentene sier at de har fått mer kontroll over livet sitt i løpet av det siste året.

De to som har knyttet vansker til hendelser utenfor hjemmet, forankrer endring i betydelig foreldrestøtte. En forteller om et vendepunkt som inntraff da hennes mor fikk innsikt i at hun hadde vært utsatt for et overgrep. Hun gikk en kveld i fortvilelse en tur for seg selv:

..og så fikk jeg det sammenbruddet. ... så tok jeg telefonen når min søster ringte, og så sier jeg bare at jeg er ødelagt, jeg greier ikke mer. Så greier hun å presse ut av meg hvordan det var, og kom bort og møtte meg..... Og så sa jeg det til mamma den dagen.....det var virkelig da jeg så hvordan hun stilte opp for meg.

Hun sier at de etter dette kunne snakke åpent om vanskene. Hun fikk støtte i videre rettslige prosesser, og hun kunne gråte på fanget til sin mor og bli trøstet. Hun ser nå tilbake og sier:

..på den tiden, i mitt hode akkurat da, så var det ingenting godt for meg i sikte. Jeg så ingen lys framtid for meg. Jeg kom til å ligge nede i driten.

Jeg er mest fornøyd med å tenke tilbake på at jeg har vært langt nede, og så ser jeg hvor jeg er nå.

Men hun omtaler vanskelige møter med hjelpeapparatet. Hun synes at hennes åpne beskrivelser av seg selv i møter med BUP og barnevern førte til fastlåste konklusjoner og diagnoser som oppleves negative og invaderende. Hun sier at de tok ordene fra henne og endret dem så hun ikke kjente dem igjen, og at det nå er for seint å gjøre noe med det. Hun er særlig frustrert over at fortiden synes å være viktigere for dem enn den positive endring hun mener har skjedd i det siste.

En annen jente knytter sine vansker til skole og mobbing. Hun sier at foreldrene hele tiden har vært god støtte for henne, men gir lite konkrete beskrivelser. Det framkommer dermed ikke hvordan, eller om, støtten har påvirket hennes mestring av vanskene. Hun beskriver også møtet med barneverntjenesten positivt, og omtaler et sinnemestringskurs som nyttig. Hun sier at uten hjelp ”så hadde jeg nok vært mye verre”. Konsekvensene av mobbingen preger hverdagen, men positive tilbakemeldinger over lang tid fra viktige personer har likevel medvirket til en forsiktig endring av selvbildet:

..måten det har begynt å virke på er det at jeg ser meg faktisk ikke i speilet og står bare og ser negative ting. Jeg sier jo bare negative ting, men jeg sier det ikke så mye som før.

Jentene som ser vansker i sammenheng med foreldrenes livshåndtering, beskriver manglende foreldrestøtte. De beskriver store anstrengelser for å søke å tilpasse seg situasjonen og foreldrenes behov, uten å lykkes. Intervjuene synliggjør savn etter foreldrestøtte. En av dem viser sin resignasjon:

Det har jeg sagt til hun. At jeg vil at hun skal støtte meg... Når jeg virkelig trenger det, så vil jeg ha det. Det har ikke vært så ofte jeg får det heller. Og det er jo i hvertfall kjipt. Men, ja, jeg er egentlig likegyldig, jeg gidder ikke å tenke på det egentlig.

For en ble løsningen å flytte hjemmefra. Fra å gå i konstant angst og redsel, har flyttingen medført større stabilitet og redusert omfanget av slike følelser. Tett kontakt med saksbehandler i barneverntjenesten tillegges stor betydning. To tanter har representert en viktig relasjonell kontinuitet. Men hun sier at barnevernet brukte utrolig mange år på å finne ut at hun ikke kunne bo med foreldrene sine:

Jeg har hatt flere saksbehandlere enn du kan telle på to hender. Ingen har gjort noenting, selv om absolutt alle har visst. Men A er den eneste saksbehandleren som virkelig har hjulpet meg og som jeg kan snakke med, så..... hun har fått ting gjort, og, ja, hun er der, og hun tar kontakt, selv om det ikke nødvendigvis er noe. Vi har en sånn avtale at hun ringer hver mandag.

For den andre ble ulike hjelpere koplet inn, som lærere, saksbehandler i barnevernet, psykolog og voksne fra privat nettverk:

Det er de personene jeg kanskje ser litt opp til, for de har hjulpet meg en god del. Så jeg angrer ikke på noen av møtene jeg har hatt med de. Om de har vært dårlige, og det har vært mye grining og sånn. Det er egentlig bare bra.

De har satt fokus på hvordan jeg har det, og hvordan vi kan gjøre det bedre. De har hjulpet meg fordi de har fått meg til å tenke, og jeg har tenkt litt selv. Det har liksom

gjort det bedre for meg selv, gradvis, skritt for skritt. Og hvis jeg ikke hadde snakket med dem, så hadde jeg ikke visst det, så, ja...

Ellers omtales eksempelvis hvordan manglende relasjon til lærer innvirker negativt på læringsmuligheter på skolen.

Oppsummert ser det ut til at endringsprosesser er utløst av at de har fortalt om sine vansker, blitt lyttet til, mottatt emosjonell støtte og fått konkret hjelp på endel områder.

Sinnemestringskurs, anmeldelse av overgrep, bistand til å flytte hjemmefra og oppfølging gjennom samtaler og eventuelt behandling beskrives. De som forankrer de vanskelige erfaringene utenfor familien, beskriver foreldrestøtte som svært betydningsfull. De andre sier at de ønsker seg foreldrestøtte, og beskriver store bestrebelser for å få det, men uten å lykkes. Disse synes å ha vært avhengige av hjelp fra både profesjonelle hjelpere og personer i familie og nettverk, og mestret å dra nytte av denne. Forutsigbarhet og kontinuitet i slik kontakt synes vesentlig. Å oppleve seg definert av andre ved at det settes ord på opplevelser og fungering som de ikke kjenner seg igjen i, ser ut til å øke emosjonell belastning. Gode råd ser heller ikke ut til å ha positiv effekt.

4.3. Foreldrenes beskrivelser av ungdommenes vansker og ressurser.

I likhet med ungdommene beskriver foreldrene sosiale og emosjonelle vansker, men atferdsvansker framkommer tydeligere i deres beskrivelser enn i ungdommenes egenbeskrivelser. Begge mødrene omtaler vansker med å kontrollere impulser og aggressivitet, og at dette fører til konfliktskapende, truende og voldelig atferd. ”*..det med vold er jeg bekymret for.... hun kan ha en truende atferd, hvis noen fornærmer henne .. jeg vet at hun har sloss mye...*”

En mor beskriver først og fremst den konkrete risikoatferd ungdommen utøver i jevnaldrendemiljøet. Den andre har mer fokus på den indre uro og manglende impuls kontroll som ligger til grunn for vansker og konflikter i jevnaldrende relasjoner.

... det er nå den uroen da, gjerne... litt sånn bråstint... ikke så tålmodig, ikke så mottakelig for kritikk, .. og veldig sånn i forsvarsposisjon med en gang.....

.. det som da skaper mest problemer .. det er hennes enorme behov for å måtte si... alt som irriterer ... hun må alltid konfrontere problemet. ..i enkelte ....situasjoner så lønner deg seg...å holde litt tilbake, og det føler jeg at ...hun hadde vært tjent med å kunne.. hatt sånne grenser...

Hun framhever at jenten har vansker med å få struktur på sine gjøremål. Hun skifter raskt fokus, ”*nå vil jeg gjøre det, og så; nei, nå vil jeg ikke det.*”

Men foreldrene beskriver også omfattende ressurser og et godt grunnleggende potensial for å mestre livet. De synes å verdsette sine barn høyt:

Hun er veldig... reflektert .... hun er veldig, veldig intelligent, hun er ... veldig flink å snakke for seg, og observere ting... det er veldig lett å like henne, hun er veldig sjarmerende.... veldig kreativ... veldig moden for alderen ....hun har masse humor, og hun er grådig flink å fortelle historier..

...folk kommer alltid til henne når de har problemer, skal alltid snakke med henne...hun er jo en type som vil beskytte... veldig omsorgsfull ...

Den ene moren forankrer vanskene i ustabilitet i omsorgen de første årene, med fosterhjemsplassering og flyttinger mellom ulike familier inntil datteren som seksåring flyttet tilbake til henne. Mor navngir tilknytningsskade, men vurderer at tilbakeføring til henne har forhindret en verre utvikling for datteren, ”*selvfølgelig hadde det gått gale hvis ikke hun kom hjem til meg.... jeg så jo det.*” . Hun sier at fosterforeldrene prøvde å skyve henne ut, de ”*prøvde å...stjele hennes identitet*”, og at det tok tid å få etablert stabilitet og trygghet. Og hun mener at skolen ikke taklet henne godt:

De har sett på henne som spesiell på grunn av hennes fortid, at hun er oppvokst i fosterhjem, at jeg har hatt en fortid.....hun har fått spesialbehandling hele veien...de sa at hun var så umulig, så vanskelig, og at hun tok ikke i mot beskjeder, da ble hun sint og stakk ut av klasserommet.. ..åh jeg blir så sint når jeg snakker om det ... for hun fikk jo ikke den stabiliteten, den hjelpen hun....

Hun mener alle flyttingene har gjort henne usikker på sin identitet, og medført at hun sliter med relasjoner og et stort kontrollbehov. Hun er lett å påvirke og gjør ting hun egentlig ikke vil for å opprettholde sin status. Hun er sensitiv på om andre liker henne, og reagerer på bemerkninger med å sette andre på plass. Hun har erfart at det kan være effektivt å true, .. *hun er kanskje veldig hevngjerrig, hvis ikke folk respekterer henne så...ja, det er vel kanskje det som er viktigst, respekt og anerkjennelse. Ja...hun kan gjerne være truende for å få det ..*”

Når det gjelder syn på jentens behov, sier en mor at datteren har trengt mer grenser og stabilitet enn hun har kunnet gi henne, samt hjelp til å bearbeide erfaringer.

Den andre moren registrerte ikke vansker før i slutten av barneskolen:

...hun... var kanskje litt sjef, og så møtte hun andre sjef, så, da ble det veldig mye konflikter i 5. 6. klasse, så det var vel egentlig da, at hun skilte seg ut fra de andre.

..men... de er flere om det...men...utslaget gir seg på en annen måte på henne, som blir ennå mer stresset og urolig og... søker et annet miljø.

Hun sier at datteren har behov for mye oppmerksomhet, men at denne må være balansert, slik at hun også kan bistå med korreksjon av kommunikasjon og atferd.

..hun kan jo ikke alltid trumfe gjennom ting med f.eks å være litt sint eller sånn, så det er jo forskjellig oppmerksomhet som hun har krav på... en må jo prøve å finne en mellomting på hva en skal gi til hun, som hun får respons på. Og det er vanskelig.

Begge mødrene sier at ungdommenes største behov fra dem er tilstedeværelse og en åpen dialog, samt stabilitet og struktur.

Oppsummert er foreldrene særlig bekymret for skole og sosial tilpasning. Men de framhever i større grad enn ungdommene et aktørperspektiv, at ungdommenes egenatferd kan medvirke til vansker og konflikter i sosiale relasjoner. Foreldrene ser behov for at jentene selv justerer sin sosiale tilnærming. Atferdsvanskene forstås av mødrene som en søken etter sosial anerkjennelse, at de drives mot mer grenseoverskridende atferd enn de selv ønsker. Motsetningene mellom beskrivelser av vansker og ressurser er betydelige.

4.4. Framtidsperspektiv.

4.4.1 Ungdommenes framtidsperspektiv.

Beskrivelsene av framtidsperspektiv spenner fra hun som vegrer seg for å bevege seg inn i framtiden og sier hun ikke tenker på den i det hele tatt, til hun som sier at hun tenker mye på den:

..jeg er så redd for at det at jeg planlegger langt fram, at jeg kanskje kommer til å bli skuffet over noe jeg ikke klarer, tingene jeg planlegger, så derfor tar jeg alltid en dag om gangen. Så jeg planlegger aldri noen ting.

Jeg tenker på den (framtiden) hele tiden, egentlig. Jeg har en stor plan foran meg. ...jeg har jo selvfølgelig bestemt meg for å gå på skole, fullføre den. Så har jeg bestemt meg for enten å bli lærer, eller å bli psykolog, eller jobbe innenfor barneverntjenesten. For det har spilt en så stor rolle i livet mitt at jeg har veldig lyst til å jobbe med det. Jeg synes det er så bra. Jeg vet ikke hvordan det kommer til å utspille seg, men jeg vet at det kommer til funke. Det har jeg bestemt meg for. Det bestemte jeg meg for i fjor.

Potensielle yrker er frisør, sykepleier, lærer, psykolog, lege, tannlege og barnevernsarbeider. Jobbtrivsel verdsettes over lønn. De har god tro på å lykkes, på tross av skolevanskene. De framviser tro på sine grunnleggende forutsetninger, selv om optimismen kan være variabel og de nære utfordringer mer krevende enn mer fjerne planer:

Jeg har lyst til å bli lege. Og av og til, noen dager, så tenker jeg at det greier jeg, da får jeg et bra liv framover.... Enkelte dager da tenker jeg at nei, dette greier du ikke. Du kommer til å jobbe på butikk, og ha såvidt sånn at du greier deg, og kommer på sosialen...så, det svinger så jækklig. Jeg tenker alltid framover... Men det er lettere å si at det kan skje når du er så gammel. Men, å leve i nåtiden fram til dess, det er ikke like lett.

På spørsmål om ungdomstiden generelt oppleves mest som frihet eller press, er sistnevnte dominant. Uttalelser fra to av dem:

Press. Absolutt press...Ungdomstiden er den eneste tiden vi har til å få oss en utdanning og klare oss videre, og det er veldig mye stress, fordi at du føler at hvis du ikke gjør det, så blir familie og foreldre skuffet, uten at de sier de blir det, men...

Press til å gjøre det bra på skolen. Jeg føler at folk stiller krav .... og så glemmer mange selv hvor vanskelig det kan være å gå mange år på skole, hvor tungt det kan være. Du må liksom alltid tenke deg om to ganger før du sier noe, gjør noe eller... jeg synes faktisk det er krevende. Du sitter under press. Nå kommer de og sier at nå er det opp til deg. Nå er det deg det står på. Det er du som må velge, liksom.

En av jentene har fått signalisert forventninger om god utdanning fra hjemmet, ellers beskrives lite forventningspress fra foreldre, utover ønsker om at de skal få et godt liv. De avviser også idoldyrking som en påvirkende faktor. De omtaler mediepresentasjoner av ”kjendiser” som lite troverdige, og oppgir ingen forbilder utover personer i sin nære hverdag.

Det opplevde forventningspresset knyttet til skoleprestasjoner i nåtid kan se ut til å være selvpålagt gjennom internalisering av samfunnets normative ideer om et veltilpasset liv. Jentenes forventninger presenterer seg som et trygghetssøkende perspektiv på livet som voksen. De omtaler ikke søken etter utfordringer, eller drømmer om noe ekstraordinært.

Oppsummert presenterer jentene tradisjonelle og kulturelt normative ønsker for framtiden. De stiler mot et stabilt liv med relativt høy utdanning innen omsorgssektoren. Men man ser åpenbare motsetninger mellom dagens prestasjons- og tilpasningsnivå, og framtidstro. Opplevde skolevansker og press i nåtid synes ikke å frata dem troen på en framtid med god jobb og egen familie. De opplever lite forventningspress fra foreldre.

4.4.2. Foreldrenes perspektiv på ungdommenes framtid.

Mødrenes bekymringer for ungdommenes sosiale utvikling og skolegang gjør dem også bekymret for deres framtid. En omtaler atferd som indikerer betydelig risiko:

...jeg er selvfølgelig bekymret for det... at hun har begynt å drikke og at hun har røykt hasj.. ...når hun har den historien hun har og...når hun har begynt så tidlig så er jo risikoen mye større for at hun ... kan havne i rusmiljøer... ja både gener og fortiden taler vel mot henne.

Den andre moren er særlig bekymret for at datterens konfliktsøkende atferd kan skape vansker for hennes skolefungering. Hun sier at datteren selv legger listen for høyt i forhold til forventninger om egen prestering, noe mor mener kan medføre større risiko for å falle av. Hun er derfor opptatt av å senke forventninger, både egne og ungdommens, for å unngå skuffelser:

...jeg vil at hun skal tro at jeg har ønsker for hun, ikke forventninger... hvis det går an å skille det. Jeg håper... at hun klarer seg, og hun har ressurser.. og evner til det hvis...alle...ytre påvirkningene ikke forstyrrer...absolutt.

Hun er særlig opptatt av om jenten mestrer de krav og den sosiale tilpasningen som er nødvendig ved overgangen til videregående skole, og vektlegger viktigheten av å kunne tilpasse seg de andre elevene og finne tilhørighet i klassen:

.. det er egentlig den der snøballeffekten jeg er redd for... at hun skal komme i situasjoner som hun ikke mestrer, som igjen .. påfører til..."drit i alt, jeg gidder ikke å prøve noe nytt" ... at hun skal komme inn i en ond sirkel...

Oppsummert har foreldrene vesentlig større bekymring for framtiden enn ungdommene.

4.5. Drøfting av vansker, forståelse og håndtering.

4.5.1. Viktigste funn.

1. Beskrivelser og forståelse av vansker.

Ungdommene beskriver emosjonell uro, angst, depresjon, aggresjon og manglende konsentrasjon og skolemestring, samt vansker med å oppnå ønsket sosial kontakt og anerkjennelse. De forankrer vanskene i relasjonelle erfaringer, noen innen familien og noen på andre sosiale arenaer. Foreldreforståelsen av vanskene er langt på vei overlappende, men her framtrer atferdsmessige aspekt og et aktørperspektiv i større grad. Kap. 4.5.2.

2. Håndtering av vansker.

Jentene beskriver økt kontroll over livet sitt i løpet av siste året. Endringsprosesser er utløst av at de har fortalt om sine vansker, blitt lyttet til og fått støtte. Foreldrestøtte settes høyest. Når dette ikke har vært tilgjengelig, har støtte fra nettverk og profesjonelle hjelpere vært avgjørende. Kap. 4.5.3.

3. Selvbeskrivelser og identitet.

Jentene beskriver sammensatte selvoppfatninger, og motsetninger på to områder:

1. De beskriver sosiale vansker, samtidig som de anser sin relasjonskompetanse å overgå sine jevnaldrenes.
2. De strever med skolemestring i nåtid, men har tro på et framtidig godt liv innenfor et normativt mønster med familie og god jobb.

Foreldrene beskriver omfattende vansker og bekymringer for framtid, men også betydelige ressurser. Kap. 4.5.5.

I det følgende drøftes disse funnene.

4.5.2. Forståelse av vansker.

Med utgangspunkt i jentenes beskrivelser av sine vansker, samt utfyllende selvbeskrivelser, vil drøftingen ta for seg hvordan vanskenes framvekst forstås og håndteres. Det er vesentlig at det empiriske materialet forstås som grunnlag for refleksjoner rundt ulike vansker, ikke en konkret fortolkning av disse jentenes liv.

De ulike informantgruppene betoner vanskene ulikt. Ungdommene selv registrerer tydeligst egne følelsesmessige tilstander, mens foreldrene mer beskriver handlinger og kommunikasjon. Selv om de ikke refererer til samme situasjoner, kan man anta at samme situasjoner leses og oppleves ulikt fra ulik posisjon. Mens ungdommenes oppmerksomhet rettes mot egen indre tilstand, observeres og fortolkes deres ytre uttrykk som vanskelig atferd. Det oppstår et vesentlig skille mellom indre opplevelse og ytre uttrykk. Jo sterkere følelser, jo mer preger de handling og kommunikasjon, samtidig som ungdommenes forutsetninger for å registrere og kontrollere hvordan de framstår for andre minker.

Det framkommer også ulikheter i hvilken grad ungdommen ansees som aktør eller mottaker i sosial utveksling. Foreldrene framhever i større grad at ungdommene selv er offensivt medvirkende til sine vansker i sosiale relasjoner og må justere sin egen tilnærming. Ungdommene synes å oppfatte seg selv mer som en defensiv part med begrenset innflytelse. Disse ulike betoningene vil ha betydning for hvor man oppfatter at påvirkningsmulighetene ligger. Man kan si at ungdommene plasserer seg i en avmaktsposisjon, mens foreldrene i større grad ser en aktørposisjon (Hafstad og Øvreeide 2007). Begge parter er enige om at ungdommenes intensjon er sosial kontakt og anerkjennelse.

Samtidig som det legges til grunn at jentenes vansker er større enn gjennomsnittet må man ta høyde for at slike vansker generelt kommer tydeligere til uttrykk i førpubertet og pubertet når ungdommene skal orientere seg og etablere seg positivt i jevnaldrenderelasjoner. Det er vanskelig å si i hvilken grad jentenes emosjonelle vansker skiller seg fra det som generelt preger denne livsfasen. Øia (2006) fant i undersøkelsen "Ung i Oslo" at 37 % av ungdommene oppgir at de er veldig eller ganske mye plaget fordi de bekymrer seg for mye om ting. Over 20 % er ulykkelige, triste eller deprimerte, og 8.3 % sier at de siste uke har vært veldig mye eller ganske mye plaget av tanker "*på å gjøre slutt på livet sitt*".

Jentene forstår selv sine vansker, og behov, som grunnleggende relasjonelle. Dette er i tråd med de presenterte teoriens grunnforståelse. I tradisjonelle systemiske perspektiv fokuserer kommunikasjon mye ut fra språklige perspektiv, mens tilknytningsteorien i større grad er opptatt av de emosjonelle utslag, hvordan følelser reguleres i den sosiale utvekslingen. Tidlige samspillserfaringer danner grunnlaget for senere relasjonell og emosjonell fungering. Barnets hovedstrategi er tilpasning til omsorgsgiver med sikte på best mulig behovsdekning. Det oppstår vansker dersom ubalansen mellom barnets tilpasningsinnsats og foreldrerresponsen blir for stor og vitale behov ikke dekkes (Hafstad og Øvreide 2007).

Når vansker knyttes til erfaringer innen familien.

To jenter synliggjør vansker i foreldrerelasjonen, fra opplevelser av manglende støtte til omfattende ustabilitet og alvorlige krenkelser. En av dem knytter sin angst, depresjon og sosiale hemning til foreldrenes svikt. Hun omtaler tilbaketrekning som sosial strategi, selv om hun opplever seg som "egentlig" utadventt. Hennes kognitive betonte fortellerstil kan tilsi at hennes tilpasning har implisert deaktivering av følelser og en delvis selvtilstrekkelighet i livshåndtering. Selv om innadventte strategier kan synes passive, fordres en høy aktivisering for å utestenge følelser. Hos den andre jenten framkommer en mer ambivalent og polarisert oppfatning av mor. Men begge tydeliggjør store anstrengelser for å skaffe seg støtte gjennom å tilpasse seg foreldrerelasjonen, som å yte foreldrene støtte, uten at dette har resultert i mottatt støtte og behovsdekning. Tilpasningskravet synes i stor grad å ha blitt lagt på dem. Tilpasningsatferd synes å hemme emosjonell og sosial utvikling, og forhindre utforskende atferd som kunne gitt større grunnlag for mestringserfaringer.

Tilbaketrekning som relasjonell strategi kan lett bli forstått som en adekvat tilpasning av omgivelsene, og tildekke at vansker kan ha sitt utspring i for mye tilpasningsatferd og

resignasjon med hensyn til egen behovsdekning. Tilbaketrekning er imidlertid også ofte en nødvendig strategi for å beskytte seg mot sosial risiko.

Når vansker knyttes til erfaringer utenfor familien.

De to jentene som oppgir omfattende foreldrestøtte og entydig god relasjon, forankrer sine vansker i relasjoner på andre arenaer. Det kan synes mindre relevant å knytte deres vansker til manglende behovsdekning i omsorgsrelasjonen.

En av dem beskriver impulsbaserte, selvdestruktive og utadrettede handlinger, og indre tilstander som sinne og fortvilelse. Dette eskalerte rundt overgang fra barneskolen.

Temperamentsforskningen fokuserer på det enkelte barns forutsetninger, og da særlig på individuelle terskler for aktivisering og responsivitet. Egenbeskrivelsene kan tilsi at denne jenten kan ha særlige vansker med å kontrollere aggressive impulser. Konsekvensene av denne sårbarheten kan ha blitt aktivert når hun i førpubertet i større grad søkte seg ut i jevnaldrende miljøer. Jenten beskriver at vanskene nå er redusert, og at det som har hatt størst betydning for hennes regulering av risikoatferd er at forholdet til mor har blitt nærere, og at hun ikke vil risikere at denne relasjonen svekkes.

Utadrettede vansker kan lett oppfattes som mangel på tilpasningsatferd. Men slike vansker kan også være en konsekvens av et uhåndterlig tilpasningspress, der tilpasningsstrategiene ikke har blitt anerkjent. Både opposisjon og innordning kan sees som ulike uttrykk for tilpasning til krav som ungdommen ikke har hatt mulighet til å forholde seg til i en gjensidig og autentisk posisjon. Men opposisjonell atferd kan også forstås som villet, med intensjon om å sikre egen behovsdekning. Denne jenten sier at hun egentlig oftest er glad. Hennes impulsive atferd kan slik synes å dekke emosjonelle behov i øyeblikket, men medvirker til sosiale konflikter og vansker. Reguleringen av en god balanse mellom tilpasnings- og utforskningsatferd blir en kontinuerlig utfordring (Hafstad og Øvreeide 2007).

Den andre av jentene som oppgir mye foreldrestøtte, beskriver samtidig en hverdag preget av emosjonell uro. Dette relateres til omfattende mobbing i oppveksten. Man kan imidlertid reflektere rundt en slik entydig forankring av emosjonell fungering. I henhold til tilknytningsteori kan udekkede tilknytningsbehov føre til at tilknytningsadferd er konstant aktivert. Det kan også forklare emosjonell uro. Egne tilpasningsanstrengelser er i stor grad unndratt oppmerksomheten.

Denne jenten har få beskrivelser av hendelser som utdyper hennes forståelse. Et narrativt perspektiv kan her supplere det tilknytningsteoretiske for utforskning av hvordan vanskelige erfaringer konstrueres i fortellinger. Narrativer, våre ”konstruerte” fortellinger, representerer et selektivt utvalg blant mangfoldige erfaringer. En vesentlig konsekvens blir da at disse valgte fortellingene kan fortrenge andre fortellinger. Fortellinger kan også være kollektivt konstruerte oppfatninger av ”hvem som er problemet” i en familie. En del av en eventuell narrativ terapeutisk prosess blir å utvide forståelsen gjennom å hente fram glemte fortellinger som kan nyansere et fastlåst bilde.

For denne jenten synes nyansering problematisk. Utforskende spørsmål førte til forenklet språklig refleksjon og økt emosjonell uro, og beskrivelsene ble mindre nyanserte. Dallos (2006) er opptatt av forholdet mellom kognitiv og fornuftsbasert erkjennelse, og følelsesbetont erkjennelse. Han beskriver hvordan ulike erfaringer lagres og organiseres i ulike hukommelsessystem, representasjonssystem. Eksempelvis nevner han at semantisk hukommelse beskriver allmenn informasjon, mens sensorisk hukommelse er forankret i sanseopplevelser. Sistnevnte aktiveres særlig ved traumatiske opplevelser. Trygge samspill synes å føre til integrering av disse hukommelsessystemene, mens utrygge samspill kan føre til en splitting eller forvrengning. Man kan spørre seg om denne jentens narrativer har en slik manglende integrering. En mulig fortolkning kan da være at foreldrerelasjonen er av særlig sårbar og motsetningsfylt karakter, og vil fordre en forsiktig tilnærming for å være håndterlig for jenten.

Jevnaldrende relasjoner.

Jevnaldrende relasjoner ble ikke direkte etterspurt under intervjuene, men det framkommer at de opplever mobbing, konflikter og andre vansker med sosial kontakt. I henhold til tilknytningsteori kan slike vansker forstås som lite funksjonelle internaliserte arbeidsmodeller oppstått i forholdet mellom barn og foreldre. Dersom disse springer ut av at tilpasningskravet har blitt lagt på barnet, kan dette videre medføre at barnet på andre og nye arenaer, eksempelvis skole, i stor grad vil søke å tilpasse seg forventningene i disse relasjonene gjennom en overtilpasning til faktiske eller antatte forventninger. Slike kortsiktige tilpasningsstrategier for vedlikehold av relasjoner går på bekostning av, og maskerer, barnets behov og begrenser dets autonomi (Hafstad og Øvreeide 2007).

Men dette trenger ikke bety at relasjonen mellom barn og foreldre har vært dysfunksjonell. Sosiale vansker kan forstås ut fra at ungdommens ”indre arbeidsmodeller” viser seg å være

uhensiktsmessige eller lite fleksible utover den spesifikke situasjon de oppstod i. Vanskene kan springer ut av en adekvat tilpasningsstrategi i en situasjon, men virke dysfunksjonelt i andre situasjoner fordi mottatt respons kan fordre andre og vesensforskjellige strategier. En person med trygge tilknytningsstrategier kan eksempelvis møte vansker i møte med personer med utrygge strategier. Det kan da oppstå utrygge erfaringer som videre kan påvirke nye sosiale erfaringer.

Harris (1995, Johnsen 2004) imøtegår den tilknytningsteoretiske vektlegging av foreldrerelasjonens betydning for utvikling av den voksne personlighet. Hun mener troen på foreldrenes innflytelse er overdrevet, og at læring er kontekstspesifikk. Det barn lærer i en kontekst, kan ikke nødvendigvis overføres til en annen kontekst. Det impliserer at intervensjoner som har som mål å forbedre foreldres oppdragerstil, kun forbedrer barns atferd hjemme. Skolebaserte intervensjoner kan forbedre barns atferd på skolen. Hun uttaler bl.a. at erfaringer utenfor hjemmet betyr mer og har mer varig virkning enn foreldrene for barnets utvikling, slik at mobbing fra jevnaldrende vil være en sterkere påvirkningsfaktor enn foreldre. Harris hevder at foreldre ikke har noen innflytelse på utviklingen av personligheten et barn utvikler som voksen. Hun skiller mellom personlighet og sosialisering; personlighet er bestemt av arv, sosialisering av miljøet. Ut fra en slik forståelse vil et ensidig tilknytningsfokus kunne føre til økt belastning og skyldfølelse i møte med barn og foreldre.

En fare med tilknytningsteori er at dens enkle og håndgripelige hovedstrukturer kan fristes brukt på måter som reduserer mer enn nyanserer og setter mennesket i en objektposisjon. Det kan medvirke til innskrenkende for forståelse i møte med menneskers utfordringer, med fare for å forenkle og degradere betydningsfulle relasjoner. Emosjonell og sosial utsikkerhet kan bli tolket som svikt og mangler i foreldrenes respons overfor barnet. Dersom ikke andre påvirkningsfaktorer taes med i forståelsen risikerer man å påføre skyld og opplevelse av at relasjonskvaliteter nedvurderes. Men tilknytningsteori kan bidra til å utforske om ungdoms sosiale strategier i møte med jevnaldrende kan springe ut av tilknytningsstrategier fra omsorgsrelasjoner. Det er da viktig at det er ungdommen som ”avdekker” kvaliteter i relasjonen, ikke en tredjepart.

Jevnaldrende relasjoner er jevnbyrdige. Det fordrer andre strategier enn tilpasning ut fra en avmaktsposisjon, eller å sette seg i mottakerposisjon framfor aktørposisjon. Skjervheim (1996) setter søkelyset på hva som skjer når vi konstituerer den andre som den andre:

Det er hjå Husserl ein fundamental asymmetri mellom det konstituerande og det konstituerte, medan konstitusjonen av intersubjektiviteten har som grunnleggende problem spørsmålet om symmetri mellom subjekt.

Ein kan og seia det slik at **anerkjening** av andre er primært i forhold til **erkjening** av andre. Nettopp dette er det Kant tek vare på i sin moralfilosofi, hans kategoriske imperativ er eit nødvendig vilkår for å sikra symmetri mellom personar, eller som Ricoeur uttrykkjer det, det er ein nødvendig føresetnad for respekt for andre.

..utgangspunktet kan ikkje vera det eine, transcendentale ego, men det språkleg formidla kommunikasjonsfellesskapet (ibid 1996:43).

Disse filosofisk forankrede refleksjonene stiller konsist opp noen perspektiv på asymmetriske og symmetriske relasjonar, som i denne sammenheng kan relateres til foreldrerelasjoner og jevnaldrende relasjonar. Der er en vesensforskjell som ikke kan løses innen foreldre – barn relasjonen alene. I jevnaldrende relasjonar må en ikke bare mestre en posisjon som subjekt, med det det innebærer, men også respondere anerkjennende overfor den andre for selv å motta anerkjennelse. Man deltar som subjekt, og lar andre delta som subjekt, man påvirker og lar seg påvirke. Kanskje har disse jentene vansker her.

Sammenheng mellom vansker, foreldrestøtte og andre påvirkningsfaktorer.

Det synes å være liten sammenheng mellom oppgitt foreldrestøtte og sosiale vansker. Kan dette forstås slik at omfattende foreldrestøtte ikke har bistått dem tilstrekkelig? At den gjensidig anerkjennende dynamikken i jevnaldrenderelasjoner fordrer vesensforskjellige strategier? Det synes å være flerstemte sammenhenger mellom tilknytningsstrategier i foreldrerelasjonen og relasjonell og sosial fungering på andre arenaer.

Klassiske spørsmål er: Er ”problemet” forankret i ungdommen selv, foreldre eller skole? Har ungdommenes individuelle sårbarhet bidratt til vansker i sosiale relasjonar, særlig i ungdomstiden? Er den omtalte foreldrestøtten tilstrekkelig rettet inn mot ungdommenes behov, eller har ungdommene tilpasset seg foreldrene på bekostning av egne behov? Eller er vanskene forankret i den sosiale konteksten på skolen eller på andre sosiale arenaer? Når hverdagens vansker oppleves uhåndterlig for omgivelsene, kan man stå i fare for å søke forklaringer som ansvarliggjør andre. En smalt forankret teoretisk forståelse kan forsterke endimensjonale oppfatninger som enten frigjør fra, eller påfører, ansvar eller skyld. For nærmere drøfting av relasjon mellom barn og foreldre, kap.5.3.2.

4.5.3. Håndtering av vansker.

Jentenenes oppfatning av hva som har vært vesentlig for opplevd endring, knyttes til at de har snakket med noen om sine vansker, blitt lyttet til og har mottatt støtte. Men en må også ta høyde for at generell modning kan ha bedret sosiale mestringsstrategier (Kvalem og Wichstrøm 2007). Det kan også tenkes at det er enklere å erkjenne og beskrive tilbakelagte vansker enn å ta inn over seg de vanskene de står oppe i. Dagsaktuelle vansker kan også være mindre språklig tilgjengelig, og slik mindre tilgjengelig for refleksjon.

Ut fra et narrativt perspektiv kan en tenke seg at de gjennom dialog med foreldre eller andre har fått hjelp til å redusere vansker også gjennom å redusere deres innflytelse. Fortellinger kan ha blitt utvidet og nyansert, og slik gitt mulighet til utvidet forståelse av seg selv i forhold til andre, og dermed større sosial kontroll. Økt innsikt gir muligheter for å justere strategier hensiktsmessig.

Men deres hovedstrategier ser ut til å være sosial tilbaketrekning. Man kan da tenke seg at de har utviklet sitt tilpasningsrepertoar på bekostning av egne grunnleggende behov. Det ser ut til at jentenenes defensive og sosialt avventende strategier begrenser aktiv og utforskende deltakelse i møte med nye utfordringer. Dette vil videre begrense deres tilgang på nye mestringserfaringer som kunne generert positive sirkler og mulighet for å innta aktørposisjon i eget liv. Det kan slik oppstå en større og større avstand mellom de forventninger som stilles fra dem selv og omgivelsene, og det de har forutsetninger for å innfri. På den annen side kan sosial tilbaketrekning være en adekvat strategi for å beskytte seg mot sosial risiko.

4.5.4. Selvbeskrivelser og identitet.

Hundeide (2007:10) sier at ungdom har fragmentert og skiftende forståelse av seg selv og av sitt forhold til omgivelsene, og kan være preget av kaos. Forståelsen kan være skiftende overfor ulike sosiale referanser. Man kan tenke seg flere identiteter, flere selv, knyttet til forskjellige situasjoner og personer. De beskrivelser som framkommer her, må sees på som et identitetsbilde framvist i en gitt intervjusituasjon. Motsetninger kan ikke regnes for oppsiktsvekkende. De ville trolig posisjonert seg annerledes overfor jevnaldrende.

Et spørsmål blir hvilke ”stemmer” og narrativer som har vært bestemmende for ungdommenes selvoppfatning, og hvor oppmerksomme de er på disse. Selv uttaler de at foreldrene både er de viktigste personene for dem og dem de ser mest opp til. De avviser eksempelvis å ha symbolbærende eller medieskapte idoler. Øia (2006) finner i sin

undersøkelse at de sosiale bånd mellom foreldre og unge generelt har økt de siste ti år, på tross av endringer i familiestruktur som peker mot økt fragmentering.

Jentene beskriver store vansker, men forstår seg selv også som grunnleggende ressurssterke og mer voksne og erfarne enn sine jevnaldrende. De framhever særlig sine evner til å forstå og være tilstede for andre, men oppnår likevel ikke den sosiale kontakt og anerkjennelse de ønsker. Det kan se ut som om deres relasjonelle kompetanse ikke fungerer slik de ønsker i jevnaldrenderelasjoner. I henhold til livssyklusmodeller, er ungdommers viktigste reorganisering å fortolke seg selv og andre i nye relasjoner. Dette er sosial utveksling som innebærer en betydelig emosjonell risiko, og fordrer å gi og ta imot anerkjennelse. I henhold til tilknytningsteori er deres indre arbeidsmodeller avgjørende for hvordan de inngår i nye relasjoner og beskytter seg mot destruktive relasjoner. Særlig vesentlig er strategier for å regulere følelser.

De har tiltro til sitt potensial for skolemestring, men sliter med å prestere. De fleste knytter også dette til relasjonelle forhold. Samtidig har de en positiv framtidstro. Men det må taes høyde for at noen av dem foreløpig er lite reelt orientert mot framtiden, og dermed henter fram perspektiv de antar forventes av dem. I jentenes nyanserte, flerstemte og motsetningsfylte beskrivelser kan man se både potensial og risiko. Dersom motsetningene kan brukes som grunnlag for refleksjon og justering av strategier for å skape mer sammenheng, vil disse kunne være pådrivende for utvikling. Dersom motsetningene blir stående, eller forsterkes, vil en tilnærming framstå som økende ubehagelig og uhåndterlig. Avstanden mellom ønsket mestring og forutsetninger for dette øker, og muligheten for utviklingsfremmende erfaringer minker.

Av foreldrebeskrivelsene framkommer også motsetninger mellom vansker, ressurser og framtidstro. De vektlegger i enda større grad enn ungdommene deres ressurser og potensial for livsmestring, men er likevel mer bekymret for deres framtid. Om foreldreutøvelse, kap. 5.3.3.

5.0. Empiri, analyse og drøfting av relasjon og kommunikasjon.

I dette kapitlet beskrives og drøftes relasjon og kommunikasjon mellom ungdom og foreldre.

5.1. Ungdommenes beskrivelser av forholdet til foreldre.

De fire jentene er 16 og 17 år gamle, en alder der man kan forvente at løsrivningsprosesser og orientering bort fra foreldre er sentrale, og at en del av prosessen vil være å ha et våkent øye for foreldrenes begrensninger. Disse jentene beskriver imidlertid foreldrene svært positivt, selv om noen utforsker og nyanserer dette bildet. Relasjonen omtales entydig betydningsfull. Tendensen i beskrivelsene er at de ønsker mer foreldrekontakt, ikke mindre.

Selv om to av jentene også forankrer sine vansker i foreldres handlinger og valg, degraderes ikke deres syn på den grunnleggende relasjonen eller deres ønsker om kontakt. Jentene er opptatt av fundamentale sider av relasjon og kommunikasjon, og disse temaene preger generelt intervjuene.

Familiekonstellasjoner har for flertallet vært skiftende og komplekse. Mødrene er mest sentrale i livet deres, og får hovedfokus i presentasjonen. Alle har erfaringer med at mor har fått ny partner. Her har jentene både positive og negative, tildels dramatiske, erfaringer.

På spørsmål om hva som er viktigst for dem i livet nå, svarer alle de tre hjemmeboende jentene familie. To av dem sier:

Ingenting kommer foran min familie. Ikke skolen, ingenting, jeg kan aldri sette noe foran familien min.

De (foreldrene), hadde jeg mistet en av de, så - hadde jeg mistet pappa så hadde halvparten vært borte og hadde jeg mistet mamma så hadde hele meg vært borte.

Jentene bruker ord som ”verdens beste foreldre”, ”jeg ville ikke byttet de mot noen”, ”hun var den beste mammaen ever”. De sier også at de kan snakke med sine mødre om alt.

En av jentene sier at mamma og pappa er de personene hun beundrer mest og har mest lyst til å likne på. Hun sier at mamma er sterk, snill, hun stiller opp for alle, du kan stole på henne, og ”alle vennene mine er glad i mamma”. Utdypende spørsmål forsterker disse beskrivelsene.

En annen jente sier at hun ser veldig opp til sin mor og ønsker å bli lik sin mor:

...intelligens, utstråling, hvordan hun oppfører seg.....hun er egentlig dritkul. Hun er glad i musikk, litt sånn tøff i kjeften.

Tre av jentene er rause med positive beskrivelser av foreldrene sine. Her framkommer nesten ingen negativt betonte utsagn. Den fjerde jenten, som beskriver vold og omsorgssvikt, ser ut til å forankre negative utsagn knyttet til handlinger og valg hennes mor har gjort, mer enn hvordan hun er. Hun er tydelig på sine ønsker om nær kontakt, men etter store anstrengelser for å synliggjøre disse behovene for sin mor, har hun gitt opp.

Tre av jentene beretter om relativt avklarte forhold til sine foreldre, i den forstand at deres fortellinger er relativt entydige. De synes i stor grad å ha tilpasset seg de rammer og den egenforståelse de er forankret i. Den fjerde jenten presenterer flere nyanser og endel motsetninger i relasjonen til sin mor.

De to som **forankrer sine vansker i hendelser utenfor familien** gir entydig positive beskrivelser av forholdet til foreldre, og vektlegger forholdet som vært støttende, åpent og tillitsfullt. En av disse jentenes beskrivelser er positive i en grad som kan framstå som unyansert. Hun vektlegger en total åpenhet og ærlighet, og at emosjonell og praktisk støtte alltid er tilgjengelig. Men hun gir lite konkrete beskrivelser, slik at en får lite tak i hvordan hun forankrer sine positive karakteristikk. Utforskende spørsmål fører ikke til konkretiseringer, men forsterker de positive utsagn om relasjonen, slik at disse ”eskalerer” utover i intervjuet. Samtidig beskriver hun størst emosjonell uro av alle jentene, og betydelige sosiale vansker. Hennes fortellinger er i stor grad beskrivelser av egne indre tilstander, og fortellerstilen er også emosjonelt betont.

Den andre snakker mer om egne handlinger, der begrenset impuls kontroll har medvirket til sosiale vansker og atferdsvansker. Dette synes å ha oppstått sent i barneskolen, samtidig med en økt avstand og økte konflikter i relasjonen til mor. Hun tillegger seg selv hovedansvaret for dette, og sier hun tøyde grenser. Hun forteller om et vendepunkt som inntraff forbundet med at hun ble utsatt for et overgrep og ikke håndterte livet sitt. Hun sier at hun da virkelig så hvordan moren stilte opp for henne, og tillegger denne støtten avgjørende betydning for opplevd bedring av livssituasjon det siste året. Hun beskriver hvordan denne relasjonen og kommunikasjonen nå bidrar til å regulere impulser og dragning mot impulsstyrt risikoatferd. Slik atferd ville nå oppleves som et svik mot det fundamentet relasjonen til mor er bygget på, den ”kontrakt” som regulerer deres forhold. Hun sier at det ikke lenger er noe hun har gjort som mamma ikke vet. Om endringen sier hun:

Da hadde jeg så lite respekt for henne at jeg kunne kutte meg så blodet rant, og se opp i trynet på hun og si; det er din feil, mamma. Nå ser du hvordan du ødelegger meg. Og

jeg kunne si at jeg skulle ta livet mitt, og pakket ofte tingene mine og skulle stikke hjemmefra, men jeg gjorde det aldri.

Hun reagerte, uansett hva jeg sa, så reagerte hun sint. Hun kunne aldri forutse handlingene mine, plutselig så kunne jeg være full, eller ha gjort et eller annet gale, skulket skolen eller hva det måtte være.

Og nå, vi har begge fått stå opp, vi har begge sagt hva vi føler og liksom fått sagt unnskyld for ting, og gjort en god innsats for å kunne si ting til hverandre, da får jeg dårlig samvittighet for alt jeg har gjort, og jeg får dårlig samvittighet hvis jeg i det hele tatt tenker på å lyve til henne... for jeg har vært så kravstor og fått det mamma-forholdet, at da synes jeg ikke det er rettferdig overfor meg selv eller henne at jeg skal svikte, da.

Alle samtalene, da jeg gråt på fanget hennes, liksom... det var egentlig da alt endret seg. Og så tid...

De to jentene som **forankrer vansker til hendelser i familien**, har et mer blandet og komplekst forhold til foreldrene. En av disse, med oppveksten preget av omsorgssvikt og vold, har flyttet hjemmefra og gitt opp håp om foreldrestøtte. Hun beskriver angst, lavt stemningsleie og sosial tilbaketrekning, men opplever mindre symptomer etter at hun flyttet. Hun klarer ikke å fortelle om fysiske og psykiske overgrep fra sin far, om et liv i konstant angst. Hun forteller imidlertid detaljert om å bli forlatt og sveket av sin mor. Hun husker en positiv periode i førpubertet da hun bodde med henne, og sier hun da var verdens beste mor. De kunne prate og le sammen. Hun sier hun alltid har vært knyttet til henne. Men ”så en dag så bare var hun borte”. Jenta sier mor uten forvarsel forlot henne for en kjæreste. Hun ble boende alene igjen, og så ikke sin mor på ett år. Hun sier at mor de siste årene har gjort noen veldig dårlige valg, og at hun ikke tror moren forstår alvoret i det hun gjør. Lenge gjorde hun mange forsøk på å gjenoppta kontakt og redde sin mor ut av et forhold med mishandling. Hun oppsøkte henne i utlandet flere ganger, men kom til et punkt der hun ga opp. Hun uttaler at hun har måttet kutte alle følelsene til henne, og tenker at moren nå ikke bryr seg i det hele tatt:

..jeg skjønnte at mamma kom jeg aldri til å få tilbake, så det var ikke vits å prøve å redde noen ut av det forholdet der. Som hun har. Jeg har gjort alt jeg kunne gjøre der.

Nå har hun jo valgt han framfor å være mor for meg, og hun har det jo ikke bra med han, han behandler henne veldig veldig dårlig, men så, hadde hun valgt han bort, og heller kommet tilbake til barna sine, så hadde hun fått et mye bedre liv.

Hvilken mor forlater sine barn for å dra til x-land med en type som skamslår henne veldig?

Hun synes å ha forsonet seg med at hun ikke har noe å hente i foreldrerelasjonen, og sier at hun ikke har et sånt forhold som andre har til foreldrene sine. ”Jeg skulle så klart ønske jeg

hadde hatt, hva skal jeg si, normale foreldre, for jeg synes de fleste egentlig tar foreldrene sine for gitt.... ”

Den fjerde jenten tegner det mest komplekse bildet av forholdet til sin mor, og er villig til å utforske dette i intervjusituasjonen. Hun har mange positive utsagn i starten av intervjuet, og sier at hun ser veldig opp til sin mor. Men utover i samtalen nyanseres bildet, og hun beskriver hvordan mors handlinger og valg har påført henne store belastninger. Hun synliggjør videre sine anstrengelser for å forstå og støtte sin mor. Det kan synes som om det har inntrådt et rollebytte i mor-barn-relasjonen når det gjelder utveksling av støtte. Hun må ta hensyn til at mor fort blir stresset og må blåse ut på grunn av sine angstproblemer. Hun sier at hennes mor har vært gjennom mye, og hun synes det er vanskelig å vite hvordan hun skal støtte henne. Hun sier hun ikke føler hun har mottatt støtte tilbake, selv om hun har bedt om det, men sier så: *”jeg er egentlig likegyldig, jeg gidder ikke å tenke på det egentlig.”* Videre:

... jeg er litt misfornøyd med at hun er så stresset hele tiden. Hun kjefter og jeg må be om unnskyldning når jeg ikke trenger det, liksom, når bare jeg sier noe, så bare; ”si unnskyld”, og bare; ”greit”, liksom. Så jeg gir meg for henne, sånn at hun ikke klikker helt. Såne småting.

Hun beskriver vansker rundt mors alkoholbruk, med prating og gråting på nattestid:

...så er hun kjempe kjempe kjempe full, og da kommer liksom sannheten fram, og...hun skal liksom snakke og grine og.. det blir helt feil for meg. Så jeg går og legger meg før det skjer, sånn at jeg liksom ikke blir bestevenninnen hennes. For det... jeg skal ikke involvere meg i et sånt forhold med henne en gang til. Det orker jeg ikke i det hele tatt.

Jeg har hørt det så mange ganger at jeg kan jo hele historien utenat. Men, det er ikke så særlig gøy. De gangene jeg får høre det så får jeg alltid den knipen i magen, for det er liksom min mor, nei, stakkers, for – ja..

På spørsmål om å beskrive en god samtale, viser hun til en situasjon for et halvt år siden:

Så da satt jeg ute på altanen med hun og tok meg en røyk og snakket med hun i 15 minutter. Og da var hun så saklig at det var nesten overraskende.....(Hun sa) vi fikser dette, jeg skal hjelpe deg, og, jeg elsker deg, og, litt sånn forskjellig. Det gikk veldig fort, og var så - emotional, så, men det var en veldig god samtale. For det at hun har en tendens til å snu alt om seg selv.... Det gjorde hun ikke denne gangen og det var utrolig deilig. Så, det er en veldig god samtale. Å ikke snu ting om til seg selv. Holde seg til ett emne. Da er det fint.

De vanskelige erfaringene tar større og større plass utover i intervjuet, og framkommer uten aktiv respons fra intervjuer. Den ambivalens som framkom syntes hun selv delvis å oppdage under selve intervjuet, knyttet til motsetninger som framstod vanskelige å forene. Det oppstod forvirring hos henne, og hun avsluttet ofte setninger med ord som *”det er bedre nå”*, med

latter, eller forsikringer om at det ordner seg eller ikke er så viktig. Det opplevdes som justeringer av motsetninger for å forhindre at disse ble overveldende. Samtidig framsto denne villigheten til å utforske morsbildet som en del av en modningsprosess, som en kapasitet til åpenhet for nyanser. Hun satte ord på refleksjoner som syntes å oppstå mens hun snakket, som ennå ikke helt hadde funnet sin form, men som hun selv regulerte innenfor det som var håndterbart. Det framstår en sårhet når hun reduserer betydningen av å ikke bli møtt på sine ønsker. Hun ser nå ut til å være i en prosess der hun søker å begrense sin tilpasning til mors behov for trøst og støtte fra henne.

Jentene spørres også om struktur, om de trenger flere eller færre regler. Ingen beskriver misnøye eller utprøving av grenser i nåtid. En sier hun ønsker faste regler: *"Jeg tror jeg har litt for mye frihet. Jeg har så mye frihet at jeg ikke bruker den.."* En ble forvirret over spørsmålet, og forklarte inngående både om veldig strenge regler hjemme, og stor frihet fordi foreldrene stoler helt på henne.

Beskrivelser av opposisjon er fraværende i intervjuene. De beskriver heller ikke intensjoner om å såre eller ramme foreldrene sine, selv om noen mener at de nok har gjort dette. De opplever imidlertid at dette tilhører fortiden, og at de nå har mer kontroll på impulsstyrte utsagn og handlinger.

Oppsummert: Jentene beskriver at foreldrene ikke bare er viktig, men viktigst, i livet deres. To beskriver at de mottar mye støtte fra foreldrene, og at denne er avgjørende for deres fungering i hverdagen og regulerer impulser og dragning mot negativ atferd. To oppgir begrenset foreldrestøtte. De beskriver ambivalens og motsetninger i relasjonen, og resultatløse anstrengelser for å bli viktige nok til å motta foreldrenes oppmerksomhet.

5.2. Foreldres beskrivelser av relasjon, kommunikasjon og foreldreutøvelse.

Gjennom de to mødrenes beskrivelser framkommer det at de var unge og uforberedte da de fikk barn, og raskt ble alene om omsorgen. De opplever at de i liten grad har kunnet trekke veksler på positive erfaringer fra egen oppvekst og foreldres omsorgsstrategier. En av dem har nå en stabil livssituasjon. Den andre har slitt med vanskelige livsbetingelser vedrørende generelle rammevilkår, helse og rusavhengighet. Begge tar nå høyskoleutdanning.

5.2.1. Relasjon, kommunikasjon og foreldreutøvelse

Mødrene vektlegger særlig åpenhet og tillit i relasjonen til sine barn, og begge mener at deres egne relasjonelle grunnlag har en slik karakter. De kjenner seg trygge på at barna tør å fortelle dem alt uten å møte fordømmelse, men beskriver periodiske vansker. En sier:

Hun er åpen, hun forteller meg ting.... kanskje hun tygger på det i en dag eller to men det kommer, og så kan en ordne opp i det. Men...jeg er redd for å gå i samme fellen som jeg egentlig har gjort før, at jeg da tror at alt er så bra, og så er det kanskje ikke så bra som jeg tror.

Hun viser til en tilbakelagt, vanskelig periode, men tror at datteren nå oppfatter henne som tilstedeværende. Hun sier at hun føler seg privilegert over dagens kontakt, at de har en gjensidig forståelse av hverandre og at datteren forstår at hennes handlinger er basert på ønske om å beskytte henne. Men:

.. jeg er litt redd for å miste den autoritære delen, altså, ikke for at jeg har lyst å være autoritær, men, da mister jeg.... .. kontroll, det høres følt ut, for jeg skal jo ikke kontrollere, men , mister jeg muligheten til å ...styre så... Og jeg føler av og til at jeg vakler på usikker grunn i... min respons til hun, fordi at ...plutselig så har hun snudd alt til sin fordel. Det er et sånt lite spill, egentlig.

Den andre moren beskriver en pågående negativ utvikling siste året, med sjeldnere kontakt og økt konfliktnivå. Hun opplever at de glir fra hverandre, men uttaler likevel at de er ”veldig, veldig knyttet”.

Mødrene reflekterer mye rundt hvordan de kan utøve foreldreskapet på en god måte. På tross av en grunnleggende god kommunikasjon, står de overfor vanskelige balanseganger når de skal regulere barnas følelser og atferd. Begge beskriver avmakt og hjelpeløshet og tviler på egen kompetanse og mestring. De er redde for å miste kontroll, og framhever grensesetting og det å bidra til redusert risikoatferd som mest utfordrende.

... det jeg er dårlig på, det er jo grensesetting...det med tillitsforhold og ha et åpent forhold, og ja prate om ting , det har vært så viktig for meg at jeg har vært dårlig på grensesetting, ja....så jeg vet jo det, at jeg har gjort masse feil der.

Fra å være flink til å holde avtaler og innetider, har datteren endret seg siste året, nå ”.. driter hun i det....jeg har prøvd med å la være å gi penger...jeg har kjeftet, jeg har nektet henne å gå ut ... men det betyr liksom ikke noen ting...hun bryr deg veldig lite om... konsekvenser som jeg gir...”

Hun sier at datteren som liten var vanskelig å regulere, med lite fast rytme på spising og soving. Hun forlater nå hjemmet ofte, også om natten, skulker skolen, ruser seg og havner i

konflikter som kan ende opp med at hun selv utøver vold. Selv tvinges mor mye hjemmefra grunnet forsørgeransvar, og er uten støttespillere i sitt private nettverk. Hun sier at det er hennes ansvar at datteren kommer seg på skolen, holder innetider og forholder seg til alminnelige regler: ”...ja, det er mitt ansvar, det vet jeg, men... jeg vet ikke hvordan jeg skal gjøre det. Ikke nå.” Hun sier hun trenger hjelp med grensesetting og å reetablere god dialog. De går derfor til veiledning. På spørsmål om hva som nå skal til for å bedre dialogen sier hun:

... først og fremst at jeg må være tilgjengelig.... men jeg ser jo det at den veiledningen hjelper jo oss mye igjen... og bare å dele den halvtimen etterpå når vi går derfra er veldig, veldig bra....

I familieveiledningen har de gått gjennom begges historie, og hun tenker det har hjulpet datteren til å bli mer bevisst. De har gode samtaler på vei hjem fra veiledningen, der de snakker om venner, om gode valg, og om konsekvenser. Sist pratet de om faren og hans historie, noe hun opplevde var særlig betydningsfullt for datteren. Og når hun ser tilbake på egen ungdom sier hun: ”Og jeg kjenner meg mye igjen... jeg..likte og å prate om livet og sånt og så gjorde...jeg helt feile valg. ” I forhold til skole har datteren særlige utfordringer:

... hun har egentlig avsluttet skolen hun.... jeg blir helt fortvilet, og jeg prøver jo også å forklare det at.. dette var jo alle de tingene jeg gjorde, da jeg var ung, se hva som har skjedd, alt det jeg har kjempet for...

Men jeg vet jo det at jeg kan ikke ta det opp i hver samtale, for da blir det bare masing, og da blir det bare trass ...

Den andre moren opplever at hun foreløpig har kontroll, men det fordrer at hun håndterer dialogen med stor presisjon. Hun beskriver kommunikasjon preget av trøst og støtte, og med små korreksjoner plassert med list og lempe for at jenta skal klare å ta imot: ”... jeg prøver å være litt kritisk av og til, pakker det litt fint inn...” Datteren tåler ikke kritikk uten å gå i forsvarsposisjon. Feilmarginene er hårfine, og overtredelse fører til låst kommunikasjon. Hun beskriver en nylig inntruffen hendelse, som begynte med at jentens storesøster ville låne klær:

....så plutselig så hører jeg noe sånn innmari skriking og hyling...ja, hva er det som skjer? Og jeg ned... og.. da var det full krig der nede, og jeg ser.... .. at hun minste, hun slo hun .. midt i ansiktet, hun sparket hun i magen.... altså jeg måtte jo bare... holde hun fast, ned i gulvet, og ... hun prøvde å sparke og sprelle, og ...hun hadde bitt hun .... altså, skikkelige blåmerker, og hun var helt ..krakilsk.

Mor aksepterer kjefting og smelling med dører, men ikke slag og spark. Hun gikk derfor inn på rommet til datteren og prøvde å få klarhet i hva som skjedde. Hun satte seg ned på gulvet mens datteren kastet ting rundt seg:

... jeg snakket litt sånn..hva ... hvorfor er du så sint? Hva er det som skjer med deg? Og da..nådde det hvertfall inn, og da ble hun..hun gråt, altså, hun hikstet. Lå på fanget mitt og... hun fikk nesten ikke puste... jeg ..skjønte jo...både før og da, du kan jo ikke kjeft. Da hadde hun jo hvertfall... forsvunnet. Men.... det er veldig vanskelig likevel, for det er jo galt. Det er forferdelig galt.

Mor opplever slike hendelser som skremmende og spør seg: ”Kommer det til å skje ofte? Kommer det til å skje med meg... går hun til angrep mot meg, altså, jeg kan jo ikke slåss igjen, sant. Men... hva gjør en da? ....

Hun beskriver frykt for at datteren plutselig bare gjør akkurat som hun selv vil. Hun opplever at hun så vidt klarer å beholde kontroll. Og egne følelser av fortvilelse, irritasjon, bekymring og avmakt må legges til side:

.... det er en forferdelig følelse inni.... det går ikke an å beskrive.. hvordan en egentlig føler, for utad så må jeg virke som jeg har full kontroll, og inni så føler jeg at jeg har ingen kontroll. ... en har jo egentlig bare ordet i sin makt, en kan jo aldri ty til vold eller riste, sant, så det er det jeg sier .. som må være avgjørende om de hører etter.... tenk...den dagen de ikke gidder å høre. Når de bare går ut døren. Hva kan jeg gjøre da?

Hun kjenner mye på maktesløshet: ”...det føler jeg ofte...at jeg egentlig ikke vet hva jeg driver med.”

Tilgjengelighet og tilstedeværelse beskrives også av denne moren som vesentlig. Hun sier at hun har bommet på dette i en avgjørende periode:

... jeg sitter jo igjen med en følelse av at jeg har sveket hun litt før, rett og slett for at jeg ikke har forstått at... hun var på vei fra meg, og det er eg litt lei meg for, da, men.. jeg kunne jo egentlig ikke gjort noe annerledes, for det var sånn en oppfattet det, så.. jeg får vel bare være glad for at det ble oppdaget før ting forhåpentligvis var for seint.

Hun er nå i posisjon til å rettlede datteren og hjelpe når hun trenger det uansett hva det skal være og hvor vanskelig det blir, og sier: ”.. jeg føler meg veldig stolt, egentlig. Jeg synes at jeg, tross de problemene som er, at jeg faktisk er heldig, at ting kunne vært mye verre.”

Mødrene opplever at ungdommene ønsker mye kontakt med dem. Mens en mener at hun kan tilby den kontakten jenten trenger, tror den andre at barna opplever henne som travel og for lite tilgjengelig. Datteren har sagt at hun ønsker at hun skal være mer hjemme.

Men samtidig så sier hun jo det at etter jeg giftet meg og vi sklei litt fra hverandre, at nå er det for seint, vi finner ikke tilbake der vi var. Nei, jeg tenker ... det går jo ikke an å gå tilbake i tid, men jeg tror jo likevel vi kan få et...bedre forhold igjen, ja, tilnærmet der det var.

Oppsummert beskriver mødrene tro på dialog som virkemiddel for å påvirke ungdommenes utvikling, men lykkes i varierende grad, på tross av opplevelse av at forholdet er grunnleggende åpent og tillitsfullt. En mor opplever at hun foreløpig har kontroll, den andre strever med å komme i posisjon til å hjelpe ved datterens eskalerende vansker. De ønsker særlig å bistå med korreksjon av konfliktskapende egenatferd og søken mot sosial risiko. De sier at deres nærvær er en forutsetning for å kunne registrere og bistå ved vansker. De har kjent på følelser av svik knyttet til manglende tilstedeværelse i avgjørende faser i barnas liv. Begge kjenner på avmakt og hjelpeløshet i foreldrerollen, og tvil på egen mestring.

5.2.2. Forhold som påvirker relasjon og foreldreutøvelse.

Tilgjengelighet utpekes av foreldrene som overordnet betydningsfullt for en god relasjon. Forhold som begrenser tilgjengelighet innebærer tilsvarende risiko når ungdommene møter vansker. En av dem sier at hun rett og slett ikke registrerte at datteren fikk store vansker:

... egentlig.. så kom det som et sjokk ...jeg trodde egentlig ikke at det var gått...sånn som det var. For vi hadde rett og slett omtrent gått fra hverandre. Ja. Uten at jeg merket det...

... Så da, egentlig, når problemene begynte, så var det som en bombe, altså, jeg...forstod knapt hva som skjedde. Det var veldig hektisk og fortvilende. Det var opprivende ...alt kom på en gang. Og hva har jeg gjort galt, hva har hun gjort galt, hva er det som skjer, egentlig?

Den andre moren sier at hun har hatt skyldfølelse knyttet til at hun sviktet som mor i de første seks årene av jentens liv, og at det har hatt konsekvenser:

...for jeg merket jo det at når de bodde i fosterhjem, og jeg hadde den der dårlige samvittigheten hele tiden, så hadde ikke jeg noen god relasjon til de, for det at jeg følte at jeg måtte kompensere hele tiden, og på en måte så har det blitt litt sånn nå og..

Hun har hatt skiftende partnere, og beskriver at egne behov for kontakt og kjærighet også har stått i motsetning til barnas behov. Hun var gift en periode, og sier at datteren nok opplevde at hun på et vis ble valgt bort. Datteren virket mindre interessert i kontakt og trakk seg bort fra henne. Da hun ble separert, synes hun at den gode kontakten kom tilbake. Datteren uttalte: ” *Det skal være oss tre, det er ingen andre som passer inn her, det skal ikke være noen andre enn oss tre.* ” Nå har imidlertid mor fått ny kjæreste, og de gamle vanskene har vendt tilbake. Selv synes hun at hun lenge har tatt mye hensyn til sine barn:

... så jeg vet liksom ikke.... har jeg lov til å leve mitt liv nå eller skal jeg ta hensyn til de enda lenger..... selvfølgelig skal jeg respektere de, for vi bor jo tross alt sammen.... ja, men den balansen.. jeg synes det er vanskelig, ja..

Om å være enslig forsørger med små ressurser sier hun:

.... det er tøft å være aleine.. og når folk sier at du jobber for mye, hvem i helvete skal betale regningene mine hvis jeg ikke jobber.... og jeg tror ikke det at hvis jeg hadde gått på sosialkontoret og latt de forsørge meg.... at det hadde gitt ungene mine...

Oppsummert: Mødrene beskriver at alminnelig fravær av oppmerksomhet og tilstedeværelse kan føre til at en ikke registrerer sårbare perioder i barnas liv. Skyldfølelse er også en faktor som kan svekke evnen til myndig og ansvarlig foreldreutøvelse. Og nye partnere i mors liv kan trekke oppmerksomheten bort fra barna. Og ikke minst er rammebetingelser og knapphet på økonomiske, sosiale og helsemessige ressurser en vesentlig slitasjefaktor.

5.2.3. Støtte i foreldreutøvelse.

Mødrene beskriver at de står relativt alene med ansvaret. De har blandede erfaringer med hjelpeapparatet. Det synes å handle mest om hvordan de blir møtt. En av dem oppgir positive erfaringer med familieveiledning i regi av barnevernet, den andre sier at saksbehandleren ”hun hjelper, bare med å være der, på en måte”, at selve tilstedeværelsen og vissheten om at datteren kan snakke med noen andre enn henne er vesentlig. Men hun synes at det har vært vanskeligere med BUP.

BUP synes jeg egentlig ikke har vært noe hjelp. Jeg synes de har... lagt egentlig mer traumer til .... både hun og meg, og egentlig skapt skikkelig..... forvirring, usikkerhet om alt.. jeg synes egentlig det er litt skremmende at ... det der med hjelpeapparatet, det er... skal være et hjelpeapparat, det skal ikke være en sånn fryktinstans.

Om støtte fra nettverk sier en at ”jeg har en venninne som jeg av og til...deler det med. Så.. ellers er ikke det så mye...nei ” Den andre sier at hun møter forståelse hos venner og kollegaer, og at det hjelper henne til å føle trygghet på å takle oppgaven, men oppgir ingen konkret hjelp.

Oppsummert kan det synes som om opplevelse av kontakt verdsettes framfor opplevelse av ”ekspertise”, i alle fall dersom språk og forståelse oppleves å bli distansert fra egen oppfatning.

5.3. Drøfting av relasjon og kommunikasjon.

5.3.1. Viktigste funn.

1. Betydning av foreldre og foreldrerelasjon.

Ungdommene beskriver foreldrene som svært betydningsfulle, uavhengig av omfang av kontakt og mottatt foreldrestøtte. De som mottar slik støtte, oppgir denne som avgjørende for håndtering av vansker. De andre beskriver store anstrengelser for å få det. Alle ønsker seg mye foreldrekontakt. Vesentligste behov er hjelp til å regulere følelser. Det framkommer ingen foreldreopposisjon. Kap. 5.3.2.

2. Foreldreutøvelse.

Foreldrene anser tilgjengelighet og en åpen dialog som sitt viktigste bidrag, samt å påvirke til mer konstruktive sosiale strategier på andre arenaer. De beskriver avmakt og utrygghet i foreldreutøvelsen. Av forhold som begrenser utøvelse av utviklingsstøttende foreldreskap, omtales relasjonell avstand, knappe rammebetingelser eller at egne behov konkurrerer med barnas. Kap. 5.3.3.

Disse funnene drøftes i det videre.

5.3.2. Betydning av foreldre og foreldrerelasjon.

Hvordan kan en forstå at de positive foreldrebeskrivelsene langt på vei synes å være uavhengige av omfang av og innhold i oppgitt foreldrestøtte? De som mangler foreldrestøtte, degraderer ikke foreldrenes fundamentale betydning, og ville verdsatt deres støtte over all annen støtte om den var tilgjengelig.

Behovet for en positiv foreldrerelasjon og foreldreoppfatning.

I henhold til tilknytningsteoretisk forståelse, er relasjonen til foreldre fundamental for barnet. Barnet er den avhengige aktør som søker behovsdekning gjennom tilpasning til den foreldrerrespons som er tilgjengelig. Bowlby (1994) omtaler en forståelse som tillegger barns positive relasjonsnarrativer en funksjon som del av en aktiv strategi for å opprettholde foreldrene som den trygge base de trenger. Broberg (2000) sier at barnets instinktive behov for beskyttelse og nærhet til foreldre kan føre til at det utestenger negative erfaringer, slik at det kan opprettholde en positiv indre arbeidsmodell av foreldre, en bevisst positiv modell med hyggelige minner, og en ubevisst negativ modell, hvor følelser i forbindelse med smertefulle

opplevelser bevares. Han sier at slik utestenging av negative erfaringer kan skyldes at foreldrene ikke ønsker at barnet skal huske, at foreldrene behandler barnet på en måte det ikke holder ut å tenke på, eller at barnet knytter skyldfølelse eller skam til opplevelser. Den basale avhengigheten opprettholdes så lenge barnet bor hjemme. Gjennom den etablerte tilpasningsatferd medvirker barnet aktivt til selv å opprettholde foreldrenes funksjon som en mest mulig forutsigbar og trygg base.

To av jentene beskriver entydig positive foreldreoppfatninger. En av dem forteller detaljert og med stor innlevelse, og nyanserer fortellingene gjennom at konflikter og irritasjonsmoment også beskrives, men tillegges begrenset betydning. Den andre jenten navngir relasjonen like positivt, men hennes fortellinger mangler beskrivelser av hendelser og rommer lite nyanser. Dette kan handle om at relasjonen er så tett for gitt at oppmerksomheten ikke rettes aktiv mot den, og at den dermed ikke nedfelles i lett tilgjengelige fortellinger. Men det kan også handle om at hendelser er emosjonelt vanskelig å forholde seg til. Det kan eksempelvis være motsetninger mellom foretrukne og utelatte historier som krever betydelig energi å kontrollere eller holde unna.

Tilknytningsteori angir ikke en terapeutisk tilnærming, men er et analytisk redskap for å forstå relasjonelle samhandlingsmønstre og hvordan vi integrerer indre arbeidsmodeller. Den har særlig vært anvendt for å forstå fosterbarns atferd og reaksjoner, og for å gi anvisninger til fosterforeldre for utøvelse av deres omsorgsoppgaver.

For hjemmeboende barn blir dette annerledes. De må opprettholde foreldrerelasjonen selv om denne i begrenset grad ivaretar deres behov. Tilknytningsteori kan derfor framstå som problematisk om den brukes som redskap for å analysere avhengige relasjoner utenfra. En kan risikere å degradere menneskers egne meningsfulle opplevelser. I terapeutisk sammenheng kan teorien bidra med perspektiv i takt med at mennesker selv utforsker relasjoner og strategier.

Felles for de to jentene som knytter vansker til konsekvenser av foreldrenes valg, er deres anstrengelser for å opprettholde foreldrefunksjonen best mulig gjennom å tilby foreldrene støtte. Intensjonen har vært å få støtte i retur, men uten å lykkes. Hafstad og Øvreeide (1997) påpeker at i en maktrelasjon vil den maktsvake måtte endre sin atferd for å opprettholde eller teste en utrygg relasjon. Manglende tilpasning kan innebære risiko for avvisning. Den voksne kan stille krav, mens barnets mulighet er apell, utstedt fra en avmaktsposisjon.

Tilpasningspresset rettes mot barnet.

For jenten som har gitt helt opp og flyttet hjemmefra, synes bruddet og den endelige erkjennelsen av at hun ikke kan forvente foreldrestøtte, å ha redusert følelsesmessige belastninger. Hun sier at hennes angst og tristhet ikke lenger er konstante tilstander. Men hennes fortellingers kognitive preg kan fortolkes som uttrykk for nødvendighet av å kontrollere følelser. Integrering av emosjonelle representasjoner (Dallos 2006) kan trenge et langsiktig perspektiv.

Nyansert foreldreforståelse.

Den siste jenten tegner det mest komplekse og nyanserte bildet av foreldrerelasjonen. Etter å ha startet med fortellinger som løfter mor opp som hennes største forbilde, beskrives handlinger fra mors side som har påført henne belastninger. Det framkommer at jenten i stor grad lytter til og støtter sin mor, uten selv å oppnå ønsket støttende respons tilbake. Fortellingene tydeliggjør hennes nyanserende prosesser. Hun utforsker vansker i relasjonen selv om dette skaper emosjonell uro mens hun forteller. Hun regulerer selv stoppunktene. Hun illustrerer på denne måten prinsipper for narrativ utvidelse gjennom utforskning og nyansering av tilknytningsnarrativer og vansker i relasjonen. Hun avdekker at det har oppstått motsetninger mellom tilpasningsstrategier, behovsdekning og egen forståelse, og at det har gitt emosjonelle konsekvenser. Hennes utforskning og nyansering bidrar til å skape større samsvar mellom språklige fortellinger og emosjonelle erfaringer.

Denne prosessen, med økende nyansering og tydeliggjøring utover i intervjuet, inntreffer uten at intervjuet er tiltenkt en klinisk karakter. Intervjuers respons er vennlig, men ordknapp. Det er vanskelig å konstatere hva som er virksomt for refleksjonsprosessen. Tre forhold er tenkelige: Det ene er at jenten i starten la en plattform der mor og relasjonens positive kvaliteter ble gitt plass, slik at relasjonen kunne forankres som grunnleggende god. Det andre er at intervjuets form med knapp respons gir rom for å komme inn i sin egen fortelling, uten avbrytelser eller evaluerende ytringer som oppgraderer eller degraderer svar. Generelt synes intervjuene å ha en rytme der korte intervju spørsmål gir lengre svar enn lange intervju spørsmål, som synes å forstyrre informantens refleksjonsprosesser. Det tredje er at hun har positive erfaringer fra tidligere terapeutiske prosesser.

Det er en følsom prosess å utforske forståelse av fundamentale relasjoner. Tidspunkt og omfang må være tilpasset det som er håndterlig, og prosessen må romme potensielle motsetninger mellom egen behovsdekning, og behovet for en forståelse som opprettholder

foreldreposisjonen som en trygg base. Utgangspunktet må være at ungdommen selv utforsker eventuelle motsetninger.

Ønsket foreldrestøtte.

Jentene er mest opptatt av å få emosjonell støtte fra sine foreldre. De vil bli lyttet til og trøstet. Det kan forstås som at disse behovene er mest grunnleggende, og må dekkes før de kan registrere andre behov. Det kan også forstås slik at mens mange behov i ungdomstiden søkes dekkes på andre arenaer enn hjemme, søkes trøst og emosjonell støtte der de er tryggest, i den primære tilknytningsrelasjonen. Slik sett synes hjemmet som trygg base å ha avgjørende betydning også i ungdomstiden, men kan utfordre foreldre i større grad enn tidligere. Selv om ungdommene selv sier at emosjonell støtte er viktigst, og stabiliserer deres følelser her og nå, er det ikke sikkert at det er eneste utviklingsfremmende foreldreressurs de har bruk for.

Disse jentene tillegger foreldrene overordnet betydning. Øia (2006) fant i undersøkelsen "Ung i Oslo" at ungdommene beskriver foreldrene som deres viktigste signifikante andre i meningsdannende og identitetsskapende prosesser. De rangeres klart framfor jevnaldrende. På viktige områder svarer over 70 % at de tillegger foreldrenes mening stor betydning.

Relasjoner og sosiale bånd mellom foreldre og barn har styrket seg siden forrige sammenliknbare undersøkelse i 1996.

5.3.3. Foreldreutøvelse.

Begge mødrene opplever at de ikke har vært tilstrekkelig nærværende til å oppfatte og respondere på barnas behov ved begynnende risikoatferd. De strever nå med å bistå dem i ønsket utvikling, selv om de uttaler seg trygge på de grunnleggende dialogiske kvaliteter i relasjonen. Men de forankrer vanskene ulikt. En viser til omsorgssvikt i tidlige barneår. Den andre forteller at vansker oppstod brått i førpubertet.

En hovedutfordring i foreldreutøvelsen er å ha kapasitet til kontinuerlig tilstedeværelse i møte med ungdommenes behov, og å kunne beskytte dem mot risiko på andre sosiale arenaer. I henhold til tilknytningsteori, skal foreldrene fungere som barnets trygge base, og oppfatte, fortolke og respondere hensiktsmessig på barnets signaler og behov i takt med dets utvikling. Det er et stort sprang fra teoriens abstrakte anvisninger til praktisk håndtverk.

I forsøk på å forstå barns behov er sikker viten utilgjengelig. Foreldrenes viktigste strategi vil i henhold til både ungdommenes egne beskrivelser og narrativ forståelse, være å lytte. Spørsmål er viktigere enn svar, og spørsmålene må være åpne. Det vil innebære å sette

egen agenda til side. Det kan vises til det ”ikke-vitende” perspektiv (Anderson 1997), der ungdommen selv har posisjon som ekspert på eget liv. Det er en utfordring i foreldreskapet, der man ofte mener å besitte kunnskap om gode løsninger, og gjerne vil tilby barna sine anvisninger. Men i ungdomsintervjuene framkommer ikke at noen husker gode råd de har fått, eller tillegger dem særlig betydning. Man må likevel ta høyde for at et ”ikke-vitende” ståsted kan bli for utydelig for ungdom uten fotfeste. Det må være balansert opp mot tydelige anvisninger på noen områder.

I det videre presenteres refleksjoner rundt foreldrenes valg og strategier.

Forståelse og narrative prosesser.

Foreldrene gir nyanserte beskrivelser av barnas vansker, men i enda større grad deres ressurser. En positiv oppfatning av barna er en forutsetning for en god relasjon, men kan også medvirke til å tilsløre vanskers framvekst og omfang. Man kan tenke seg at en overvurdering av barnas forutsetninger kan være vanskelig for barn å forholde seg til, særlig dersom den ikke samsvarer med oppfatninger de møter på andre sosiale arenaer. Dersom barna i annen sosial samhandling justerer sin selvoppfatning til et mer realistisk nivå, kan det være en belastning dersom foreldrenes opprettholder en overdrevent positivt oppfatning. Overdrevent degradert oppfatning, oppgradert oppfatning eller unyansert oppfatning kan vanskeliggjøre utviklingsstøttende bistand.

Opparbeidet forståelse kan virke selvforsterkende gjennom at nye erfaringer lett innlemmes i og tilpasses eksisterende fortolkning og fortelling. Mødrenes beskrivelser av sine barn kan forstås som selektert informasjon som er blitt nedfelt i narrativer, og der andre viktige erfaringer med potensial til å nyansere og berike forståelsen kan ha blitt undertrykt. Det kan også være vanskelig å vite om deres opplevelse av en god dialog er gjensidig, eller om ungdommenes respons kan springe ut av tilpasningsstrategier rettet mot å imøtekomme foreldrenes behov. Vi ser av ungdomsintervjuene at flere i stor grad tilpasser sin kommunikasjon til foreldrenes respons.

Forutsetninger for dialog og utviklingsstøtte.

Mødrene beskriver seg som dialogisk tilgjengelige for sine barn i det daglige. Men hvordan kan foreldre vite at de faktisk er nærværende og sensitive i fortolkning av ungdommenes signaler, og i sin respons tilbake? I henhold til tilknytningsteori, vil foreldrenes egen tilknytningshistorie ha betydning for utøvelse av forelderrollen. Fortolkning og respons vil

være basert på egne, indre arbeidsmodeller. Slike arbeidsmodeller aktiveres særlig under press, og unndrar seg gjerne bevisst oppmerksomhet. Disse mødrene sier seg misfornøyd med sine foreldres relasjonsstrategier, og vil utøve sin kommunikasjon annerledes. Men erkjennelse av eventuell repetisjon av egne foreldres strategier vil være vanskelig tilgjengelig i emosjonelt ladede situasjoner.

Når foreldre skal gi utviklingsstøttende bistand til sine barn, vil denne også være forankret i normative oppfatninger av utvikling, tuftet på egne oppveksterfaringer og andre kulturelle påvirkningsfaktorer. En normativ utviklingsforståelse kan skape forventninger som i møte med barnet utformes som krav. Ut fra nyere utviklingspsykologi er det vesentlig å kunne forstå barns individuelle forutsetninger og behov. Disse foreldrene gir uttrykk for perspektiv som inkluderer slik forståelse. Denne innsikten ser ut til å bidra til å regulere deres forventninger til barna og fristille dem noe fra normative utviklingsoppfatninger. En av dem uttaler konkret at hun vektlegger å ikke legge forventingspress på datteren. Ut fra ungdommenes beskrivelser ser det ut til at ungdommene selv har integrert samfunnets generelle normative forventninger, og opplever et betydelig press uten påtrykk fra foreldre.

Nyere utviklingspsykologi peker også på barnet som aktør og medskaper i relasjoner, ikke bare passiv mottaker. Jentenes beskrivelser tyder på stor ulikhet i hvordan de inngår i relasjoner, og ifølge temperamentsforskningen vil barnet selv påvirke den respons og det spillmønster som utvikler seg mellom barn og foreldre. Det gjenspeiler seg også i det foreldrene forteller.

Foreldrenes beskrivelser av konkret håndtering av situasjoner i hverdagen synliggjør utfordringer. Mens ungdommene beskriver hvor godt det er å motta trøst og støtte, gir foreldrene uttrykk for hvor krevende det kan være å bistå med utviklingsstøttende respons på ungdommenes utspill. De skal lese behov ut fra ungdommenes atferd i emosjonelt ladede situasjoner, og tilby nærvær og tilgjengelighet i rette øyeblikk. Møtet, dialogen, er her og nå, og må håndteres i nået. Det krever både en øyeblikkelig og en utholdende beredskap. Og samtidig med at foreldrene skal fortolke og regulere ungdommenes følelser, må de håndtere egne emosjonelle reaksjoner. Disse foreldrene beskriver opplevelser av rådløshet og avmakt. Fra denne posisjonen søker mødrene å bistå barna i å bedre sosiale strategier og regulere konfliktskapende impulser.

En mor synliggjør utfordringer i å utøve trygg foreldrerrespons. Hun møter datterens konfliktskapende kommunikasjonsform med emosjonell støtte, samtidig som hun prøver å

strukturere hendelsesforløpet sammen med henne og gi hårfint balanserte tilbakemeldinger med sikte på å rettlede henne. Hun illustrerer motsetningene mellom egen indre tilstand og det hun håper er hennes ytre respons overfor datteren.

Dialog og autensitet i foreldreutøvelsen.

Hafstad og Øvreeide (2007) sier at for å sikre seg mot tilpasningsatferd på bekostning av barnets behov, må man gå i dialog med barnet. Utvikling foregår i dialogiske prosesser, der barnet kan erfare avhengighet, selvstendighet og gjensidig anerkjennelse og ivaretagelse. Disse må utveksles gjennom autentiske responser om ikke dialogen skal forringes. Å være i dialog innebærer mot til å stille seg åpen overfor den andre. Slik kan nærhet og avstand, selvstendighet og avhengighet reguleres.

Autensitetsbegrepet knyttes gjerne til ord som ekte og sannferdig, i motsetning til kunstig, overflatisk eller upålitelig. Muligheten for å erkjenne autensitet kan imidlertid være problematisk. Er den forankret i "fakta" eller i følelser? Er den subjektivt eller interpersonlig forankret? I foreldreposisjonen fordres en forståelse av at foreldrenes egne følelser ikke alltid fungerer veiledende for fortolkning og handling. Egne følelser må reguleres og nedtones slik at ungdommenes behov står i sentrum. Nødvendigheten av å utøve følelsesmessig kontroll vil øke i takt med barnets manglende kontroll, og dermed også kunne øke i takt med foreldres egen opplevelse av fortvilelse. Autensitet vil altså ikke innebære å respondere i pakt med egne følelser, å vise situasjonsbestemte "ekte" følelser, men å rette blikket mot og respondere på den andres signaler. Autensitet vil dermed handle om å kjenne egne følelser for å kunne kjenne igjen den andres følelser. Det vises til mentaliseringsbasert tilnærming (Fonagy, Jurist og Target 2004) og affektiv inntoning (Stern 2003). Responsen må heller ikke baseres på å dele den andres følelser slik at den andres emosjonelle signaler styrer dialogen, men respondere på det man forstår er den andres behov.

Autensitet er en forutsetning for troverdighet i nære relasjoner. Det fordrer at man forankrer sin forståelse i egen autonomi, at eventuell ny kunnskap og lærte strategier integreres i ens grunnleggende forståelse og menneskesyn. Samtidig har den voksne ansvar for at barnets autonomi ikke krenkes. I de motsetninger som disse mødrene jevnlig møter i hverdagen, blir muligheten for å handle ut fra egen autonomi utfordret. I ungdomsperioden søker barnet å frigjøre seg fra sin avmaktsposisjon, og foreldre kan oppleve at det nå er de som føler avmakt. Det kan da bli vanskelig å erkjenne barnet som den avhengige part. Men foreldrene er også i ungdomsfasen de som har mest ansvar og makt i relasjonen (Hafstad og Øvreeide 2007).

Dersom man opplever maktposisjonen truet og tyr til tvingende strategier, blir dialogen preget av maktkamp, ikke autensitet, og vil ikke bistå utviklingsfremmende. Den voksne må ha en kontrollert ivaretagelse av egen autonomi. Gjennom dialogiske prosesser kan da narrativer om de ulike forståelser utforskes og nyanseres. Det fordrer forståelse og respekt for barnets erfaringer og autonomi i selvorganisering, samtidig som man forstår barnets posisjon som avhengig (ibid).

Regulering av atferd.

Intervensjoner med sikte på å fremme tilpasning, eller atferdsendring, må sees som strategier for å hjelpe barnet til å oppnå gjensidighet og opplevelse av sammenheng. I dette perspektivet er det ikke tilstrekkelig å stoppe uønsket atferd. Atferdsregulerende tilnærminger rommer ikke respekten for det opplevende og erfarende barnet. Barnets egen utviklingskompetanse kan lett bli svekket. Et viktig spørsmål blir hvorvidt foreldre har utviklet forståelse og respekt for barnet som aktør i eget liv, og ser atferd som uttrykk for behov og kompetanse.

Oppmerksomheten må rettes mot barnets egenopplevelse og selvvurdering, og hvordan barnet kan støttes til å uttrykke seg. Det er viktig å gi vanskelige erfaringer språk sammen med barnets voksne, ellers kan mer negative og relasjonelle og følelsessterke erfaringer bli holdt utenfor barnets selvforståelse og historie om seg selv.

Barnets atferdsproblemer er også forsøk på kommunikasjon om udekkede behov i nære relasjoner. Problematferden er uttrykk for barnets ressurser og forsøk på å ivareta seg selv (ibid:100).

Ungdommenes vansker på andre arenaer.

Foreldrenes største utfordringer er knyttet til å bistå ungdommene med å regulere følelser og bedre sosiale strategier og skolemestring. Disse vanskene utspiller seg hovedsakelig på andre arenaer og unndrar seg direkte påvirkningsmuligheter. En mor sier at datteren nå nesten helt unngår hennes innflytelse og søker mot sosiale risikomiljøer. Hun er ikke lenger i posisjon til å bistå med den utviklingsstøtte hun selv ønsker, eller å beskytte henne.

Bekymring for sosial utvikling utfordrer generelt foreldre i å balansere behov for beskyttelse opp mot å gi rom for utfoldelse og nye erfaringer. For lite beskyttelse kan medføre utfordringer som overgår ungdommens kompetanse, med risiko for sosial marginalisering og utstøting. For lite utfoldelse kan begrense tilgangen på utviklende sosiale erfaringer. Denne moren synes ikke lenger å ha innflytelse på slik regulering, og har valgt hennes kanskje eneste alternativ ved å søke hjelp hos barnevernet. Familiesamtaler har bedret deres dialog, men

dette er ikke nødvendigvis tilstrekkelig dersom jentens aktive jevnaldrenderelasjoner påvirker til eskalert rusmisbruk og voldsatferd, og hun ikke har sosiale alternativer. Endring av sosiale strategier kan implisere at voksne på andre arenaer, eksempelvis skole, må bistå med å ivareta jentens relasjonelle og sosiale behov. Koordinert bistand fra offentlige tjenester, familie og annet nettverk kan være nødvendig. Aktivisering av slik hjelp kan da være en hensiktsmessig foreldrestøtte. Iversen m.fl. (2006) peker på viktigheten av samarbeid på tvers av tjenester for å sikre brukere med sammensatte behov adekvat hjelp. Men det kan kreve kompetanse å håndtere hjelpesystemer slik at en oppnår tilstrekkelig forståelse til å utløse vilje og ressurser. Særlig kan det gjelde om ansvar skal fordeles, eller fraskrives, mellom instanser.

En utfordring for alle arenaer er å forstå ungdommens atferd som uttrykk for behov for å skape mening. I henhold til narrativ forståelse trenger de hjelp til å uttrykke seg språklig om erfaringer. Lytterens respons er avgjørende for den mening som skapes, og for utvikling av kontinuitet i barnets selvoppfatning. Slik påvirkes barnets muligheter for å inngå i sosial samhandling som subjekt med tro på egen innflytelse.

Den gode forelder.

Man kan spørre seg om de fordringer som ligger i foreldrerollen forutsetter en trygg, ansvarlig, autentisk, tilstedeværende, forutsigbar, fleksibel og strukturert voksen som kontinuerlig er i stand til å forstå og fortolke barnet adekvat og handle gjennomtenkt og hensiktsmessig. Det er massive krav. Og til en viss grad vil behovet for å ha slike kvaliteter øke i takt med de vansker barn utvikler. Samtidig vil en tilknytningsteoretisk forståelse tilsi at vansker kan ha oppstått nettopp fordi slike foreldrekvaliteter finnes i begrenset grad. Da vil endringsprosesser være krevende, og ta tid. Det betyr også at barn ikke alltid har tid til å vente på foreldrenes utviklingsprosjekt. Samtidig framkommer det av ungdomsbeskrivelsene at foreldrene er svært betydningsfulle uavhengig av foreldreferdigheter, og at opplevde endringer vil være viktige selv om de er små.

De ovennevnte karakteristikkene kan framstå overveldende, men også generelle, og synes å utradere individuelle aspekt. Hva med det grunnleggende menneskelige i å framtre som særegne personer som kan handle både i spontan glede og frustrasjon, og med risiko for å tabbe seg ut? Som barna, har også foreldrene individuelle behov å ivareta, og individuelle forutsetninger for respons. Barnets fundamentale tilpasningsevne tilsier imidlertid at det regulerer seg på en adekvat måte så lenge foreldre framstår forutsigbare og barnet i hovedsak

får sine behov dekket. Utviklingsstøtte vil også handle om at barnet skal forstå og handle ut fra at også andre har behov.

En lyttende og emosjonelt støttende dialog er en nødvendig forutsetning for å være i posisjon til å bistå ungdommene, men ikke nødvendigvis en oppnåelig eller tilstrekkelig forutsetning for å bistå ungdom som har utviklet store vansker.

Forhold som begrenser foreldreutøvelse.

En mor sier at hun nå har mulighet til å prioritere datteren fullt ut, mens den andre ikke har kunnet tilpasset sin håndtering i pakt med egen forståelse av datterens behov. Dette knyttes til rammebetingelser som økonomi og tid, samt at skiftende partnerrelasjoner har trukket oppmerksomheten bort fra datteren. Generelt kan det oppstå motsetninger når mor blir dradd mellom sterke krefter i retning av å dekke egne behov, og mellom å være tilstede for barna. Selv om barnets behov registreres, trenger andre behov seg foran. Og når det gjelder partnerrelasjoner står man overfor en tredje part som påvirker mødres mulighet til å balansere oppmerksomheten slik man selv ønsker. Det beskrives også hvordan dårlig samvittighet kan føre til feilslått kompensering ved å opptre utydelig og ettergivende.

Et spørsmål blir da hvilke betingelser de rår over – hvor de har reelle valg, hvor de har vanskelige valg, og hvor de mangler valgmuligheter. Økonomiske rammebetingelser er vanskelig å påvirke, mens forhold som omhandler egen behovsdekning kan synes å handle om vilje til å prioritere. Det er imidlertid et spørsmål i hvilken grad man kan neglisjere egne relasjonelle behov over tid.

6.0. Oppsummering.

6.1. Vansker og håndtering av vansker.

Problemstilling: Hva opplever ungdommene som sine største vansker i hverdagen, og hvilke strategier har de i møte med disse?

6.1.1. Vansker.

Jentene beskriver først og fremst emosjonelle vansker som tristhet og uro, ”stress” og press, og vansker med å få den sosiale kontakt og anerkjennelse som de ønsker. Noen beskriver sosiale strategier som fører til konflikter og ukritiske handlinger som kan medføre risiko for å bli utsatt for krenkelser og overgrep. Andre beskriver seg som sosialt hemmet, som defensive, avventende og tilbaketrukne. Alle beskriver vansker med selvtillit. Forståelse av nåtidige vansker forankres i tidligere erfaringer med ustabilitet og krenkelser i nære relasjoner, enten innen familie eller i forholdet til viktige andre.

Skolen beskrives som en arena langt på vei dominert av vansker. Alle sliter med konsentrasjon, motivasjon og å klare å prestere. Samtidig opplever de å ha mange ressurser, særlig med hensyn til relasjonskvaliteter. De omtaler seg som omtenksomme og pålitelige, og knytter dette til at vanskelige livserfaringer har gjort dem reflekterte og voksne for alderen.

6.1.2. Håndtering.

Jentene oppgir å ha fått mer kontroll over livet sitt i løpet av det siste året. Endringsprosesser beskrives utløst av at de har fortalt om sine vansker til noen, blitt lyttet til, mottatt emosjonell støtte, og fått konkret hjelp på en del områder. Støtte fra foreldre settes klart høyest av alle jentene, men det varierer i hvilken grad de har mottatt dette. De vil bli lyttet til og trøstet. Foreldrene tillegges overordnet betydning, også av dem som ikke mottar foreldrestøtte. Disse synes å ha vært avhengige av hjelp fra profesjonelle hjelpere eller personer i familie og nettverk. Og dagens vansker synes ikke å ha fratatt dem troen på en framtid med god jobb og egen familie.

Selv om foreldrestøtte verdsettes høyt, framkommer det ingen entydig sammenheng mellom beskrevet omfang av vansker og av opplevd foreldrestøtte. En nyansert forståelse av vansker og deres forankring synes nødvendig for en hensiktsmessig håndtering.

Foreldrenes beskrivelser av sine ungdommer er langt på vei sammenfallende med ungdommenes.

6.2. Mulige anvisninger for foreldreutøvelse.

Problemstilling: Hvordan kan foreldre eller andre voksne bistå ungdommene i å mestre hverdagens utfordringer med sikte på forventet selvstendighet?

I denne problemstillingen ligger en implisitt forventning om at prosjektet kan bidra med generelle anvisninger for foreldreutøvelse. Oppsummeringen har derfor dette som utgangspunkt. Forankret i foreldrenes beskrivelser og anvendt teori, peker følgende seg ut som vesentlig:

- Forståelse av vansker styrer håndtering av vansker.
- Forståelse må forankres i de behov som ligger til grunn for den observerte atferd.
- En vesentlig forutsetning for å få innblikk i ungdommers behov er å lytte til dem.
- Dialogiske prosesser med utgangspunkt i gjensidighet og autensitet fremmer ungdommenes mulighet for deltakelse.
- Kontinuerlig tilgjengelighet og emosjonell støtte fra foreldre er viktig for å bistå ungdommene med regulering av følelser.. Det fordrer god egenhåndtering av følelser fra foreldrenes side.
- Ungdommer har individuelle forutsetninger for å inngå i relasjonell samhandling. Det må være en sammenheng mellom foreldres forventinger og ungdommens forutsetninger.
- Trygghet og rom for utforskning er ungdommers mest basale behov. Det må være en balanse mellom tilpasningsatferd og utforskningsatferd.
- Ungdommers hovedstrategi er tilpasning. Tilpasningsstrategier kan maskere behov. Manglende behovsdekning kan medføre overaktivering av emosjonell respons.
- For å sikre behovsdekning, må ungdommen gis mulighet til aktørposisjon tilpasset dennes utviklingsnivå, en posisjon som subjekt med mulighet for påvirkning.
- Subjektposisjon er en forutsetning for å inngå i jevnbyrdige sosiale relasjoner med andre subjekt, i gjensidig anerkjennende prosesser.

I mange sammenhenger, kanskje særlig med utgangspunkt i det offentlige hjelpeapparat, framstår selvstendighet som et mål for ungdoms utvikling. Systemisk teori og tilknytningsteori synliggjør det symbiotiske forholdet mellom avhengighet og selvstendighet. Her forstås mennesket som avhengig gjennom hele livsløpet. Mulighet for autonomi utvikles gjennom kontinuerlig dialog og refleksjon i sosiale relasjoner. Selvstendighet, i betydningen å

fungere som autonom aktør og beslutningstaker, vil handle om å gjøre reflekterte valg der man så langt som mulig overskuer konsekvensene. Et slikt syn fordrer at ungdommens mulighet til å delta som sosial aktør vil være dennes mest fundamentale forutsetning for livsmestring. Dette står i motsetning til en forståelse av selvstendighet som mer kan gå i retning av selvtilstrekkelighet, å klare seg uten andre.

Det innledende utgangspunkt, at forståelse av begrepene avhengighet og selvstendighet er sentralt for forståelse av utvikling, fastholdes. Avhengighet kan sees på som en avmektig posisjon som forhindrer oss i å agere som autonom aktør, eller som den posisjon som gir oss potensial for utvikling gjennom dialogisk samspill med andre. Motsetningen til å inngå i avhengige relasjoner er selvtilstrekkelighet og ensomhet. Selvstendighet kan slik sees på som ferdigheter i være avhengig gjennom gjensidige, dialogiske og anerkjennende prosesser.

Ungdomstiden er en overgangsfase mellom å være barn og å være voksen, en løsrivningsfase fra foreldre og barndomshjem, der ungdom forventes å bevege seg fra avhengighet til selvstendighet. Likevel har ungdom bruk for tilpasset utviklingsstøtte fra sine foreldre basert på forståelse av ungdommens behov. Herunder ligger også at ungdom har behov for beskyttelse mot risiko, både egenutøvelse og utsettelse for andres risikoatferd. Ungdom er framdeles den avhengige part i relasjonen, selv om ungdommers kraftfulle uttrykksformer kan oppleves som avvisning og påføre foreldre opplevelser av avmakt.

Epilog.

Gutten på toget fortalte de par timene reisen varte om erfaringer fra sitt liv til den fremmede damen. Damen sa ikke stort. Han fortalte om mange utfordringer, om foreldres skilsmisse, om psykisk sykdom og rusproblemer, og sine forsøk på å hjelpe sin mor og yngre søsken. Da jeg måtte gå av, takket han for samtalen, og sa at dette hadde vært en fin togtur.

Litteratur:

Ainsworth, M. D. S., S. M. Bell & D. J. Stayton (1974): *Infant-mother attachment and social development: "Socialization" as a product of reciprocal responsiveness to signals*. I: M. P. M. Richards (red.) *The integration of the child into a social world* (s. 99 – 136). London: Cambridge University Press.

Anderson, H. (1997): *Samtale, sprog og terapi*. Danmark: Hans Reitzels forlag.

Archard, D. (2004): *Children. Rights and childhood*. London: Routledge.

Backe-Hansen, E.(2004): *Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår*. Oslo: NOVA-rapp. 12.

Bordieu, P. (1997): *Av praktiske grunde: Omkring teorien om menneskelig handlen*. København: Hans Reitzel

Bowlby, J. 1994: *En sikker base: Tilknytningsteoriens kliniske anvendelser*. Fredriksberg: Det lille Forlag.

Broberg, A. (2000): *Nar bandet brister*. Oslo: Socionomen 2, s. 45 – 51.

Bruner, J. (1983): *Child's talk*. N.Y.: Norton.

Dallos, R. (2006): *Attachment Narrative Therapy*. Berkshire: Open University Press.

Dallos, R. and A. Vetere (2009): *Systemic Therapy and Attachment Narratives*. Sussex: Routledge.

Fonagy, P., G. Gergely, E. L. Jurist & M. Target 2004: *Affect Regulation, Mentalization, and the Development of the Self*. London: H. Karnac Ltd.

Foucault, M. (1973): *Madness and civilization. A history of insanity in the age of reason*. N.Y.: Vintage Books.

Gergen, K. J. (1994): *Realities and relationships: Soundings in social construction*. Cambridge: MA Harvard University Press.

Giddens, A. (1996): *Moderniteten og selvidentiteten*. København: Hans Reitzel.

Grossman, A.W., K. E. Grossmann, G. Spangler, G. Suess & L. Unzner. (1985): *Maternal sensitivity and newborns orientation responses as related to quality of attachment in northern*

- Germany. I: I. Bretherton & Waters (red.): *Growing points in attachment theory and research. Monographs of the Society for Research in child Development*, 50, 233-278.
- Gullestad, M. (1996): *Hverdagsfilosofer: Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hafstad, R. og H. Øvreeide 2007: *Det tredje ansikt i barnets relasjoner. I: Barn og unge i psykoterapi*, Haavind, H. og H. Øvreeide. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, s. 97 – 135.
- Harris, J. R. (1995): *Where Is the Childs Environment? A Group Socialization Theory of Development*. I: *Psychological Review* Vol. 102 no. 3, s. 458 – 489.
- Hundeiede, K. (2007): *Barns livsverden*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Iversen, A. C., T. Havik, R. Jakobsen og K. M. Stormark (2008): *Psykiske vansker hos hjemmeboende barn med tiltak fra barnevernet*. Oslo: Norges Barnevern nr. 1.
- Johnsen, A. (2004): *Hva påvirker barns utvikling?* Oslo: Fokus på familien 4, s. 216 – 231.
- Klette, T. (2007): *Tid for trøst*. Oslo: NOVA Rapport 17.
- Kvale, S. (2004): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvalem, I.L. og L. Wichstrøm (2007): *Ung i Norge. Psykososiale utfordringer*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Landridge, D. (2006): *Psykologisk forskningsmetode, en innføring i kvalitative og kvantitative tilnærminger*. Oslo: Tapir akademisk forlag.
- Lundby, G. (1998): *Historier og terapi*. Oslo: Tano Aschehaug.
- Mæhle, M. (2007): *Nyere utviklingspsykologi som ramme og forutsetning for klinisk arbeid med barn*. I: *Barn og unge i psykoterapi*, Haavind, H. og H. Øvreeide. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, s. 27 – 61.
- Parker, I. (1992): *Discourse Dynamics: Critical Analysis of Social and Individual Psychology*. London: Sage.
- Rutter, M. (1997): *Clinical implications of attachment concepts: Retrospect and prospect*. I: I. Atkinson & J. Zucherman (red.) *Attachment and psychopathology*, s. 17 – 46. N.Y.: Guilford.

- Skjervheim, H. (1996/1976): *Deltaker og tilskodar*. Oslo: Aschehoug og Co.
- Stern, D. (2003): *Spebarnets interpersonlige verden*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Thagaard, T. (2003): *Systematikk og innlevelse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thuen, H. og H. Sommerschild (1997): *Foreldre – til barns beste*. Oslo: Pedagogisk forum.
- Vygotsky, L. (1978): *Mind in Society: The development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Willis, P. (1990): *Common culture: Symbolic work at play in the everyday cultures of the young*. London: Open University Press.
- Øia, T. (2007): *Ung i Oslo. Levekår og sosiale forskjeller*. Oslo: NOVA rapp. 6.
- Aagre, W. (2006): *Ungdomskunnskap*. Bergen: Fagbokforlaget.